

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOSOFICKÁ FAKULTA

Ústav translatologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Renáta Sobolevičová

Vnímání překladatelské a tlumočnické profese v České republice

(teoreticko-empirická studie)

**The Perception of the Translating and Interpreting Profession
in the Czech Republic**

Praha 2013

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.

Na tomto místě bych ráda poděkovala Prof. PhDr. Ivaně Čenkové, CSc. za velmi vstřícný přístup a vedení práce.

Dále bych chtěla poděkovat PhDr. Jovance Šotolové a PhDr. Bc. Tomáši Svobodovi, Ph.D. za poskytnutí užitečných informací a Jednotě tlumočnicků a překladatelů a Asociaci konferenčních tlumočnicků za zprostředkování dotazníkového šetření. Poděkování patří také doc. PhDr. Jiřímu Buriánkovi, CSc. za praktické připomínky k metodám dotazníkového šetření a všem, kteří se dotazníkového šetření zúčastnili.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 29. dubna 2013

podpis

Anotace

Diplomová práce Vnímání překladatelské a tlumočnické profese v České republice se zabývá subjektivními prvky vnímání profese překladatele a tlumočnicka u českých překladatelů a tlumočnicků, studentů překladatelských a tlumočnických oborů Ústavu translatologie FF UK a české laické veřejnosti. V teoretické části jsou charakterizovány profese překladatele a tlumočnicka a popsány znalosti, schopnosti a dovednosti nezbytné k výkonu obou profesí a obecné faktory, které mohou mít vliv na vnímání statusu profese u překladatelů a tlumočnicků a laické veřejnosti, a faktory, které mají vliv na reálné postavení překladatelů a tlumočnicků ve společnosti. Dále jsou popsána specifika českého prostředí a jejich možný vliv na postavení překladatelů a tlumočnicků v České republice. Z těchto poznatků vychází empirická část, jejímž cílem je prostřednictvím dotazníkového šetření porovnat nahlížení na obě profese u samotných překladatelů a tlumočnicků, studentů překladatelských a tlumočnických oborů a české laické veřejnosti a zjistit, jaké je v případě laické veřejnosti obecné povědomí o obou profesích. Výzkum ukázal, že kromě odlišného vnímání profese překladatele a tlumočnicka u zmíněných tří skupin se toto vnímání značně liší i např. mezi jednotlivými typy překladatelů a tlumočnicků.

Klíčová slova: vnímání, status, překladatelé, tlumočníci, česká laická veřejnost.

Abstract

This thesis focuses on the subjective perception of the translating and interpreting profession among Czech translators and interpreters, students of translation studies at the Institute of Translation Studies at the Faculty of Arts at Charles University in Prague, and the Czech general public. The thesis is comprised of two parts, theoretical and empirical. The theoretical part characterizes the translating and interpreting profession and describes the knowledge, abilities and skills needed to practice both professions. This part also provides a description of all factors determining the perception of the status of both professions and the factors that have an impact on the real status of translators and interpreters in society. This is followed by a description of the Czech environment and its possible influence on the status and working conditions of translators and interpreters in the Czech Republic. These descriptions serve as a basis for the empirical part of this thesis, which aims to compare, using the questionnaire survey method, the perception of both professions among translators and interpreters themselves, students of translation studies and the Czech general public, and to ascertain the general public's knowledge of both professions. The survey shows not only differences in the perception of both professions between all of the three groups, but also significant differences within the groups, i. e. the different types of translators and interpreters.

Key words: perception, status, translators, interpreters, Czech general public.

Obsah

1. Úvod.....	8
TEORETICKÁ ČÁST	
2. Překladatel	10
2.1 Charakteristika práce překladatele	10
2.2 Předpoklady nezbytné k výkonu práce	11
3. Tlumočník.....	13
3.1 Charakteristika práce tlumočníka.....	13
3.2 Předpoklady nezbytné k výkonu práce	13
4. Společenský status a percepce profese překladatele a tlumočníka	16
4.1 Profese.....	16
4.2 Vnímání a představy o profesi	16
4.3 Status a statusotvorné faktory	17
5. Společenský status překladatele a percepce překladatelské profese.....	20
5.1 Faktory utvářející společenský status překladatele.....	21
5.2 Překladatel jako člen profesní skupiny a pohled klientů a veřejnosti na překladatelskou profesi	24
5.2.1 Srovnání statusu firemních překladatelů, překladatelů pracujících pro agentury a překladatelů na volné noze s poukázáním na situaci literárních překladatelů.....	26
5.3 Překladatelova viditelnost	30
5.4 Teorie asymetrické informace a fungování překladatelského trhu	34
5.4.1 Teorie signalizace a certifikace překladatelů	35
5.5 Překladatelova role.....	38
5.6 Utřídění poznatků z pohledu překladatelů, klientů a laické veřejnosti	39
6. Společenský status tlumočníka a percepce tlumočnické profese.....	41
6.1 Faktory utvářející společenský status tlumočníka	41
6.1.1 Představy veřejnosti o tlumočnické práci.....	43
6.1.2 Pohled klientů na tlumočníky.....	44
6.2 Tlumočník jako člen profesní skupiny.....	48
6.3 Fungování tlumočnického trhu	49
6.4 Tlumočnickova role	50

6.4.1 Tlumočnickova viditelnost.....	51
6.5 Utřídění poznatků z pohledu tlumočnicků, klientů a laické veřejnosti.....	54
7. Překladatelé a tlumočníci v české společnosti	56
7.1 Vzdělání a požadavky pro výkon profese	56
7.1.1 Vlastnosti a osobnost překladatele a tlumočníka	57
7.2 Výkon profese, zavádění mezinárodně platného certifikátu, profesní organizace ..	58
7.3 Hodnocení společenského statusu profese	60
7.4 Feminizace profese	61
7.5 Finanční ohodnocení profese	61
7.5.1 Finanční ohodnocení literárních překladatelů, nakladatelská praxe a státní podpora	63
7.6 Společenská a historicko-politická specifika	65
7.6.1 Překladatelé a tlumočníci v českých médiích	67
7.7 Shrnutí poznatků	69

EMPIRICKÁ ČÁST

8. Cíle empirického výzkumu	70
9. Hypotézy k výzkumu	71
9.1 Profesionální překladatelé a tlumočníci	71
9.2 Studenti překladatelství a tlumočnictví.....	72
9.3 Široká veřejnost.....	72
10. Metodika výzkumu	73
10.1 Organizace dotazníkového šetření	74
11. Výsledky dotazníkového šetření	75
11.1 Profesionální překladatelé a tlumočníci	75
11.2 Studenti překladatelství a tlumočnictví.....	90
11.3 Široká veřejnost.....	94
12. Diskuze a srovnání výsledků	108
13. Závěr	113
Shrnutí.....	116
Summary.....	117
Bibliografie	118
Přílohy	

Seznam použitých zkratk

AIIC – Association Internationale des Interprètes de Conférence

(Mezinárodní asociace konferenčních tlumočnicků)

CEATL – Conseil Européen des Associations de Traducteurs Littéraires

(Evropská rada asociací literárních překladatelů)

FIT – Fédération Internationale des Traducteurs

(Mezinárodní federace překladatelů)

ASKOT – Asociace konferenčních tlumočnicků

JTP – Jednota tlumočnicků a překladatelů

OP – Obec překladatelů

KST ČR – Komora soudních tlumočnicků České republiky

ČKTZJ – Česká komora tlumočnicků znakového jazyka

EMCI – European Masters in Conference Interpreting

(Evropský kurs konferenčního tlumočení)

CAT – Computer Aided Translation, Computer Assisted Translation

(počítačem podporovaný překlad)

1. Úvod

Smyslem práce *Vnímání překladatelské a tlumočnické profese v České republice* je porovnat, jak v českém prostředí vnímají svou profesi překladatelé a tlumočníci, jak na ně nahlíží česká veřejnost a jaké představy mají o obou profesích a svém možném budoucím povolání studenti překladatelských a tlumočnických oborů. Jedním z cílů je také zjistit, jaké je povědomí o obou profesích u české laické veřejnosti.

Práce je reakcí na fakt, že v českém prostředí dosud nebyl proveden výzkum, který by se zabýval převážně subjektivními aspekty vnímání obou profesí, přestože i některé ze studií subjektivní prvky obsahují – viz např. Čenková (1999), Brejlová (2001), Adamovská (2005), Sojáková (2012). Stejně tak dosud nebyl, s výjimkou části práce Salajkové (2012) proveden průzkum veřejného mínění. Práci lze také pojmut jako rozšíření již zmíněných prací Adamovské, věnované postavení konferenčního tlumočníka ve společnosti a Sojákové, pojednávající o postavení soudního tlumočníka v České republice. Cílem tedy není pouze určit, jaký je faktický stav obou profesí a postavení překladatele a tlumočníka v českém prostředí, ale porovnat v některých ohledech subjektivní vnímání obou profesí u překladatelů a tlumočnicků, studentů a laické veřejnosti.

V teoretické části nejprve stručně představíme obě profese včetně znalostí, schopností a dovedností nezbytných k jejich výkonu, dále popíšeme některé obecné sociální a psychologické aspekty vnímání sebe sama, ostatních a vnímání různých profesních skupin a poté se pokusíme identifikovat faktory, které mohou mít u překladatelů a tlumočnicků vliv na hodnocení společenského statusu obou profesí a faktory, které mohou ovlivňovat jejich reálné společenské postavení. Zabývat se budeme také představami veřejnosti o obou profesích či situací na překladatelském a tlumočnickém trhu. Všechny tyto faktory budou nejprve popsány obecně, zvláště u překladatelů a u tlumočnicků. V další kapitole budou poté uvedena specifika týkající se výhradně českého prostředí. Na konci každé z těchto tří kapitol, popisujících společenský status a vnímání profese překladatele, resp. tlumočníka, a specifika českého prostředí se bude nacházet shrnutí hlavních poznatků. Teoretická část je však poněkud omezena relativně nízkým počtem sociologických studií v této oblasti, kromě toho většina dostupných studií se týká zahraniční reality – např. při popisu faktorů, které mohou mít vliv na vnímání statusu překladatelů, jsme do značné míry čerpali z dánských studií Damové a Zethsenové (2008, 2009, 2010, 2011). Jsme si však vědomi, že tyto poznatky nejsou přímo aplikovatelné na českou realitu a že je třeba je interpretovat a je možné je použít

spíše jako inspiraci k dalšímu výzkumu. Podobně např. výsledky výzkumu Leechové (2005) není vzhledem ke geografické nahodilosti a nedostatkům v použitých metodách výzkumu možné brát jako závazné; je však opět možné se touto diplomovou prací inspirovat a případně některé otázky replikovat v českém prostředí.

Na základě teoretických poznatků ze zahraničních a českých studií budou stanoveny hypotézy a oblasti průzkumu české reality. Prostřednictvím dotazníkového šetření budou provedeny celkem tři výzkumy u tří, resp. čtyř skupin respondentů – překladatelů a tlumočnicků, studentů 1. ročníků bakalářského studia Překladařství a tlumočnictví, studentů navazujícího magisterského studia stejného studijního programu a české laické veřejnosti. Výsledky všech průzkumů budou dále statisticky zpracovány a spolu se slovními odpověďmi verbálně analyzovány. Poté budou srovnány výstupy ze všech tří, resp. čtyř průzkumů. Náš výzkum byl však omezen faktem, že se ukázalo velmi obtížné získat odpovědi i od respondentů z řad laické veřejnosti s nižším vzděláním – vzorek respondentů tak není reprezentativní pro celou společnost, ale spíše pro (vysokoškolsky) vzdělané obyvatelstvo.

Navzdory těmto omezením se domníváme, že výsledky průzkumu nám poskytnou pohled na postavení a vnímání překladatelů a tlumočnicků v české společnosti.

TEORETICKÁ ČÁST

2. Překladatel

Cílem této kapitoly není vyčerpávající přehled všech aspektů překladatelovy práce ani detailní charakteristika všech druhů překladu a překladatelů, nýbrž stručné objasnění práce a role překladatele a ilustrace rozmanitosti požadovaných vlastností a dovedností. To dále poslouží jako východisko pro stanovení některých faktorů teoretického společenského postavení překladatele a zároveň bude konfrontováno se znalostmi o profesi u laické veřejnosti.

2.1 Charakteristika práce překladatele

Překládání spočívá v převodu textu jednoho přirozeného jazyka do textu jiného přirozeného jazyka. Nejedná se však pouze o mezijazykový převod, ale také o převod mezikulturní a mezičasový (cf. HOCHÉL: 1990¹).

Práci překladatele lze rozdělit na tři fáze: *1. pochopení předlohy, 2. interpretace předlohy, 3. přestylizování předlohy* (LEVÝ: 1983, s. 53). Levý sice toto rozdělení uvádí v souvislosti s překladem uměleckého díla, ale v zásadě jej lze aplikovat na většinu typů předloh – překladatel musí dokonale pochopit originál, provést jeho analýzu a na jejím základě k překládání přistupovat.

Překladatel, jenž vychází z porozumění textu, si vytváří určitou koncepci díla, ze které vyplývá metoda překladu a z té samotný postup při překládání. Samotný proces překladu je sekundární, odvozenou komunikační situací – zatímco text původního díla vznikl za daných okolností v dané kultuře a byl zamýšlen pro čtenáře této původní kultury, text překladu vzniká na základě původního díla jakožto předlohy, je určen pro čtenáře jiné kultury a může mít v cílové kultuře zcela jinou funkci. V překládání je komunikace přítomna implicitně – předpokládá se čtenář-příjemce překladu. Překladatel musí znát okolnosti vzniku původního díla a stejně tak vědět, jaký je účel překladu v cílové kultuře a komu je překlad určen. Cílem

¹ Při překladu (uměleckého) díla dochází ke třem transferům:

1. přenesení díla z jednoho přirozeného jazyka do jiného přirozeného jazyka,
2. přenesení díla z jednoho času (čas vzniku originálu) do jiného času (čas vzniku překladu),
3. přenesení díla z jednoho kulturního prostředí do jiného kulturního prostředí.

překladu obecně je vytvořit v cílové kultuře funkční a vůči originálu reprezentativní reprodukci.

Interpretace originálu se pochopitelně vztahuje na dílo literární – při převodu odborného textu či např. dokumentů v rámci Evropské unie je stejně jako u literární předlohy nezbytné porozumění a vhodné zvolení stylu cílového textu, avšak důraz je kladen především na terminologickou a formální přesnost; u dokumentů Evropské unie navíc neexistuje pouze jeden závazný originál, ale několik identických dokumentů v jednotlivých pracovních a dalších úředních jazycích.

2.2 Předpoklady nezbytné k výkonu profese

Překladatel musí především pochopit text originálu ve své úplnosti – proto by měl znamenitě ovládat všechny jazyky, mezi kterými překládá – tato znalost předpokládá orientaci v jazyce po lexikální, gramatické, syntaktické a stylistické stránce. Překladatel by měl mít povědomí o různých jazykových rejstřících a znát i jiné formy jazyka než pouze jeho spisovnou variantu. Překládá-li odborný text, je nezbytná znalost terminologie a orientace v překládané problematice. Toto se však týká porozumění pouze filologického – nejen literární překladatel musí umět vycítit také tón, ladění textu a uvědomit si, jakými prostředky je tohoto efektu v textu dosaženo; v případě literárního textu je důležité, aby překladatel pochopil v díle přítomné ideově estetické hodnoty². Překladatel musí mít tzv. skutečnostní chápání textu³, tj. mít představivost a schopnost spojit si to, co je v díle vyjádřeno, s realitou. U literárního díla díky tomu může pochopit autorův záměr, přestože ten bývá otevřen různým interpretacím.

Z hlediska tvorby textu v jazyce cílové kultury se předpokládá schopnost vhodně zvolit výrazové prostředky a stylové nasazení textu. Zejména u uměleckého překladu je

² *Pochopení předlohy: Od původního umělce žádáme pochopení skutečnosti, kterou zobrazuje – od překladatele pochopení díla, které tlumočí. Dobrý překladatel musí být především dobrý čtenář. (...): a) Prvním stupněm je pochopení textu, tj. pochopení filologické. (...) b) Správné přečtení textu díla zprostředkuje čtenáři jeho ideově estetické hodnoty, tj. náladové ladění, ironické či tragické podbarvení, útočné zaměření na čtenáře či suché konstatování apod. Normální čtenář si tyto kvality nemusí rozumově uvědomovat, překladatel by však měl být schopen je racionálně rozpoznat a určit, jakými prostředky jich autor dosahuje. (...) c) Přes pochopení ideově estetických hodnot jazykových prostředků a dílčích motivů pak jde cesta k pochopení uměleckých celků, k pochopení skutečností v díle vyjádřených, jako jsou postavy díla, jejich vztahy, prostředí děje a ideový záměr autorův (LEVÝ: 1983, s. 53-56).*

³ *Skutečnostní chápání je podmínkou uměleckého zvládnutí překladu také proto, že při nesouměřitelnosti obou jazykových materiálů není možná úplná významová shoda vyjádření mezi překladem a předlohou, a pak nestačí jazykově správný překlad, ale je nutná interpretace (LEVÝ: 1983, s. 59).*

kromě co nejvariabilnější slovní zásoby nezbytná překladatelova tvořivost a talent, stejně tak jako orientovanost v literární problematice a literární normě dané doby, se kterou může být překladatelova tvorba v souladu, nebo ji naopak narušovat. Přestože nelze překladateli upírat jeho osobitost, je nepřijatelné, aby do díla vnášel nové subjektivní prvky, a tím utvářel dílo zcela odlišné od původní předlohy (pokud ovšem není cílem adaptace díla).

Kvůli nezbytné analýze díla musí mít překladatel také schopnost koncentrace a logické myšlení. Neméně důležitá je obeznámenost se všemi aspekty kultur jazyků, mezi kterými je překládáno. Překladatel má sice možnost si některé informace dohledat či se poradit s kolegy aj., ovšem osobní zkušenost s danou kulturou v některých případech nelze nahradit a neustálé vyhledávání by jeho práci neúměrně zpomalovalo. Nezbytná je dobrá paměť, ať již pro uchování znalostí či zapamatování postupů při překládání.

Kromě samotné schopnosti překládat by měl být překladatel spolehlivý a dostát všem svým závazkům vůči zadavateli včas a odevzdat vždy kompletní a kvalitní práci podle požadavků zadavatele, v opačném případě se diskredituje. Pokud si je překladatel vědom, že není schopen všem požadavkům zadavatele dostát, je na místě zakázku odmítnout, případně zadavateli doporučit kolegu s příslušnou specializací a časovými dispozicemi. Překladatel plně zodpovídá za svou práci, přesto by měl každý překlad projít jazykovou korekturou rodilým mluvčím jazyka cílové kultury, v případě odborného textu by měl předem text zhlédnout také příslušný specialista.

Zároveň by se překladatel měl podílet na informovanosti veřejnosti o své profesi a v případě neznalosti klienta poučit.

3. Tlumočník

Obdobným způsobem jako práci překladatele charakterizujeme také tlumočnickou činnost a předpoklady nezbytné k výkonu profese. Při popisu tlumočnické činnosti a předpokladů nutných k výkonu práce částečně vycházíme z Čenkové (2008).

3.1 Charakteristika práce tlumočníka

Tlumočení lze definovat jako druh zprostředkované mezijazykové a mezikulturní komunikace mezi lidmi hovořícími různými jazyky. Oproti práci překladatele se činnost tlumočníka liší především tím, že tlumočník coby prostředník umožňující komunikaci tlumočí zejména, s výjimkou tlumočení z listu, mluvený projev.

Tlumočník přijímá sdělení řečníka v jednom jazyce a toto sdělení převádí do jiného jazyka, ve kterém se dostává k adresátovi sdělení. Cílem však není převést slova jednoho jazyka do druhého, ale převést smysl sdělení; zároveň tlumočník musí předat záměr řečníka a dosáhnout stejného cíle komunikace. Je třeba si uvědomit, že všechny tři strany – řečník, tlumočník, adresát – jakožto účastníci komunikačního procesu na sebe navzájem působí, čímž ovlivňují celý proces tlumočení. Tlumočník si musí být vědom komunikační situace, kterou charakterizují především účastníci komunikace, téma, obsah a zaměření komunikace; tedy musí vědět, kdo chce co komu sdělit a za jakým účelem a uvědomit si, kdy, kde a za jakých okolností se setkání koná. Jeho úkolem je umožnit všem zúčastněným stranám vzájemné porozumění, napomoci bezproblémovému průběhu setkání, případně přispět k dohodě zúčastněných.

3.2 Předpoklady nezbytné k výkonu tlumočnické profese

Základní podmínkou pro tlumočení je vynikající znalost všech pracovních jazyků, včetně mateřštiny. To je ovšem pouhým předpokladem a samo o sobě nikterak nezaručuje kvalitu tlumočnickovy práce – podobně jako vlastník hudebního nástroje není vždy hudebníkem, není každý bilingvní člověk tlumočnickem⁴. Znalostí jazyka se rozumí nejen znalost jeho spisovné formy, ale také znalost různých fonetických, morfologických, syntaktických a stylistických variant. Tlumočník musí mít povědomí o výrazových

⁴ *On s' imagine souvent que pour faire un bon interprète, il suffit de «bien connaître les langues». Et certes, c'est une condition sine qua non, de même que pour jouer du violon, il faut d'abord avoir un violon. Mais de même que l'acquisition d'un violon ne fait pas de quelqu'un un violoniste, cette connaissance des langues n'est qu'un instrument entre les mains de celui qui veut devenir interprète* (HERBERT: 1952, s. 4).

prostředcích jazyka a jejich zařazení do jazykového systému, tj. uvědomovat si funkční a stylistickou hodnotu jednotlivých výrazů a vnímat všechny nuance. Je třeba, aby tlumočník byl schopen plynule přecházet z jednoho jazyka do druhého a disponovat výbornými formulačními a stylizačními schopnostmi jak ve svém mateřském jazyce, tak ve svých cizích pracovních jazycích.⁵ Na rozdíl od překladatele nemá tlumočník možnost zpětné korekce; platí to, co je jednou vyřčeno.

Kromě jazykových schopností je nutná i co nejširší znalost kultur, z jejichž jazyků se tlumočí, všeobecný přehled a zájem o aktuální světové i domácí dění a minimální znalost oboru, tlumočené problematiky. Vzhledem k tomu, že tlumočník pochopitelně nemůže obsáhnout veškeré vědomosti o všech oblastech lidské činnosti, hraje velmi důležitou roli jeho příprava na tlumočnickou akci. Tlumočník musí počítat s tím, že se v budoucnu bude muset neustále sebevzdělávat.⁶

Z tzv. psychických předpokladů tlumočníka je nutno zmínit tlumočnickovu paměť – tlumočník musí ve své dlouhodobé paměti udržovat své jazykové aj. znalosti, zároveň však jeho krátkodobá paměť musí být schopna zapomenout již přetlumočené, a tak se uvolnit pro další část řečnickova projevu. Velmi důležitá je tlumočnickova schopnost koncentrace, na druhé straně tlumočník musí umět rozdělit svou pozornost. Tlumočník musí disponovat logickým myšlením a být schopen oddělit redundantní informace od podstatných. Je nezbytné, aby si tlumočník byl vědom komplexnosti komunikační situace a měl pro danou situaci také určitý cit.⁷

⁵ Na základě jazykových kompetencí tlumočníka jsou podle AIIC rozlišovány tři kategorie pracovních jazyků: pracovní jazyk A – tlumočnickův mateřský jazyk nebo jiný jazyk na úrovni mateřštiny; pracovní jazyk B – cizí aktivní jazyk, který tlumočník perfektně ovládá a do kterého může tlumočit; pracovní jazyk C – jazyk, kterému tlumočník dokonale rozumí a je schopen z něj tlumočit do své mateřštiny. (<http://aiic.net/page/4004/working-languages>)

⁶ *Tlumočník a překladatel jsou prototypy lidí inteligentních, pro které vzdělávání a především samovzdělávání nikdy nekončí. Odměnou za to je jim jedno z nejzajímavějších povolání* (JETTMAROVÁ, Z.; KRÁLOVÁ J. a kol.: 2002, s. 5)

⁷ viz KALINA: 2002, s. 177 : *Interpreters who offer professional services have to be aware of the complex nature of their discipline. Only if they know what distinguishes the type, setting or field of interpreting in which they work from the many others will they be able to develop an awareness of interpreting quality and responsibility. This means that they will know in which situations faithfulness to the speaker is more important than use of correct language and when and why fluent presentation and style take priority over detail and accuracy.*

Od věci není zmínit také fyzické a psychické předpoklady, ze kterých vyplývají ostatní schopnosti a dovednosti. Mezi ně patří *dobrý zdravotní stav, nervová odolnost a rovnováha, dobrý hlasový fond (výslovnost, hlasitost a přednes bez řečových vad), dechová kapacita a sluch* (ČEŇKOVÁ: 2008, s. 67).

Aby nedocházelo ke zhoršení tlumočnickova výkonu v důsledku únavy, a tím oslabení pozornosti, selhávání paměti či nižší pohotovosti, musí být tlumočnick schopen odpočívat a zvládat stresovou zátěž. Je ovšem třeba si uvědomit, že na tlumočnickův výkon nemá vliv pouze on samotný, ale také kvalita a vybavenost pracovního prostředí a jiné faktory, především osobnost řečníka⁸.

Na tlumočnicka jsou v neposlední řadě kladeny četné morální nároky – předpokládá se od něj mlčenlivost, naprostá neutralita (ve vztahu k originálnímu projevu i ke všem zúčastněným stranám), kolegiálnost a loajálnost ke klientovi. Samozřejmostí je dodržování etikety – dochvilnost či oděv adekvátní typu setkání. Konferenční tlumočnick musí být kvůli nutnosti spolupráce více tlumočnicků schopen pracovat ve skupině s ostatními kolegy. Tlumočnick z morálních důvodů zásadně nepřijímá zakázku, na kterou se nemůže řádně připravit, nebo na kterou svými schopnostmi nestačí. Stejně tak má právo odmítnout pracovat v nedůstojných podmínkách či v prostředí, které je pro něj z morálně etického hlediska nepřijatelné.⁹ V případě pochybení či neznalosti objednavatele je opět úkolem tlumočnicka jakožto profesionála v zájmu lepší informovanosti o své profesi klienta poučit.

Osobnostní charakteristiky překladatele a tlumočnicka z pohledu typologie osobnosti a jednotlivých faktorů (vlastností) jsou dále velmi podrobně rozebrány v diplomové práci *Osobnost konferenčního tlumočnicka a profesionálního překladatele* (BREJLOVÁ: 2001, s. 37-42).

⁸ Další faktory ovlivňující výslednou kvalitu tlumočení viz ČEŇKOVÁ: 1996.

⁹ www.askot.cz : pracovní podmínky

4. Společenský status a percepce profese překladatele a tlumočníka

4.1 Profese

Podle Kellera termín profese označuje povolání, v nichž převažuje duševní činnost; jejichž vykonavatelé mají relativně samostatné postavení, a jež vynikají nad ostatními povoláními zejména vysokou prestiží. Osvojení si profese vyžaduje zvládnout teorii, která je spjata s jejím výkonem – formální podmínkou je tak (s výjimkou uměleckých profesí) vysokoškolské studium. Profesionálové jsou držitelé profesní autority – mají monopol na kompetenci v dané oblasti, jelikož ovládají vědomosti, kterými laik nedisponuje. Pro vykonavatele profese je typické sdružování se do profesních organizací, které mj. pečují o růst kvalifikace svých členů, čímž je posilován monopol na odbornou kompetenci, a vymezují pravidla profesního chování. Profesi definuje také profesní etika, jež normuje vztahy odborníka vůči klientům a vzájemné vztahy mezi kolegy v rámci profese (KELLER: 1995, s. 165).

4.2 Vnímání a představy o profesi

Při popisu vnímání sebe sama a ostatních vycházíme především z Nakonečného (2009). Otázkou, jak se lidé navzájem vnímají a jaké dojmy si o sobě vytvářejí, se zabývá sociální psychologie. Vytváření obrazu druhého bývá označováno termínem sociální percepce, přestože přesnější se jeví sociální kognice – zatímco běžně používaný název sociální percepce se omezuje pouze na obraz objektu, sociální kognice (poznávání) není pouhým vjemem a zahrnuje i určité úsudky o druhém člověku – v původním užším slova smyslu se však sociální percepce zabývá vnímáním a posuzováním objektů (osob).

Výsledkem organizace sociální kognice je tzv. sociální schéma objektu (osoba). U překladatelů a tlumočnicků je významné sociální schéma role – konkrétně očekávání, jež mají ostatní v souvislosti s výkonem určitého povolání. Tytéž osoby různí lidé vnímají a interpretují odlišně; lidé se liší mírou vědomostí a představami o svém okolí a svým smýšlením o světě. Výsledné uspořádání poznatků, pocitů aj. se nazývá kognitivní schéma. Podstatným znakem kognitivního schématu je prototyp; schémata osob určité kategorie nebo celých skupin pak vytvářejí stereotypy. S tím je také spojeno očekávání vlastností a chování

příslušníků určitých skupin – na základě zkušeností se skupinou se vyvozují znaky u jedince, který je příslušníkem skupiny, a naopak. Znalost prostředí, ve kterém se člověk pohybuje, tvoří systém kognitivních schémat – organizaci předchozích zkušeností člověka s nějakým druhem osob.

Pro veškeré vnímání je charakteristická kategorizace – zařazování osob aj. do určitých tříd podle shodnosti znaků. Hodnocení skupiny na základě jedince (např. mám zkušenost se špatným překladatelem, proto jsou všichni překladatelé špatní) a opačně (všichni tlumočníci mají špičkovou úroveň, proto ji tento bude mít také) lze nicméně považovat za laickou chybu v sociální percepci osob.

Dojmy z druhých osob jsou formovány třemi činiteli: *množstvím dosažitelných informací o vnímané osobě, rozsahem interakcí mezi vnímajícím a vnímaným a stupněm „dobře ustaveného vztahu“* (NAKONEČNÝ: 2009, s. 150). V případě vnímání profese překladatele, resp. tlumočníka, hraje podstatnou roli osobní obeznámenost a zkušenosti s příslušníky profese (a s profesí samotnou) a míra osobní interakce s profesní skupinou. Ovšem všechny zdroje vnímání a posuzování osob (mj. také společenského statusu), nepřinášejí jednoznačné informace, umožňující spolehlivé závěry o dané osobě, resp. skupině. Sociální percepce osob (i sama sebe) je vždy zatížena určitou mírou subjektivnosti.

V této práci však budeme obzvláště v případě studentů a zejména u laické veřejnosti zkoumat představy o překladatelské a tlumočnické profesi, nikoli nazírání na konkrétní překladatele či tlumočníky.

4.3 Status a statusotvorné faktory

Společenským statusem je míněna pozice jedince, kterou zaujímá vzhledem ke druhým lidem ve společnosti či ve skupině v rámci daného sociálního systému (KELLER: 1995, s. 176). Status je vždy recipovaný, tedy nevyplývá výlučně z objektivních kvalit člověka, jeho vlastností, vědomostí a dovedností, na jejichž základě by měl mít určité společenské postavení – status je souhrnem faktorů, které utváří reálné společenské postavení člověka v dané společnosti či skupině. Status zároveň určuje, jaké chování budou ostatní od držitele statusu očekávat.¹⁰ V případě překladatele či tlumočníka není tak pro jeho

¹⁰ *The status of translators is not to be confused with how well anyone translates. It concerns the perception of a translator's value – what people think a particular translator can do, and how well or badly the translator is assumed to do it* (PYM a kol.: 2012, s. 9).

společenské postavení určující pouze to, zda odvádí kvalitní práci, ale jednotlivé statusotvorné faktory a fakt, že je součástí určité profesní skupiny, která má ve společnosti své postavení jako celek a je určitým způsobem vnímána.¹¹

Jednotlivé statusotvorné faktory mohou být obecně připsané, tj. všechny atributy, které jedinec získává při narození, nebo získané, jichž člověk nabude (vlastním úsilím) během svého života. Z připsaných atributů je ke zjišťování statusu překladatele, resp. tlumočníka, relevantní pouze věk a pohlaví, ze získaných všechny faktory vztahující se k práci, tj. samotná pracovní činnost, její náplň, složitost, pracovní podmínky a způsob výkonu z hlediska pracovně-právních vztahů; dále vzdělání, akademické tituly, délka praxe a pracovní zkušenosti, členství v profesních organizacích, výše finančního ohodnocení, moc a vliv, společenská úcta a uznání, celková prestiž profese a životní styl¹².

V souvislosti s tlumočnickou profesí je podle Wadensjö (2011) možné status tlumočníka hodnotit ze tří hledisek – společenského zařazení, členství v profesní skupině a z pohledu tlumočníka jakožto účastníka komunikační situace (tlumočnickovy role).

Následující dvě kapitoly se budou zabývat především pojetím statusu překladatele a tlumočníka z hlediska společenského zařazení, resp. jejich zařazení do profesní skupiny.

Podle naivně liberálního pojetí odpovídá status individua jeho schopnostem, které odpovídají poptávce společnosti. Pokud by takovýto model platil, byl by každý status z hlediska celku zcela zaslouženou odměnou. Tomuto stavu však odporují např. instituce dědictví, soukromého vlastnictví, nerovná kvalita socializace a další sociální podmínky, které znevýhodněný jedinec nemůže vlastním úsilím ovlivnit. V moderní společnosti je sociální status ovlivněn zejména dosaženým vzděláním, příjmem, vlastnictvím, sociálním oceněním vykonávané profese, podílem na moci a dalšími faktory. Různost statusu se projevuje různým stylem života, má vliv na kvalitu sítě navazovaných kontaktů a známostí, což zpětně status potvrzuje, zpochybňuje či zvyšuje (KELLER: 1996, s. 176).

¹¹ *Dlouhodobý výkon povolání formuje sociální, psychologickou i fyziologickou podobu nositelů (HAVLOVÁ: 1996, s. 8).*

Každá společnost může různá povolání vnímat jinak: (...) společenskopolitický systém se promítá do prestiže, míry úcty, která je s jednotlivými povoláními a jejich skupinami spojena. (HAVLOVÁ: 1996, s. 14). Hierarchie sociálních pozic se ovšem různí a je závislá na celé řadě faktorů. Promítá se do nich hodnotová orientace, související s konkrétním jednotlivcem nebo sociální skupinou i ekonomické vztahy, charakteristické pro daný společenský řád (HAVLOVÁ: 1996, s. 16).

(...) some status parameters are important to some people or in some contexts, and others, to other people in other contexts. That is, status is complex, subjective and context-dependent construct and as such it is not an absolute notion (DAM & ZETHSEN: 2011, s. 979).

¹² Obecné vysvětlení jednotlivých faktorů (v souvislosti s tlumočnickou profesí) viz ADAMOVSÁ: 2005.

Cílem kapitol věnovaných společenskému statusu překladatelské a tlumočnické profese nejsou spekulace nad hypotetickým statusem překladatele, resp. tlumočníka, ale popis možného vlivu jednotlivých statusotvorných faktorů na status obou profesí a konfrontace pohledů na status profesní skupiny a profesní skupinu jako takovou u překladatelů, klientů a laické veřejnosti. Pohled na profesi u překladatelů a tlumočnicků a představy o profesi u laické veřejnosti budou jedním z východisek při stanovování hypotéz u empirického výzkumu.

Charakter a rozsah jednotlivých studií neumožňují zároveň prezentaci výsledků jednotlivých výzkumů a jejich kategorizaci podle jednotlivých statusotvorných faktorů či perspektivy překladatelů/tlumočnicků, klientů a laické veřejnosti – na konci kapitol pojednávajících o statusu a percepci obou profesí se nacházejí shrnutí, v nichž jsou hlavní poznatky (relevantní pro výzkum) uspořádány.

5. Společenský status překladatele a percepce překladatelské profese

Vzhledem k omezenému počtu sociologických šetření v oblasti překladu uvádíme jak výsledky studií, jež mají svou povahou univerzální hodnotu, tak výzkumy prezentující pouze výsledky vztahující se k jedné geografické oblasti – tyto lze však s přihlédnutím k podmínkám dané oblasti interpretovat a poznatky dále uplatnit při stanovování hypotéz u empirického výzkumu týkající se percepce překladatelů a tlumočnicků v České republice.

Pro popis hodnocení statusu překladatelů, možného vlivu jednotlivých faktorů na společenské postavení a vnímání vlastní profese/představ veřejnosti o překladatelích se totiž ukázalo vhodných především několik studií provedených v letech 2008-2011 v Dánsku¹³. Přestože některé výsledky se vztahují pouze k dánské realitě, vzhledem k povaze a rozsahu výzkumů se domníváme, že mají v některých ohledech univerzální význam. V Dánsku je překladatelství uznávanou akademickou disciplínou a již 40 let zde existuje systém státní certifikace opravňující k výkonu profese, čímž se dánský trh s překlady řadí mezi nejlépe vzdělané a organizované na světě. Titul překladatel je zde právně regulovaný, přesto spolu s autorizovanými překladateli působí na dánském trhu i neautorizovaní překladatelé (*oversæter*; DAM & ZETHSEN: 2010, s. 196). Dánský trh lze tedy částečně vnímat jako jakýsi model relativně dobře fungujícího překladatelského trhu.

Damová a Zethsenová ve výzkumu z roku 2008 poukazují na fakt, že dosud nebylo společenskému statusu překladatele věnováno příliš pozornosti a vzápětí hovoří o překládání, jež, jak vyplývá z citací v odborné literatuře, bývá popisováno jako reprodukcí, mechanická a netvořivá činnost, která by se měla provádět rychle a levně; překládání je oproti původní tvorbě podřadná aktivita, jejíž výsledek je pouhá nevěrohodná kopie originálu. Dále je na překládání odkazováno jako na okrajové ponižující povolání, které, aby toho nebylo málo, je k tomu špatně finančně ohodnoceno. Samotný překladatel je pak považován za neviditelnou anonymní postavu, žijící v izolaci a zřídka kdy uznávanou, nemající žádnou moc.¹⁴ Autorky se domnívají, že jak z vnějšího pohledu na profesi, tak z pohledu samotných

¹³ DAM & ZETHSEN: 2008, 2009, 2010, 2011.

¹⁴ *Translation is i.a. described as a reproductive, mechanical or non-creative process best over and done with quickly and cheaply. It is also referred to as inferior to original writing or even as derivative, fake, potentially a false copy. Translation has further been described as a peripheral, insignificant, low status and even servile, modest and humble occupation. To add to the misery it is also believed to be thankless as well*

překladatelů se lze shodnout na tom, že některé z těchto výroků jsou do jisté míry pravdivé, nicméně kvůli nedostatku dat z empirických výzkumů není tato tvrzení čím podložit.

Aby bylo z čeho vycházet, zkoumaly autorky společenský status překladatele v Dánsku mezi třemi různými skupinami překladatelů – firemními překladateli, překladateli pracujícími pro agentury a překladateli na volné noze.

5.1 Faktory utvářející společenský status překladatele

Vliv jednotlivých faktorů na to, jak status profese vnímají samotní překladatelé a jak společenské postavení překladatelů hodnotí ostatní, lze ilustrovat na výsledcích dánské studie provedené mezi firemními překladateli (DAM & ZETHSEN: 2009).

Výzkum vychází z počáteční otázky položené překladatelům – *Jak vysoký je váš status ve firmě?*; a kolegům překladatelů – *Jak vysoký status mají překladatelé ve vaší firmě?* Obě skupiny hodnotily status obdobně jako v předchozím výzkumu na stupnici od 1 do 5 – 63% překladatelů a 77% procent ostatních zaměstnanců zvolilo střední hodnotu, tedy 3. Jak překladatelům, tak ostatním zaměstnancům ve firmách byly položeny další podobně konstruované otázky. Zkoumanými statusotvornými faktory byly: 1. věk a pohlaví, 2. státní certifikace, překladateli používané označení vykonávané profese a čas věnovaný překládání, 3. výše platu, vzdělání/kvalifikace, překladatelova viditelnost¹⁵ a moc/vliv, 4. ocenění překladatele a jeho práce.

Z pohledu věku bylo zjištěno, že u mladších překladatelů se projevuje tendence nahlížet na překládání jako na profesi s vysokým statusem, zatímco u starších překladatelů tomu bylo spíše naopak. Damová a Zethsenová navrhuje jako možné vysvětlení, že právě vystudování překladatelé ještě tolik nepronikli do profesního života překladatelů. Z výsledků nevyplývá žádná korelace mezi pohlavím dotázaných, zajímavé však je, že mužští kolegové překladatelů nahlíží na překladatele jako na profesi s nižším statusem než ženy.

as poorly paid. The translator him-/herself has been referred to as a shadowy presence, invisible, seldom recognized, anonymous, isolated, unappreciated and – not least – powerless (DAM & ZETHSEN: 2008).

¹⁵ Společenská viditelnost: míra, do jaké je okolí s překladatelovou profesí obeznámeno a dokáže ji ocenit (LEECH: 2005, s. 28).

Z hlediska parametrů vztahujících se k profesi výzkum ukázal, že překladatelé prezentující se jako profesionální překladatelé (státem autorizovaní, sami sebe označující jako „překladatel“ a věnující většinu času překládání) popisují překládání jako profesi s nízkým statusem méně často než ostatní. Přestože mezi profesionalitou překladatele a vnímáním statusu neexistuje přímá úměra, může vyšší profesionalita překladatele snížit tendenci percepcie profese jako povolání s nízkým sociálním statusem. Překladatelé s vyšším platem hodnotí častěji status profese jako vysoký než jejich méně platově ohodnocení kolegové. Z pohledu ostatních zaměstnanců ve firmě nebyla zjištěna žádná korelace mezi výší překladatelova platu a jeho statusem. Ohledně vzdělání výzkum ukázal, že ostatní zaměstnanci ve firmě si mnohem více než samotného vzdělání cení překladatelových zkušeností a že mají v práci překladatele vysokou důvěru – což na překladatele klade nároky jak ve vzdělání, tak co se týče zkušeností. Samotní překladatelé s vysokým vzděláním spojují také vysoký status. Z odpovědí překladatelů dále vyplývá, že jejich status nesouvisí s místem, které ve firmě zauímají; mnohem důležitější se ukázal být profesionální kontakt, resp. izolace – čím více byli překladatelé v kontaktu s ostatními pracovníky, tím více považovali svůj status za vyšší, a naopak. U samotných zaměstnanců neměla míra využití služeb firemních překladatelů vliv na hodnocení statusu, pokud jim však utkvěl v paměti fyzický vzhled a znali jméno konkrétního překladatele, hodnotili jejich status také jako vyšší. Zatímco sami překladatelé nepřikládají prestiži své profese váhu, existuje na druhé straně z pohledu ostatních zaměstnanců velmi silná korelace mezi nízkým, resp. vysokým vlivem a nízkým, resp. vysokým statusem. Vliv a moc je tedy důležitým faktorem především pro překladatelovo okolí.¹⁶ Dalším zajímavým zjištěním byla také míra vysoké odpovědnosti spjatá s vysokým statusem (z pohledu překladatelů). Velmi jasná korelace vyplývá také z poměru mezi oceněním a mírou statusu – čím více se překladatelé cítí oceněni, tím více nahlíží na svůj status jako na vysoký.

¹⁶ Překladatel má sice určitou moc ve vztahu k překládanému dílu, ovšem sociální moc ve smyslu možnost díky svému *statusu nebo pozici uvnitř skupiny kontrolovat jiná individua, předpisovat jim určité způsoby chování a vyžadovat od nich poslušnost* (NAKONEČNÝ: 1996, s. 236) se zdá být u překladatele skutečně zanedbatelná; pokud nezaujímá jinou vedoucí pozici, většinou bývá podřízen zadavateli překladu či nakladateli. Nekvalitní nebo chybný překlad ovšem může mít velmi neblahé následky a případným zaujatým překladem, jenž by byl jedné straně výrazně ku prospěchu a druhé naopak uškodil, by se překladatel zcela zpronevěřil své roli. Na druhou stranu žádný překladatel nebude pravděpodobně příliš nadšen, pokud mu např. nakladatel svévolně zcela změní podobu či název překládaného díla.

Autorky v diskuzi výsledků dělí jednotlivé faktory na tzv. *weak parameters*, tedy parametry, které sice potenciálně mohou snížit všeobecně rozšířené povědomí o překladatelském povolání jako o práci s nízkým statusem, ovšem pouze díky nim status překladatelů nestoupne. Parametry, které naopak mají „schopnost“ status také zvýšit, nazývají *strong parameters*. Jednotlivé faktory mohou být samozřejmě různými skupinami ve společnosti hodnoceny odlišně. Studie Damové a Zethsenové však ukázala, že některé z parametrů, jejichž schopnost ovlivnit status bývá tradičně považována za vysokou, tedy výše platu, zkušenosti, viditelnost a moc či vliv, hodnotili samotní překladatelé jako mnohem méně důležité než např. profesionální kontakt, míru odpovědnosti a ocenění jejich práce.

Ze společenského hlediska mají však na status vliv také další faktory – především neznalost profese – viz studie Damové a Zethsenové (2010) a diplomová práce Leechové (2005) – a fakt, že je profese považována za ženské povolání (a také je silně feminizována¹⁷), což vyvolává u veřejnosti asociace ženy v domácnosti či sekretářky. Damová a Zethsenová konkrétně uvádějí následující příčiny neznalosti a nízkého statusu profese¹⁸:

1. Z historického hlediska je profese překladatele velmi mladá. V Evropě nebylo překládání tradičně považováno za práci, kterou by se člověk mohl uživit, nýbrž za volnočasovou aktivitu finančně zajištěných či duchovenstva¹⁹.
2. Z podstaty překladu bude v překládání vždy přítomen reprodukční aspekt, což může vést mnohé k názoru, že překládání je mechanickou a netvořivou činností.
3. Identita překladatele – profesi se věnují převážně ženy; stále existuje představa překladatele jako služebníka.
4. Odborná příprava a vzdělání – v mnoha zemích je překladatelství jako obor a s tím spojený výzkum na akademické úrovni něco zcela nového. Kromě toho jsou překladatelovy dovednosti i dnes stále spojovány s požadavky kladenými na práci sekretářky²⁰.

Fakt, že překládání může být tvořivou a zábavnou činností může na jedné straně vzbuzovat respekt vzhledem k nutnosti vynaložit určité intelektuální úsilí, na druhé straně

¹⁷ Z údajů o počtu překladatelů v Evropské unii vyplývá, že v jednotlivých členských zemích je z celkového počtu překladatelů většinou 70%, někdy i více, žen (PYM: 2012, s. 85).

¹⁸ cf. DAM & ZETHSEN: 2010, s. 207

¹⁹ viz také OSERS: 2000.

²⁰ V samotné klasifikaci povolání Evropské unie představují překladatelské a sekretářské služby jednu a tu samou kategorii. Tlumočnické služby jsou však již zařazeny jinam (KATAN: 2011, s. 78).

status profese snižovat, protože překládání bude považováno za něco, co překladatele baví, a ne za činnost vyžadující kvalifikaci.²¹ U překladu vysoce standardizovaných odborných textů zase existuje v případě využití nástrojů CAT určité riziko, že se z překládání skutečně stane mechanická činnost, která již nebude ze strany překladatele vyžadovat takové dovednosti.

5.2 Překladatel jako člen profesní skupiny a pohled klientů a veřejnosti na překladatelskou profesi

V souvislosti s profesionalizací překladatelské profese a za účelem zjištění některých postojů zákazníků a široké veřejnosti zmíníme výsledky již uvedené studie z roku 2010, která je kvantitativně-kvalitativní analýzou odpovědí a komentářů profesionálních překladatelů.

Výzkumu se zúčastnily již tři odlišné skupiny překladatelů, celkem 244 dotázaných: 47 firemních překladatelů, 66 překladatelů pracujících pro agentury a 131 překladatelů na volné noze. Kritéria výběru byla podobná jako u výzkumů provedených v předchozích letech – účastníci byli tedy pouze vysoce profesionální překladatelé. Překladatelé byli vyzváni, aby odpověděli na otázky a poté měli možnost k otázkám přidat vlastní komentář – toho využilo 31% z nich.

Autorky se při hodnocení profesí, resp. faktorů, které mají vliv na jejich vývoj od vznikajících přes poloprofessionalizované po plně profesionalizované profese, řídí kritérii Weiss-Galové a Welbournové (DAM & ZETHSEN: 2008, s. 197), jejichž schéma kombinuje hlavní sociologické přístupy k hodnocení profesí: 1. uznání veřejnosti a status profese, 2. profesionální monopol na určitý druh práce, 3. autonomie při výkonu povolání, 4. znalosti a dovednosti, 5. profesionální vzdělání regulované ostatními členy profesní skupiny, 6. existence aktivních profesních organizací, 7. kodifikované etické normy, 8. prestiž a finanční ohodnocení odrážející status profese (DAM & ZETHSEN: 2010, s. 197). Z pohledu autorů jsou na dánském trhu problematické především body 1, 2 a 8 – překladatelskou profesi lze tudíž zařadit do poloprofessionalizovaných profesí aspirujících

²¹ Podle Robinsona mají klienti značnou nedůvěru v překlad, který není věrným překladem originálu ve smyslu slovo od slova a není radno před nimi zmiňovat, že překládání je kreativní proces – pod tvořivým překladem si totiž zákazník představí překlad, který se odchyluje od originálu (ROBINSON: 2003, s. 9).

na status plně profesionalizované profese; nebo do vznikajících profesí, jak napovídá název studie.

Cílem výzkumného šetření byla identifikace faktorů, které usnadňují či naopak znemožňují plnou profesionalizaci překladatelské profese. Kromě analýzy odpovědí překladatelů byly jednotlivé komentáře dotázaných roztříděny podle charakteru mezi příznivce a odpůrce vyjadřující se vždy k jednotlivým statusotvorným faktorům, resp. k části reality dánského trhu: odborná příprava překladatelů, státní autorizace, odbornost povolání, význam překladu, úroveň profesionalizace, příjem a honoráře za překlad, překladatelé pracující v zaměstnaneckém pracovním poměru vs. překladatelé ve svobodném povolání, samotné překládání jako činnost a otázka žen-překladaelek.²²

²² Komentáře dánských překladatelů k jednotlivým tématům (cf. DAM & ZEHTSEN: 2010, s. 200-205)

- odborná příprava překladatelů – **PRO**: Dánské překladatelství je na vysoké úrovni a obecně mají dánští překladatelé lepší kvalifikaci a reputaci než v jiných zemích; **PROTI**: Stále překládá velké množství překladatelů, kteří nemají potřebnou odbornou průpravu; veřejnost nemá ponětí o tom, co znamená být státem autorizovaný překladatel, myslí si, že pro překládání stačí bakalářský titul z jazykového oboru či být bilingvní a pracovat jako sekretářka.
- státní autorizace – **PRO**: V Dánsku je překladatel právně regulovaný titul, což u veřejnosti vyvolává respekt; **PROTI**: Status překladatelů je nižší než status jiných státem autorizovaných profesí (účetní, právníci), veřejnost neví, jaké jsou na státem autorizovaného překladatele kladeny nároky a není schopna rozlišit mezi jakýmkoli překladatelem, bilingvní sekretářkou a státem autorizovaným překladatelem.
- odbornost povolání – **PRO**: Stálí klienti nebo zákazníci, kteří sami vlastní akademický titul, považují překladatele za odborníky, chovají se k nim s úctou a umí je ocenit; **PROTI**: Velké množství lidí si toto naopak neuvědomuje – považují jazykové znalosti za dostačující, domnívají se, že naučit se cizí jazyk je jednoduché a jsou překvapeni, když překladatel překládá pouze mezi dvěma jazyky. Nechápu, že překládání je časově náročné a myslí si, že překládat je to samé jako psát text na počítači.
- význam překladu – **PRO**: Někteří zákazníci si jsou vědomi důležitosti překladu, a tím i jeho kvality; **PROTI**: Mnoho lidí význam překladu naopak podceňuje. Považují překlad za nutné zlo a neuvědomují si, že může firmě aj. výrazně přispět ke kvalitě jejího fungování; nejsou si vědomi všudypřítomnosti překladu.
- úroveň profesionalizace a společenský status – **PRO**: —; **PROTI**: Překládání nemá pověst seriózní profese. Ve společnosti je neviditelné, a proto není považováno za prestižní, není respektováno ani uznáváno. Pověst profese se dlouhodobě potýká s problémy, dokonce ani mezi státem autorizovanými překladateli není kvalita jednotná a někteří překladatelé se dále nevzdělávají.
- příjem a honoráře za překlad – **PRO**: Honoráře dánských překladatelů jsou vyšší než ohodnocení jejich zahraničních kolegů; **PROTI**: Nekvalitní překladatelé překládají za dumpingové ceny (klienti se řídí především podle ceny, nikoli podle kvality, a v současném období finanční krize je tato tendence ještě výraznější). Nekvalifikovaní překladatelé se tak podílejí na úpadku statusu překladatelů, protože za své překlady nevyžadují dostatečně vysoké odměny.
- překladatelé v zaměstnaneckém poměru vs. překladatelé ve svobodném povolání – **PRO**: Překladatelé na volné noze se dostávají do přímého kontaktu se zákazníky, nemusí být tolik pracovním vytížení a do jisté míry se mohou svobodně rozhodnout, pro jaké klienty budou pracovat. U zaměstnaného překladatele naopak existuje šance, že si po letech práce vybuduje ve firmě respektované postavení;

Ke komentářům dánských překladatelů nutno dodat, že některá pozitiva jsou vnímána kladně především ve srovnání s jinými zeměmi, kde se předpokládá, že je situace v některých ohledech horší.

Komentáře oponentů vysokého společenského statusu lze shrnout jako nedostatečné veřejné povědomí o složitosti procesu překladu a neznalost nezbytných kompetencí k výkonu profese spolu s nízkým povědomím o významu překladu (cf. DAM & ZETHSEN: 2010, s. 205, 207). V důsledku toho nejsou překladatelé považováni za odborníky a jejich povolání není bráno jako samostatná profese.

5.2.1 Srovnání statusu firemních překladatelů, překladatelů pracujících pro agentury a překladatelů na volné noze s poukázáním na situaci literárních překladatelů

Výsledky první studie Damové a Zethsenové publikované v roce 2008 se týkají pouze skupiny překladatelů pracujících ve firmách.²³ Tato skupina byla pro ověření statusu překladatele zvolena cíleně – u firemních překladatelů lze totiž vzhledem ke stálému pracovnímu místu předpokládat vysoký a stabilní status; a pokud by se prokázalo, že je i v rámci této skupiny nízký, existuje pravděpodobnost, že bude nízký také u jiných skupin překladatelů.

Do zkoumaných faktorů byly zařazeny tradiční parametry jako výše platu, vzdělání/kvalifikace, překladatelova viditelnost a moc/vliv. Překladatelé měli odpovědět

PROTI: Překladatelské agentury nejednají s překladateli s úctou a vyvíjejí na ně nátlak, aby snížili své požadavky na finanční ohodnocení.

- překládání jako činnost – **PRO:** Překládání může být pro překladatele zároveň zábavnou činností a je zdrojem osobní satisfakce překladatele; **PROTI:** Velké objemy standardizovaných typů textů vyžadujících z velké části mechanický převod mohou být netvořivé a nudné.
- ženy-překladatelky – **PRO:** —; **PROTI:** Překládání je ženským povoláním se všemi svými atributy, mj. nízkým příjmem a statusem. Žena-překladatelka je považována za ženu v domácnosti, pokud pracuje na volné noze, či za sekretářku, která se těší mírně vyššímu statusu, pokud pracuje ve firmě.

²³ *The criteria for participating in the study were strict: only translators with a strong professional profile and therefore presumably at the high end of the translator-status continuum were asked to fill in questionnaires. This means that only translators with an MA-degree in specialized translation and with full-time employment on permanent contracts in major Danish companies with a visible translation function and a clear translation profile could participate. A further requirement was that translation was the participants' main occupation (DAM & ZETHSEN: 2008).*

na otázky zvolením hodnoty na stupnici od 1 do 5, kde 1 znamenala nejnižší míru a 5 naopak nejvyšší míru souhlasu s daným tvrzením.

Svůj status překladatelé v průměru ohodnotili hodnotou 2,57, míru prestiže pak 2,87, což sice nejsou extrémně nízké hodnoty, přestože by se dalo očekávat vyšší hodnocení. Co se týče platového ohodnocení, bylo zjištěno, že 94% firemních překladatelů se pohybuje pod průměrnou výší platů profesionálů se srovnatelným vzděláním, zkušenostmi a druhem pracovních podmínek. Překladatelé se jednoznačně shodli na tom, že překládání je profese vyžadující vysokou kvalifikaci – nezbytnost odborných znalostí ohodnotili průměrnou známkou 4,47, míru odbornosti pak známkou 4,09. Viditelnost překladatelů podle výzkumu přiměřeně odpovídala jejich postavení. Svůj vliv a moc potom překladatelé ohodnotili v průměru známkou 2,57; přičemž 4% dotazovaných překladatelů měla ve firmě vedoucí pozici.

Menší výzkum byl proveden také u kolegů firemních překladatelů – na otázku *Jaké univerzitní vzdělání je nezbytné, aby mohl překladatel být autorizovaný státem*, odpověděla méně než polovina (41%), že je nutné získat magisterský titul. Damová a Zethsenová k tomu podotýkají, že problematický status překladatelů nevyplyvá ani tak z názorů samotných překladatelů na to, jaké by měli mít vzdělání, jako postoje ostatních, kdo profesi nevykonávají; a v závěru konstatují, že i překladatelé se stabilním postavením ve firmě se potýkají s vážnými problémy.

Konečně poslední studie Damové a Zethsenové z roku 2011 porovnává status firemních překladatelů, překladatelů pracujících pro agentury a překladatelů na volné noze²⁴. Autorky vycházely z hypotézy, že na prvním místě se ve statusové hierarchii umístí firemní překladatelé, těsně za nimi překladatelé pracující pro agentury, kteří budou následováni překladateli na volné noze; a to z těchto důvodů: první dvě skupiny překladatelů mají stabilní zaměstnání a příjem, zatímco překladatelé na volné noze pracují v relativní izolaci, což může mít dopad na jejich viditelnost a společenský vliv²⁵. Dalším předpokladem bylo to,

²⁴ Výzkum byl proveden mezi 47 firemními překladateli (viz předchozí studie), 66 překladateli pracujícími v agenturách a 131 překladateli na volné noze. Autorky studie však kontaktovaly firmy a překladatelské agentury, jež odpovídaly daným kritériím, a celkem tak byli osloveni všichni dánští překladatelé, kteří splňovali určité požadavky – více viz DAM & ZETHSEN: 2011, s. 982.

²⁵ Jak autorky ovšem podotýkají, v Dánsku (v porovnání s jinými zeměmi) dává mnohem více lidí přednost stabilnímu zaměstnání před svobodou nezávislého povolání; proto nelze tuto hypotézu považovat za univerzálně platnou pro jiné geografické oblasti. (viz DAM & ZETHSEN: 2011, s. 981)

že u firemních překladatelů zaměstnaných ve velkých společnostech, bude míra viditelnosti vyšší a budou mít oproti všem ostatním překladatelům také větší vliv. U překladatelů pracujících pro agentury se předpokládá nižší míra viditelnosti kvůli nižší frekvenci kontaktu s ostatními překladateli aj. Kromě toho je nahlížení na firemní překladatele ovlivněno tím, že často pracují ve velkých nadnárodních společnostech, což bývá považováno za prestižní samo o sobě, zatímco překladatelé pracující pro agentury působí většinou v relativně malých organizacích mimo překladatelský trh neznámých.

Sledovanými parametry byly výše platu/příjmu, vzdělání/odbornost, viditelnost a moc/vliv. Hypotéza se v podstatě potvrdila, přestože pozice překladatelů pracujících v agenturách se ukázala být nižší, srovnatelná s postavením překladatelů na volné noze; místo toho, aby byla v těsném závěsu za pozicí firemních překladatelů. Byla zjištěna pozitivní korelace mezi vnímáním svého vlastního statusu a vnímáním vlastní viditelnosti, a naopak negativní korelace mezi vlastním hodnocením společenského statusu a vzdělání/odbornosti nezbytných k výkonu profese. Tuto disproporci lze vysvětlit tím, že překladatelé se cítí být frustrováni přístupem lidí vně profese a jejich nepochopením nároků na překladatelovo vzdělání.²⁶ Firemní překladatelé s nejvyšším statutem měli zároveň nejnižší příjmy, zatímco u zbývajících dvou skupin tomu bylo naopak – opět se tedy ukázalo, že výše příjmů není u překladatelů při vnímání vlastního statusu hlavním faktorem. Relativně nejvlivnějšími se ukázali být firemní překladatelé, ostatní ohodnotili svůj vliv jako velmi nízký.

Všechny tři skupiny ovšem vykazují více společných znaků než odlišností: u všech skupin překladatelů se jejich příjem pohybuje pod průměrem finančního ohodnocení profesionálů srovnatelné úrovně. Dále všichni překladatelé považují svůj vliv za nízký a pokládají svou profesi za vysoce odbornou; zároveň se však shodují na neschopnosti u ostatních uvědomit si nutnost odborné průpravy a na faktu, že překládání není činnost, která by se těšila vysokému společenskému statusu.

Dánské studie se zjevně nezabývají postavením literárních překladatelů; autorky se omezují na konstatování, že vzhledem k vysoce subjektivnímu hodnocení společenského statusu může někdo považovat více prestižní povolání literárního překladatele se skrovným příjmem, kdežto vysoké finanční ohodnocení a dobré pracovní podmínky překladatelů

²⁶ *Our analyses of the large volume of comments (...) show that translators are particularly preoccupied with the lack of recognition of the expertise and skills it takes to translate. The “anyone-can-do-it” attitude seems to be extremely widespread and to constitute one of the most important threats to the occupational status of the profession (DAM & ZETHSEN: 2011, s. 898).*

pracujících v nadnárodních společnostech či konferenčních tlumočnicků naopak pro mnohé nejsou atraktivní. Přesto se autorky domnívají, že v dánském prostředí by byl status literárního překladatele ve srovnání s ostatními kategoriemi ohodnocen jako nižší (DAM & ZETHSEN: 2011, s. 980). V souvislosti s literárním překladem byla publikována studie Evropské rady asociací literárních překladatelů, porovnávající příjem a pracovní podmínky literárních překladatelů ve všech evropských zemích. Ze studie jednoznačně vyplývá, že podmínky, za jakých literární překladatelé působí, mají ve většině zemí do ideálu velmi daleko²⁷.

Damová a Zethsenová v závěru avizují plán provést výzkum také mezi překladateli a konferenčními tlumočníky pracujícími pro Evropskou unii a jiné instituce, již jsou považováni za překladatele, resp. tlumočníky těšící se nejvyššímu statusu.

V souvislosti se statusem zmíníme také výsledky studie věnované profesím překladatele a tlumočnicka (KATAN: 2011)²⁸. Nejvíce dotázaných překladatelů (59%) se domnívá, že status překladatelů je středně vysoký. Dotazovaní měli také přirovnat překladatele či tlumočnicka k profesi se srovnatelným statusem, přičemž 50% z nich uvedlo učitele nebo sekretářku. Katan k tomu říká, že v případě překladatelů a tlumočnicků existuje propastný rozdíl mezi akademickým ideálem, tedy vysoce profesionálním povoláním, a způsobem nahlížení na překladatele a tlumočníky vně profese. Přestože zejména podmínky překladatelů nejsou ideální a těší se ve srovnání s tlumočníky nižšími statusu, zhruba polovina z nich je se svou prací velmi spokojena, dalších 20% dokonce více než velmi spokojena, podobně jako tlumočníci. Jako důvody uvádí nezávislost, pracovní flexibilitu, možnost stále se učit něco nového či potěšení z hledání toho pravého slova při překládání.

5.3 Překladatelova viditelnost

Ze studie Damové a Zethsenové (2010) vyplývá, že status překladatele závisí mj. na všeobecném povědomí o tom, co tato profese obnáší, a s tím související společenské

²⁷ FOCK a kol.: 2007/2008

²⁸ Ambiciózním záměrem výzkumu bylo získat odpovědi od co nejvíce překladatelů a tlumočnicků z celého světa; výsledný seznam nakonec čítá 890 překladatelů a tlumočnicků převážně z evropských států spolu s překladateli či tlumočníky z několika asijských a amerických zemí a Austrálie. Respondenti byli velmi různorodé povahy, velké množství se kromě překládání či tlumočení věnovalo také jiným činnostem (KATAN: 2011, s. 68-69).

uznání. V této souvislosti zmíníme výzkum, jehož výsledky byly zveřejněny v diplomové práci *The Translator's Visibility* (LEECH: 2005). Viditelnost byla výše definována jako povědomí o profesi spolu s pochopením, uznáním a oceněním práce překladatelů.²⁹ Autorka se zabývá mj. představami, které má o překladatelské profesi široká veřejnost a studenti překladatelských oborů, a jednotlivými mýty o profesi. Samotný výzkum je poněkud roztříštěný vzhledem ke geografické provenienci respondentů (šetření mezi studenty a laickou veřejností bylo provedeno v angloamerickém prostředí, resp. pouze na území Anglie, zatímco více než 60% respondentů z řad překladatelů různého vzdělání a zkušeností pocházelo z jiných oblastí, především z kontinentální západní Evropy); podobná rozkolísanost se projevuje i u počtu respondentů u jednotlivých otázek; přesto se domníváme, že výsledky jsou do jisté míry reprezentativní.

Hlavním cílem bylo ověřit u široké veřejnosti povědomí o překladatelské profesi, u překladatelů zjistit, s jakými potížemi se v důsledku nepochopení své profese setkávají, a u studentů se dozvědět, jak nahlízejí na překládání jako na svou potenciální budoucí profesi. (LEECH: 2005, s. 17). Autorka předem poukazuje na často uváděnou neschopnost práci překladatelů ocenit³⁰; a zároveň i na základě vlastních zkušeností formuluje otázky použité v empirickém výzkumu.

U široké veřejnosti byli respondenti nejprve požádáni, aby uvedli dvě profese vyžadující dobrou znalost cizího jazyka. Z celkových 41 respondentů uvedlo profesi překladatele či tlumočnicka 44% dotazovaných, z toho 37% uvedlo pouze překladatele a 7% pouze tlumočnicka.

²⁹ Autorka hovoří také o jiných profesích, které jsou viditelné, což je dáno tím, že se s nimi většina lidí během svého života běžně setkává: *Many professions are highly visible: those in the media, and professions in which the media is interested, such as politicians. Everyone is aware of the presence of doctors and teachers in their lives, and will have at least some understanding of the work that they do and the role they have within society. The visibility and defined role awards them respect for the skills required. The public interface directly with them, thus appreciate that the services they provide are needed by today's society, and that they are likely to be needed well into the future* (LEECH: 2005, s. 12).

Havlová k tomuto tématu říká, že (...) *při výzkumech respondenti mají tendenci přikládat větší význam povoláním, která jsou v jejich dosahu, která se jich osobně nejvíce dotýkají (což ovšem nemusí být jenom pozitivní hodnocení) na úkor povolání ze vzdálenějšího okruhu nebo směřovat prestiž pozice a autoritou osobnosti, která ji zaujímá* (HAVLOVÁ: 1996, s. 16).

³⁰ *Translation, as we never tire of reminding people, is all too often poorly paid, it is work that demands a high degree of skill but is repaid with low status and low regard. Someone who may have spent a lifetime translating can still be dismissed as 'just a translator' (...)* (BASSNETT: 1996, s. 10).

For although the past twenty years have seen the institution of translator centres and programmes at British and American universities, as well as the founding of translation committees, associations, and awards in literary organizations (...), the fact remains that translators receive minimal recognition for their work (...) (VENUTI: 1995, s. 8).

Z odpovědí na konkrétní otázky dále vyplývá, že většina respondentů, pokud by potřebovala překladatelské služby, by překladatele hledala na internetu (33%) nebo v telefonním seznamu (31%); zároveň však 32% uvádí, že neví, na koho by se pro doporučení překladatele obrátilo, naopak 11% by kontaktovalo profesní překladatelskou organizaci³¹. Jako nejdůležitější kritérium pro výběr překladatele uvádí 39% zkušenosti, 32% odbornou znalost překládané tematiky, 20% nutnost být dokonale bilingvní, 5% vzdělání a 5% požadavek trvalého pobytu v zemi jazyka, ze kterého je překládáno. V případě spolupráce s překladatelem by si 80% zjistilo předběžnou cenu za překlad, 68% překladatelovy zkušenosti a 41% ověřilo vzdělání³². Pro ověření správnosti překladů 39% uvádí, že by si text přečetli, aby zjistili, jestli dává smysl (ovšem více než polovina z těchto respondentů neměla ani základní úroveň znalostí cizího jazyka).

Respondenti byli také požádáni, aby vysvětlili, v čem spočívá práce překladatele – jasnou definici napsalo 26% dotázaných; aby uvedli, jaké vzdělání je k výkonu profese třeba – celých 20% se domnívá, že žádné, 12% uvádí samotnou znalost jazyků, na druhou stranu však 39% vybralo možnost *postgraduate translation degree*³³. Pouze polovina z dotazovaných, kteří někdy využili překladatelské služby, byla schopna vysvětlit rozdíl mezi překladatelem a tlumočnickem. Na výčet nezbytných předpokladů k výkonu profese (LEECH: 2005, s. 39) reagovalo 12% dotázaných slovy, že se jim požadavky zdají přehnané, 39% pochybovalo o tom, že překladatelé těmito znalostmi a dovednostmi disponují, 20% o ničem takovém nevědělo a 27% považovalo uvedené předpoklady za samozřejmost. Více než polovina respondentů považuje překladatele za naprosto nezbytné a přibližně stejné procento se domnívá, že počítačové technologie mohou překladatelům práci usnadnit, nikoli však je zcela nahradit. 24% si myslí, že během pěti let budou překladatelé počítači zcela nahrazeni. Respondenti měli také seřadit devět různých povolání podle obtížnosti či uvést možné následky špatného překladu.

Výzkumu se zúčastnilo také celkem 67 překladatelů. Téměř polovina z nich se domnívá, že všeobecné povědomí o profesi je nízké (překladatel je „společensky

³¹ Poměrně vysoké procento u této varianty odpovědi však může být dáno tím, že se nejednalo o otevřené otázky, ale respondenti vybírali z několika možností.

³² viz LEECH: 2005, s. 51; respondenti mohli vybírat více možností zároveň.

³³ Jak ovšem uvádí sama autorka, na výsledky mohl mít vliv fakt, že velká část dotazovaných byli její známí či přátelé.

neviditelný³⁴). Překladaelé měli uvést, jaké jsou reakce okolí poté, co se dovědí, že dotyčný je překladatel – podle jejich odpovědí je ve 33% případů tento fakt působivý, z 63% okolí projevuje zájem či údiv (22%), v 10% případů je toto pro okolí nezajímavé, ve 25% případů okolí neví, co si má pod tímto představit, případně jsou reakce i opovržlivé (1%). Překladaelé měli dále z různých mýtů o překládání vybrat ty, se kterými se běžně setkávají (stejná otázka byla položena i veřejnosti, kde měli dotazovaní uvést, zda s uvedenými výroky souhlasí či nikoli). Výsledky nejsou jednoznačné, nejvíce překladaelů však považovalo za všeobecně rozšířené představy to, že překlady jsou rychle hotové, že nekvalitní originál nemá vliv na kvalitu překladu, a fakt, že veřejnost nerozlišuje překládání od tlumočení. Mezi dalšími méně zastoupenými možnostmi-mýty nabízí autorka práce následující: Překládání není svobodné povolání, práce překladaele je snadná, překladatel by neměl dostat zapláceno za překlad textu podobný tomu, který již překládal, z některých jazyků se překládá rychleji než z jiných, znalost mateřského jazyka není důležitá, překladaelé pracují sedm dní v týdnu a všichni překladaelé se věnují literárnímu překladu. Z možných příčin existence mylných představ překladaelé uvádějí na prvním místě neznalost cizího jazyka (93%), dále nedostatečnou prezentaci překladaelů na veřejnosti (61%) a nízké povědomí o rizicích špatného překladu (60%)³⁵. Na otázky vztahující se k nazírání samotných překladaelů na jejich pozici ve společnosti (překladaelé měli označit, zda s určitými tvrzeními souhlasí, či nikoliv) odpovědělo 18%, že překladaelé byli vždy „společensky neviditelní, 64% si myslí, že jejich práce je pro lidstvo nezbytná, 66% považuje překládání za odbornou činnost. 85% dotázaných překladaelů je na svoji práci hrdá a 70% se cítí být svými klienty oceňována. Celých 68% překladaelů se domnívá, že mylné představy u veřejnosti jim jejich práci ztěžují. Z potíží způsobených neznalostí profese nejčastěji uvádí špatnou pověst profese (52%), celkový úpadek její úrovně (52%) a pocit nedocení (42%). Zároveň však klienty v případě neznalosti vždy poučí pouhé 1% procento (25% toto nedělá nikdy, 34% pouze příležitostně a 24% pokud jsou o to klientem požádáni) a 25% se domnívá, že nemá smysl klienta poučit. Výzkum také ukazuje, že 18% překladaelů neudělalo za poslední rok nic pro svůj profesní rozvoj. Překladaelé dále uváděli příčiny, které je vedly k ukončení spolupráce se svými klienty – 48% udává jako důvod pozdní zaplácení nebo nevyplácení honoráře, 46% neodpovídající odměny za překlad, 25% nereálné termíny pro odevzdání práce, 30% pohrdavé jednání. Na druhou stranu si 60% z nich myslí, že jsou vztahy klient-překladatel vzájemně

³⁴ viz odpovědi na otázku *Do translators agree that they are socially invisible?* (LEECH: 2005, s. 31)

³⁵ další viz LEECH: 2005, s. 60.

vyrovnané. Více než polovina překladatelů by souhlasila se zavedením jednotného certifikátu opravňujícího k výkonu překladatelské profese.

Ze studentů jazykových oborů (celkem 29) 21% někdy slyšelo o diplomu z oboru překladatelství; celkově měli studenti velmi nízké povědomí o existenci *Institute of Linguists* (který uděluje příslušný diplom), a o existenci *Institute of Translation and Interpreting* či o překladovém softwaru Trados. Více než polovina studentů jazykových oborů neuvažovala o tom se v budoucnu věnovat překladu. Jako hlavní důvody uvedlo 47% neznalost oboru, 37% uvedlo, že to „není dobrá práce“ a 26% považovalo povolání za příliš náročné³⁶.

Byl proveden také zběžný průzkum mezi studenty postgraduálního studia překladatelství – z 23 dotazovaných pouze 3 studenti znali profesní organizaci NUPIT³⁷. Polovina z nich znala *Translator's Association* a *The Society of Authors*.

Výzkum kromě poměrně vysoké neznalosti profese³⁸ nejen mezi laickou veřejností ukázal, že samotní překladatelé jsou sice s mnohým nespokojeni, avšak sami proti tomu aktivně nic nedělají. Leechová zároveň kritizuje profesní organizace a jejich nedostatečné úsilí, jež by vedlo ke zlepšení statusu profese a fakt, že samotné organizace se domnívají, že šířit povědomí o překladatelské profesi není součástí jejich práce. Autorka vidí příčiny současné situace také v nedostatečné vládní politice na podporu cizích jazyků a hovoří i o nedůsledném používání, resp. zaměňování termínů překladatel a tlumočník v médiích.

³⁶ další důvody: LEECH: 2005, s. 64.

³⁷ National Union of Professional Interpreters and Translators.

³⁸ Autorka zde uvádí zajímavou citaci: *Although demand has increased substantially with the 'information age' and globalisation, the profession has, ironically, tended to become less understood, less highly-valued and less secure* (BENIS: 2001In LEECH: 2005).

5.4 Teorie asymetrické informace a fungování překladatelského trhu

Podle Gila je nízký status překladatelské profese zapříčiněn rozdíly ve vzdělání překladatelů, tedy tím, že na trhu operují jak amatéři³⁹, se kterými se člověk setkává častěji, tak profesionálové (GILE: 2009, s. 45-46.). Z hlediska statusu je podle něj zanedbatelná prestiž, přestože ta má význam pro pocit osobního zadostiučinění překladatelů. Podstatné je to, že vyšší společenský status znamená vyšší pozici, ze které je snazší si vydobýt lepší pracovní podmínky. Pro překladatele je důležité, aby se choval jako skutečný profesionál, pokud chce, aby tak na něj bylo nahlíženo – chování profesionála je o to důležitější proto, že společenské povědomí o jeho profesi je nízké a většina lidí si tak utváří představu o profesi právě na základě jeho vystupování. Gile dále podotýká, že na překladatelově statusu se také mohou podílet jiné sociologické či psychologické faktory – vyjednávání zakázek mohou totiž zajišťovat úředníci, kteří nelibě nesou překladatelovo nárokování si vysokého statusu a relativně vysoké odměny za práci. Překladatel se však musí i za těchto okolností chovat důstojně a seriózně; naopak rozčilování či předvádění se v očích veřejnosti jeho profesi přiliš nepovznese. Gile zde nesouhlasí s tvrzením, že by se kvalita překladu měla orientovat podle toho, kolik je za něj konkrétní klient ochoten zaplatit (tj. čím vyšší honorář, tím vyšší kvalita) – překladatel by měl mít jistou úroveň za všech okolností.

Jak již bylo naznačeno, zákazníci nejsou mnohdy ochotni překladatelovu práci finančně ohodnotit, protože nevědí, co tato práce obnáší, a vzhledem ke špatné pověsti profese si ani nemohou být jisti, zda překladatel práci odvede kvalitně⁴⁰. V této souvislosti zmíníme zajímavou studii (CHAN: 2005), ve které autor analyzuje příčiny neodpovídajícího finančního ohodnocení většiny překladatelů. Na překladatelský trh aplikuje teorii signalizace (viz dále) a teorii asymetrické informace.

Asymetrickou informací je v ekonomii míněna situace, kdy jedna strana má k dispozici více informací než druhá, což vede k tržní ceně, která je nižší, než by ideálně měla být – v případě překladatelského trhu zákazník nemá podle čeho předem rozpoznat,

³⁹ Respondenti Katanovy studie (2011) měli mj. uvést, co je příčinou kompetitivního prostředí v oblasti překladů a tlumočení – více než polovina uvedla přítomnost neprofesionálních překladatelů/tlumočnicků na trhu. Největší hrozbu pro trh pak spatřují ve dvou velkých skupinách „amatérů“ – první z nich jsou lidé s povrchní znalostí jazyka, druhou specialisté v jiném oboru, kteří jsou do určité míry bilingvní, ale nemají žádné translatologické vzdělání. Naopak moderní technologie představují podle překladatelů a tlumočnicků pouze mírnou hrozbu.

⁴⁰ Pym říká, že *almost by definition, someone who needs a translator cannot judge objectively how well that translator performs* (PYM: 2012, s. 9).

zda překladatel, kterého si vybral, je kvalitní či nikoliv (na druhé straně se předpokládá, že překladatel si je svých kvalit vědom). Pro zákazníka je tak volba překladatele riskantní, a proto za překlad nenabídne odpovídající cenu, nýbrž průměrnou cenu, která je vyšší, než odměna pro špatného překladatele, a zároveň nižší, než honorář kvalitního překladatele. Jedním z důsledků je pak to, že dobří překladatelé se z trhu stáhnou a začnou se věnovat něčemu jinému, kdežto špatní překladatelé zůstávají.

5.4.1 Teorie signalizace a certifikace překladatelů

Při každé komunikaci vysílají o sobě zúčastněné strany informace neboli signály. Problematická je hodnověrnost těchto signálů; podstatné je signál identifikovat a správně ho vyhodnotit. Kvalitní překladatelé, pokud mají být pro své klienty skutečně důvěryhodní, musí vysílat dostatečně spolehlivé signály⁴¹. Jako druh signálu, který by mohl trh zpřehlednit, uvádí Chan zavedení akreditačního systému certifikátů pro překladatele. To by s sebou na jedné straně přineslo vysoké náklady, stejně tak se jeví problematická otázka hodnocení překladatelů – autor přirovnává takový certifikát k jazykovým certifikátům nebo ISO normám – na druhé straně by přes nedokonalosti takového systému měli klienti spolehlivý signál, jímž by se mohli řídit.

V jiném z článků věnovaných již konkrétně problému certifikace překladatelů (FRAGKOU: 2004) se autor kriticky vyjadřuje ke skutečnosti, že překladatelé si zakládají především na tom, aby byli uznáváni svými nadřízenými, avšak u klientů jim na tom již nezáleží.⁴² Profesi překladatele srovnává např. s lékaři a jinými profesemi, které nemůže bez příslušného oprávnění na rozdíl od překladatelů vykonávat každý a na které se klient musí naprosto spolehnout. Podle autora si překladatelé stěžují, že jsou klienty nedoceněni, a přitom sami nedělají nic pro to, aby zákazníci jejich profesi vůbec ocenit mohli. Řešení spatřuje opět v zavedení certifikátu pro překladatele, který by byl pro klienty jasným signálem, že jde o profesionála.

Certifikaci překladatelů se věnuje také rozsáhlá studie věnovaná statusu překladatelské profese v Evropské unii (ve srovnání s USA, Kanadou a Austrálií; PYM: 2012).

⁴¹ cf. *Vzdělání signalizuje schopnosti* (BROŽOVÁ: 2003, s. 39)

⁴² Podle výsledků Katanovy studie je pro překladatele/tlumočníky naopak nejdůležitější na prvním místě originál, dále čtenář či posluchač, poté zadavatel; nejméně důležité by podle dotázaných mělo být konání pouze podle vlastního rozhodnutí (KATAN: 2011).

Pym hovoří o selhání tradičních statusotvorných faktorů, protože každý překladatel může působit jako profesionál, přestože tomu tak být ve skutečnosti nemusí a uvádí příklady, jak snadno lze získat „nálepku“ kvalitního překladatele. Podle autora různé organizace často nevyžadují univerzitní diplom z jazykových či překladatelských oborů⁴³, vládní orgány mají tento požadavek uveden pouze pro formu, ale ve skutečnosti není respektován; kromě toho u překladatelů z exotických jazyků je stále tendence přijmout kohokoli, kdo jazyk ovládá. V požadavcích také často bývá ekvivalentní akademický titul a několikaletá překladatelská praxe. Soukromé firmy mají vlastní postupy, kterými kandidáty na překladatele prověřují, čímž si samy snaží zajistit kvalitní překladatele odpovídající jejich potřebám.

Podobně profesní organizace většinou přijímají své členy na základě akademického titulu (ne nezbytně z překladatelského oboru) a praxe. V některých zemích dávají překladatelé na překlad razítko organizace, jejímiž jsou členy, jako známku kvality, což sice může u klientů vyvolat respekt, na druhou stranu je pravděpodobné, že členy organizací budou překladatelé, jejichž platové ohodnocení je spíše vyšší – musí totiž také zaplatit roční členský poplatek.

Podle Pyma rovněž hraje roli fakt, že v průměru 60% překladatelů pracuje na volné noze (záleží na části trhu; PYM: 2012, s. 87) – samostatný charakter jejich práce snižuje pravděpodobnost, že by se společně snažili status překladatele vylepšit.

Za současné situace však na překladatelském trhu neexistuje mechanismus, jak z něj vyloučit diletanty. Druhý začarovaný kruh vytváří fakt, že platové ohodnocení překladatele je někdy tak nízké, že překladatelé neinvestují finance a energii do vzdělání⁴⁴ – tím pádem ale nemají dostatečnou odbornost a jsou opět nedostatečně ohodnoceni.

⁴³ Např. při výběrovém řízení Evropské komise je dostačující, aby kandidáti měli pouze bakalářský titul z jakéhokoli oboru a ovládali dva cizí jazyky.

⁴⁴ *Pojetí nákladů investice do vzdělání zahrnuje jednak explicitní náklady, ty jsou zcela zřetelné a obsahují např. školné či náklady na studijní literaturu a pomůcky. Z valné části je však založeno na tzv. nákladech obětované (ztracené) příležitosti (opportunity costs). Ty závisí na hodnotě času potřebného k získání vzdělání. Mírou této hodnoty obvykle bývá ušlá čistá mzda, na kterou by příslušný jedinec dosáhl na trhu práce v současnosti, což představuje výnos z jeho druhé nejlepší příležitosti. On jej ale neinkasuje, resp. jej investuje do vzdělávání, do rozvoje svých schopností a vědomostí. (...) Když se člověk rozhoduje o investici, zvažuje své budoucí, tedy soukromé výnosy a užitky (...) Výnosem však není jen zvýšení příjmu, které lze poměrně úspěšně statisticky vyjádřit, výnosem jsou i „nepeněžní“ zisky spojené s lepším pracovním místem. Představují např. vyšší společenskou prestiž budoucí práce, jakož i nové pracovní a společenské prostředí, do něhož člověk vstupuje, v němž se pohybuje a z něhož vyrůstají i jeho nové společenské vztahy a kontakty. Tyto výnosy, které jsou mnohem méně exaktně uchopitelné, také spoluutvářejí kvalitu celé jeho osobnosti a jejího multidimenzionálního života (BROŽOVÁ: 2003, s. 33).*

Protože situaci neurovná sám trh (PYM 2012: s. 120-121), spatřuje autor řešení v zavedení jednotného evropského certifikátu opravňujícího k výkonu překladatelské profese, čímž by se vytvořily pro klienty spolehlivé signály a na trhu zůstali pouze kvalitní překladatelé⁴⁵. V některých zemích sice již certifikát pro překladatele existuje, ovšem překladatelé musí být kvalifikováni podle země, jež je cílovou zemí překladu, a jak říká Pym, *the cross-country signaling mechanism is very weak* (PYM 2012: s. 32).

Autor se domnívá, že by bylo vhodné, aby existovalo více konkurenčních certifikačních organizací; jak je ilustrováno na příkladu překladatelského serveru ProZ, pokud by mělo příliš mnoho překladatelů stejný certifikát, stal by se tento signál pro klienty opět nevěrohodným a kvůli konkurenci by překladatelé znovu nabízeli své služby za nižší ceny. Z hlediska nákladů na zavedení takového systému je problematický fakt, že by tyto náklady měli nejen nést samotní překladatelé, ale také instituce, pro které pracují, vlády jednotlivých zemí aj., které jejich služby využívají. Zde vyvstává otázka oprávněnosti státních dotací na oblast překladu, není jasné, zda všichni občané dané země mají z překladů stejný užitek⁴⁶; a přestože překlad může vytvářet kulturní hodnoty, v některých zemích je pouhým zbožím. Pym ve své studii uvádí jednotlivé varianty různých certifikačních systémů a jejich přednosti a nevýhody. (PYM: 2012, s. 127). Jak ovšem vidíme na příkladu dánského trhu, ani zavedení jednotného certifikátu by nevyřešilo všechny problémy. Nakonec další Chanova studie – experiment s fiktivními životopisy (2011) ukazuje, že zaměstnavatelé vnímali u překladatelů certifikát jako „něco navíc“, a přestože z nich hodně vyzdvihovalo význam praxe, většina upřednostňovala jako hodnověrný signál univerzitní vzdělání. Podle Chana bylo toto zapříčiněno neznalostí předpokladů nutných k získání certifikátu na straně zaměstnavatele. Řešení spatřuje ve vzájemné komunikační propojenosti akademických a certifikačních institucí se společnostmi, které najímají překladatele (CHAN: 2011: s. 46).

⁴⁵ (...) *when the signals of status are weak or confusing, those values are low, market disorder results, and good translators may leave the market. The process of professionalisation can then be seen as the production of efficient signals of status such that good translators stay in the market* (PYM: 2012, s. 3).

⁴⁶ Zde uvedeme paralelu s investicemi do školství a vzdělávání: Společenské výnosy jsou oproti soukromým výnosům podle Brožové vyšší v případech, kdy 1. *žák jen obtížně dosahuje alespoň průměrného vzdělání*, 2. *v případě výjimečně nadaných, talentovaných a vzdělaných lidí, kteří jsou schopni přinášet nové myšlenky a poznatky, které zlepšují výrobu zboží a služeb a utvářejí podnětnější a inspirativnější prostředí pro ostatní. Vzdělaní lidé si osvojují určitý standard chování a jednání, vyjadřování, a vytvářejí tak vztahy a kulturní prostředí, v němž žijí. (...) Šíří kolem sebe hodnoty kultury, které předávají další generaci. Z těchto výnosů má tak užitek celá společnost. (...) Investice státu (který si na sebe bere také náklady na vyšších úrovních vzdělávání, neboť tak dosahuje lepších ekonomických i společenských výsledků) do vzdělání ovšem nevykazují dostatečnou návratnost* (viz s. 40-41). *Vláda je tak vzhledem k omezenému objemu veřejných prostředků nucena dotace omezovat, což vede k nekonečným diskuzím o objemu finančních prostředků, které jdou do školství, a také o výběru těch, jejichž vzdělávání bude financováno z veřejných zdrojů* (BROŽOVÁ: 2003, s. 34, 40-41).

5.5 Překladačelova role

Role překladačele není předmětem zkoumání této práce, nastíníme proto jenom několik otázek.

Základní role překladačele spočívá v převedení textu z výchozího do cílového jazyka podle požadavků zákazníka. Problematické však mohou být překlady, které jsou z morálních či jiných důvodů pro překladačele nepřijatelné⁴⁷.

Pro překladačele může být navíc obtížné vyhovět požadavkům všech potenciálních čtenářů cílového textu; překlad může být pouze zamýšlen pro určitou skupinu v cílové kultuře, protože překladačel příjemce překladu pravděpodobně osobně nezná.

Především literární překladačel musí volit, zda se bude více držet stylu originálního díla, nebo se bude snažit dílo přiblížit určité skupině čtenářů v cílové kultuře. Role překladačele se však nemusí omezovat jen na službu zákazníkovi – překladačel má prostřednictvím textu v cílové kultuře možnost ovlivňovat cílový jazyk (zavádět do něj nové vyjadřovací prostředky) a svým přístupem může spoluutvářet dobovou estetickou a literární normu.

⁴⁷ *What is the translator to do, for example, when asked to translate a text that s/he finds offensive? Or, to put that differently, how does the translator proceed when professional ethics (loyalty to the person paying for the translation) clash with personal ethics (one's own political and moral beliefs)? What does the feminist translator do when asked to translate a blatantly sexist text? What does the liberal translator do when asked to translate a neo-Nazi text? (...) Translators, like all professionals, want to take pride in what they do; if a serious clash between their personal ethics and an externally defined professional ethics makes it difficult or impossible to feel that pride, they will eventually be forced to make dramatic decisions about where and under what conditions they want to work (ROBINSON: 2003, s. 26).*

5.6 Utrřidění poznatků z pohledu překladařelů, klientů a laické veřejnosti

Následující shrnutí obsahuje poznatky relevantní ke stanovení hypotéz empirického výzkumu vyplývající z obsahu kapitol 2 a 5. První z přehledů obsahuje popis faktického stavu překladařelské profese; další informace dělí autorka této práce podle perspektivy samotných překladařelů, klientů a laické veřejnosti.

Stav profese

Překladařelská profese je objektivně velmi náročná činnost vyžadující vynikající jazykové a jiné znalosti, schopnosti a dovednosti, o jejímž přínosu není pochyb. Proto by měla být odpovídajícím způsobem finančně ohodnocena a ve společnosti uznávána a respektována.

Těž společenský status profese by měl být vzhledem k jejímu charakteru vysoký, je však snižován feminizací profese, společenskou neviditelností překladařele – veřejnost s profesí není v kontaktu a není obeznámena s její náplní – a ve většině zemí také neexistencí mechanismu, jenž by zajistil lepší fungování trhu s překlady, kde by působili pouze překladařelé dostatečné kvality. Status dále snižuje reprodukční charakter překladařelské činnosti či nedostatečné uznání profese jako samostatného oboru činnosti v důsledku nízkého stáří profese či v některých zemích její „nezavedenost“. Existují návrhy zavést certifikát opravňující k výkonu překladařelské profese na státní či mezinárodní úrovni, certifikát se však prozatím ukázal jako neúčinný signalizační nástroj. Překladařelé nedostatečných kvalit nabízejí své služby za dumpingové ceny, což vede ke snižování sazeb za překlad na celém trhu s překlady. I v zemi s certifikátem umožňujícím výkon profese a relativně dobře informovaným trhem je tak společenské postavení a příjem překladařele nižší, než status a příjem profesionálů se srovnatelnou náročností práce.

Status je více než pro osobnost překladařele významný pro profesi jako celek – díky vyššímu statusu mohou překladařelé získat lepší pracovní podmínky.

Nároky na překladařele se liší podle jednotlivých zemí; překladařel by však měl mít univerzitní vzdělání (ideálně v translatologickém oboru), které by si měl celoživotně doplňovat, a dostatek zkušeností. Ne všichni překladařelé tyto požadavky splňují, i mezi univerzitně vzdělanými překladařeli/překladařeli s certifikátem je kvalita proměnlivá, a vzhledem k nízkému platovému ohodnocení často překladařelé nejsou ochotni do vzdělání investovat. Nekvalitní překladařelé pak obraz profese poškozují.

Překladařelé mohou své povolání vykonávat nezávisle, nebo v rámci zaměstnaneckého pracovního poměru. Většina překladařelů svou práci vykonává jako svobodné povolání a samostatný charakter jejich práce snižuje pravděpodobnost, že by se snažili status profese vylepšit. Překladařelé mají možnost se stát členy profesních organizací, jež by měly hájit zájmy profese a šířit všeobecné povědomí o překladařelské činnosti; organizace však tuto roli ne vždy plní.

Překladařelova sociální moc je z povahy jeho činnosti velmi malá.

Jak vnímají svou profesi překladatelé

Překladatelé se jednoznačně shodují na náročnosti své profese vyžadující vysokou odbornost. Na své práci oceňují flexibilitu, nezávislost či potěšení ze samotné činnosti. Shodují se však zároveň na tom, že veřejnost s profesí není obeznámena a není schopna komplexnost práce pochopit.

Status profese podle nich sice není extrémně nízký, avšak měl by být podstatně vyšší. U profesionálních překladatelů se projevuje tendence pokládat práci překladatelů za profesi s nízkým statusem méně často, na druhou stranu čím vyšší mají překladatelé vzdělání, tím svůj vlastní status hodnotí níže, což lze vysvětlit nepoměrem mezi jejich vysokou kvalifikací a neznalostí u veřejnosti. Pro překladatele nejsou při hodnocení statusu hlavními faktory moc či výše příjmu (toto se alespoň opakovaně ukázalo u dánských překladatelů, je otázkou zda to platí i v jiných zemích), ale spolu s jinými faktory především společenské uznání jejich práce, přestože prestiž profese nepřikládají velkou váhu. U firemních překladatelů je významný i sociální kontakt s ostatními kolegy. Mladší překladatelé mají tendenci nahlížet na práci překladatele jako na profesi s vysokým statusem a naopak. Obě pohlaví hodnotí svůj status stejně, avšak muži mají tendenci nazírat na překladatele jako na profesi s nižším statusem než ženy.

Výzkum u dánských překladatelů ukázal, že firemní překladatelé hodnotí svůj status jako relativně nejvyšší oproti překladatelům pracujícím pro agentury a překladatelům na volné noze.

Jak vnímají profesi překladatele zákazníci

Vzdělání lidé dokážou náročnost profese uznat a pochopit, jiní si toto naopak neuvědomují, což vede k nereálným časovým či finančním požadavkům na překladatelův výkon či k pohrdavému jednání. Klient zpravidla nemá podle čeho ohodnotit kvality překladatele, přesto je pro zákazníky stále důležitým signálem překladatelských schopností vzdělání. Klienti však často dávají přednost zkušenostem, případně mají požadavek vzdělání uveden pouze pro formu či považují za ekvivalentní akademický titul a několik let praxe. Někteří zákazníci si jsou vědomi významu kvalitního překladu, mnozí toto naopak podceňují a chtějí překlad za co nejnížší cenu bez ohledu na kvalitu. Pro některé klienty nehraje roli, zda je překladatelem žena či muž, jiní mohou ženy-překladatelky podceňovat.

Jak vnímá profesi překladatele laická veřejnost

Přestože část veřejnosti si je vědoma, co práce překladatele obnáší, stále je na překládání často nazíráno jako na mechanickou činnost, kterou může provádět kdokoli se znalostí cizího jazyka či ten, kdo pobýval delší dobu v zahraničí. Někteří se také domnívají, že moderní technologie mohou překladatele v budoucnu zcela nahradit. U veřejnosti se obecně projevuje neznalost požadavků na vzdělání překladatele a neuvědomění si jeho významu spolu s praxí a zkušenostmi. Velká část veřejnosti se s profesí nesetkává ve svém každodenním životě, nerozlišuje mezi profesionálním a amatérským překladatelem a profesi si spojuje se sekretářskými službami, což vede k tomu, že status profese hodnotí jako nízký. Status profese je též snižován pohledem na povolání jako na typickou ženskou profesi. V důsledku zjednodušeného pohledu na činnost překladatele není podstatná část veřejnosti schopna práci překladatele společensky ocenit, a podle autorky této práce ani překladatelům přiznat relativně vysoké finanční ohodnocení.

6. Společenský status tlumočníka a percepce tlumočnické profese

V oblasti tlumočení bohužel není k dispozici detailní studie, jež by zjišťovala, jakým způsobem tlumočníci nahlíží na jednotlivé faktory formující jejich pozici ve společnosti. Vzhledem k tomu, že oblast profesionálního tlumočení je veřejnosti pravděpodobně ještě více vzdálená než oblast překladu, není dostupných ani mnoho výzkumů veřejného mínění. Vnější pohled na tlumočnickou profesi je tak v tomto případě míněn především pohled tlumočnickova pracovního okolí – klientů, zadavatelů apod. V této kapitole zmíníme alespoň výsledky některých studií, jež se vztahují k nahlížení na tlumočnickou profesi z perspektivy samotných tlumočnicků, jejich klientů a široké veřejnosti.

6.1 Faktory utvářející společenský status tlumočníka

Obecně se zdají být tlumočníci se svou prací spokojeni, jak dokazují průzkumy AIIC z roku 2005 (PÖCHHACKER: 2011, s. 56) – 75 až 80% tlumočnicků je velmi spokojeno; vysokou míru spokojenosti vykazují i např. čeští⁴⁹ a rakouští tlumočníci-respondenti výzkumu Adamovské z roku 2005: 58% českých konferenčních tlumočnicků je se svým povoláním velmi spokojeno, 42% spokojeno; z rakouských tlumočnicků je 67% spokojeno, ostatní dokonce velmi spokojeni (žádný z dotazovaných tedy nebyl se svou prací nespokojen); podobně konferenční tlumočníci-členové AIIC výzkumu Kurzové (1990): zhruba 40% tlumočnicků bylo velmi spokojeno a 60% spokojeno.⁵⁰ Dále 75% rakouských tlumočnicků a 92,5% tlumočnicků by podruhé při výběru povolání volilo stejně.

Jako důvody své spokojenosti uvádějí tlumočníci především rozmanitost práce, možnost neustálého vzdělávání, volnost a samostatnost a dobré finanční ohodnocení.

Při hodnocení statusu tlumočníka se však již názory liší více – 43% dotazovaných v Katanově studii považuje status tlumočnicků za vysoký; 21% českých tlumočnicků (respondentů Adamovské) považuje postavení tlumočníka za velmi dobré, 67% za dobré, pouze 8% za špatné. 83% rakouských tlumočnicků se domnívá, že jejich pozice je dobrá,

⁴⁹ Vzhledem k nedostatku provedených sociologických studií v oblasti tlumočení uvádíme i výsledky týkající se pouze českého prostředí. Specifika týkající se výhradně české reality budou upřesněna v následující kapitole.

⁵⁰ Výzkumu se zúčastnilo celkem 60 tlumočnicků-členů AIIC, z nichž 40 pobývalo v Rakousku, ostatní v různých jiných evropských zemích; přičemž rakouští a ostatní evropští tlumočníci byli dotazováni odděleně (viz KURZ: 1990, s. 367).

přesto si téměř polovina myslí, že by mohla být lepší. Z rakouských tlumočnicků výzkumu Kurzové bylo 5% s prestiží profese velmi spokojeno, 50% spokojeno a 40% o něco méně spokojeno; u mezinárodního vzorku tlumočnicků není zastoupena možnost *velmi spokojen/a* a v malé míře se objevují i odpovědi značící nespokojenost. Kurzová dodává, že je patrný výrazný rozdíl mezi počtem tlumočnicků, již jsou obecně spokojeni se svou prací a těmi, kteří jsou spokojeni se společenskou prestiží profese. Zdá se tedy, že tlumočnický jejich práce baví, ale na druhou stranu si myslí, že nejsou odpovídajícím způsobem doceněni⁵¹.

Respondenti uvádějí jako důvody pro dobré společenské postavení to, že se jedná o společensky i finančně oceňovanou profesi vyžadující určité schopnosti a talent; a o samostatnou a náročnou práci, která je výjimečná až exotická (ADAMOVSÁ: 2005, s. 58).

Starší Feldwegův výzkum z roku 1996 provedený mezi 39 členy AIIC, jehož výsledky zmiňuje Adamovská ve své diplomové práci (ADAMOVSÁ: 2005, s. 15), však ukazuje, že tlumočníci svůj status na škále od 1 (nejlepší hodnocení) do 5 (nejhorší hodnocení) v průměru hodnotili známkou 2,84, přičemž nejvíce respondentů zvolilo hodnotu 4, tj. druhou nejhorší možnou. V důvodech pro spíše špatné hodnocení statusu tlumočníci uváděli neznalost profese u klientů a veřejnosti (uvádějí přirovnání k lepší sekretářce, turistickému průvodci či hostesce) či proměnlivou kvalitu tlumočnicků na trhu (špatní tlumočníci poškozují v očích veřejnosti obraz profese); což podle dotázaných snižuje celkovou prestiž profese stejně tak jako její značná feminizace. Ve výzkumu bylo poukázáno i na fakt, že tlumočení nemá stejný status jako ostatní svobodná povolání a je považováno za pouhou službu. Podle některých dotázaných záleží na tom, v jaké oblasti se tlumočnick pohybuje.

Jak bylo již naznačeno u společenského statusu překladatele a jak uvádí také Adamovská, při hodnocení prestiže hraje velkou roli osobní zkušenost s oborem.⁵² Podobně jako u překladatelů se prestiž profese nezdá být podstatná, má pro tlumočnicka spíše osobní význam. Podle Gila (2009) tkví problém v tom, že pokud bude prestiž profese nízká, nemusí

⁵¹ cf. (...) *the prestige of the profession has declined over the years, though this appears to have little effect on the high level of job satisfaction among conference interpreters* (PÖCHHACKER: 2004, s. 173).

⁵² Např. část výzkumu Kurzové provedená mezi studenty posledního ročníku střední školy a studenty prvního ročníku oboru překladatelství a tlumočnictví, přičemž studenti měli seřadit podle míry společenské prestiže dvacet různých povolání, potvrdila předpoklad, že studenti překladatelských oborů přiznávají vysokou prestiž jak profesi tlumočnicka, tak profesi překladatele. Podle Kurzové to na jedné straně odráží jejich vědomí o významu obou profesí, na druhé straně však může toto zároveň reflektovat přání studentů vykonávat povolání, jež bude ostatními oceňováno (KURZ: 1990, s. 372).

být na tlumočníky vždy nahlíženo jako na profesionály. Osoby účastníci se konference mohou být často vysoce společensky postavení lidé; pokud je na tlumočníky nahlíženo jako na sekretářky sotva ovládající jazyk, neochota poskytnout jim např. potřebné materiály bude vyšší. Pokud není s tlumočnickem jednáno jako s profesionálem, vzniká navíc mezi ním a účastníky jednání bariéra, která mu stěžuje práci (GILE: 2009, s. 45-46). Právě proto, že tlumočníci nemají stejný status jako jiní profesionálové, má laická veřejnost tendenci jejich výkony a profesi více hodnotit, myslí si, že by jejich práci zvládl každý apod. (viz ADAMOVSÁ: 2005, s. 24).

6.1.1 Představy veřejnosti o tlumočnické profesi

Z komentářů českých a rakouských tlumočnicků – respondentů výzkumu Adamovské vyplývá, že představy veřejnosti bývají dosti zkreslené. Přestože podle některých respondentů⁵³ došlo v posledních letech ke zviditelnění profese, stále se setkávají se zaměřováním překladatele s tlumočnickem a s pohledem na tlumočníky jako na bývalé au-pair, které umí jazyk, což je podle mnohých zároveň jediné, co tlumočnick musí znát. Společnost podle nich není schopna docenit kvalifikaci a vzdělání tlumočnicků (jeden z respondentů uvádí notoricky známou větu *moje dcera byla v USA a teď taky tlumočí*). Vzhledem k tomu, že čím dál více lidí má pocit, že jazyk ovládá dobře, a proto si myslí, že by se domluvili i bez tlumočnicka, je v takovém případě význam role tlumočnicka nižší (komentář jednoho z rakouských tlumočnicků).

Veřejnost mívá podle tlumočnicků představu, že tlumočnick má moc či prospěch díky kontaktům s významnými osobnostmi (*lidé někdy obdivují, že tlumočnick osobně zná ministry a jiné hlavy pomazané*). Adamovská poukazuje, že moc tlumočnicka je reálně velmi malá, protože její případné uplatnění (pozměnění originálu tak, že by ovlivnilo jednání zúčastněných stran) by bylo *naprostým porušením zásad tlumočnické profese* (ADAMOVSÁ: 2005, s. 34). Domnělé představy o tlumočnickově moci vyvrací také tlumočnicki-členové různých asociací včetně AIIC, již odpovídali na otázky k výzkumu, který byl součástí magisterské práce citované v Pöchhackerově článku. Autorka práce nebyla

⁵³ Vzhledem k tomu, že 66,7% tlumočnicků bylo se statusem své profese spokojeno, důvody pro nespokojenost uváděli pouze zbývající tlumočnicki, kteří byli nespokojeni. To samozřejmě neznamená, že by se spokojení tlumočnicki s nevědomostí u veřejnosti nesetkávali, kromě toho např. výše příjmu a jiné faktory nemusí být na frekvenci neznalosti jejich profese u laické veřejnosti vůbec závislé, přestože neznalost společenský status profese snižuje.

studentkou translatologického oboru, proto také tlumočníci na některé z otázek odmítali odpovídat, protože je považovali za irelevantní nebo podle nich vycházely z mylných představ. Z odpovědí nicméně vyplývá, že tlumočníci ve většině případů odmítají, že by měli jakoukoli moc (GELKE: 2008 In PÖCHHACKER: 2011, s. 60).⁵⁴

Jiný z respondentů říká, že *tlumočnice je sice obdivována, ale ne vždy se bere úplně vážně. Je to zkrátka jenom ženská profese*.⁵⁵

6.1.2 Pohled klientů na tlumočnický

V této souvislosti zmíníme studii Dirikerové, kde autorka konstatuje, že způsoby, jakými je práce tlumočnicků prezentována, vytváří spíše zmatek, než aby činnost tlumočnicků spolu s jejich potřebami a požadavky objasnila. Autorka zjišťuje, že organizátoři a účastníci konferencí si neuvědomují, jaký vliv může mít jejich chování na tlumočnickův výkon a dodává, že mají na tlumočnickovu práci podstatně zjednodušený pohled (DIRIKER: 2004, s. 133). Kalina říká, že pokud se od tlumočnicků předpokládá, že se budou orientovat v tlumočené problematice, je na místě požadovat od účastníků jednání, aby věděli také něco o komunikační situaci, jejíž jsou součástí (KALINA: 2002, s. 182).

Konferenční tlumočení

Je zřejmé, že zákazníci, objednavatelé a organizátoři, kteří požívají tlumočnické služby, často o tlumočení vědí velmi málo. Na druhou stranu např. Adamovská ve své práci cituje výzkum Mosera z let 1993-1994, kde respondenti považovali práci za vysoce kvalifikovanou a uváděli i konkrétní vlastnosti, které musí tlumočnick mít – jednalo se však o klienty, kteří pravděpodobně měli osobní zkušenosti s konferenčním tlumočením a byli tak s náplní profese lépe obeznámeni.

Tlumočníci-účastníci studie Dirikerové se konkrétně potýkali s nedodáním potřebných materiálů předem, rychle mluvícími řečníky, náročnou terminologií či dokonce citacemi v dalším cizím jazyce, než mezi kterými bylo tlumočeno; a přestože byli na konferenci

⁵⁴ Otázky položené tlumočnickům: *Have you ever felt proud of the power you hold when interpreting heads of state, deputies, ministers etc.?* (55% No); *Have you ever felt the temptation of changing the content of the message in a political context?* (95% No); *Do you feel that you play an active role in politics?* (77% No); *Do you feel your work influences the making of history?* (62% No).

⁵⁵ Základní vysvětlení problematiky žen-tlumočnic viz 6.3.

filosofického zaměření velmi dobře připraveni, nebyli s to dostát očekáváním všech zúčastněných. Zároveň se cítili být obtěžováni faktem, že jejich přítomnost a výkon byly považovány za něco daného a samozřejmého. Dirikerová zde zdůrazňuje, že ani na konferenci zaměřené na relativně úzké téma zdaleka nejsou všichni účastníci homogenní, každý ze zúčastněných pochází z jiného prostředí, zajímá se o téma z jiného úhlu pohledu, a z toho také vyplývají jeho požadavky na přetlumočení a hodnocení výkonu tlumočnicků. Podle autorky jsou požadavky kladené na tlumočníky často zcela protikladné⁵⁶.

Rozhovory s klienty, konferenčními tlumočníky a jedním zadavatelem, jejichž části jsou zveřejněny v práci Adamovské, potvrzují častou domněnku, že při tlumočení záleží pouze na znalosti jazyka (podle jednoho z klientů se jedná o špičkový výkon, ale pouze v jedné oblasti) či že tlumočnické práce nutně ovládá velké množství jazyků. Zároveň však uznávají, že jde o namáhavou činnost. Dotazovaný zadavatel se domnívá, že musí být všem jasné, že tlumočnické práce nemůže převádět vše doslova, naopak pro jednoho z klientů je tlumočení kvalitní pouze v případě, kdy vše přesně odpovídá originálu. Pro jiného z klientů je důležité, aby byl tlumočnické práce stejně motivován, jako je on sám. Tentýž říká, že pokud „šlápne vedle“, dá se situace zachránit tím, že se druhé straně omluví a chybu svede na špatné přetlumočení. Jeden z klientů poukazuje na to, že tlumočnickova přítomnost je pro zajištění komunikace nezbytná, ale je to pouze člověk, který k tématu věcně nepřispívá, jenom umožňuje komunikaci. Podle jednoho z tlumočnicků některým klientům záleží na kvalitní komunikaci, a proto do tlumočnické práce investují, většina si však myslí, že se bez něj obejde a po tlumočnickovi se začne shánět, až když se dostane do úzkých.

V rozhovorech se všichni dotazovaní vyjadřovali také ke statusu tlumočnické práce. Tlumočnická práce má podle nich nižší status, než by si zasluhovala, protože většina lidí není s tímto povoláním vůbec v kontaktu, což je jedna z příčin neznalosti profese na veřejnosti. Dotazovaný zadavatel se domnívá, že status tlumočnické práce je nižší, než status překladatele přestože u simultánního tlumočení⁵⁷ musí být podle něj vyšší, protože tlumočnické práce musí sedět v kabině úplně mimo dění, postává někde stranou, při večerech sedí za ostatními nebo musí

⁵⁶ *On the one hand, these role descriptions ask interpreters to facilitate communication, bridge cultural gaps, and filter out redundancies while, on the other hand, they also demand full compliance with the strictest rules of fidelity that require interpreters to remain neutral and uninvolved in the interpreting process (DIRIKER: 2004, s. 145).*

⁵⁷ Simultánním tlumočením zde pravděpodobně bylo myšleno konferenční tlumočení na nejvyšší úrovni.

tlumočit šepem, což není příliš důstojné a promítá se do celkového statusu. Respondenti hovoří také o nemožnosti kariérního postupu (tlumočník sice může tlumočit na různých úrovních, ale nemůže se z něj stát ředitel firmy apod.) či zmiňují fakt, že tlumočník nic hmatatelného nevytváří, pouze zajišťuje bezproblémový průběh setkání. Jeden z tlumočníků k tomu říká, že je zkrátka potřeba si uvědomit, že tlumočení je služba, byť vysoce profesionální. Další z klientů a jeden tlumočník se domnívají, že postavení každého z tlumočníků záleží především na jeho osobní jazykové, odborné a lidské kompetenci. Podle jednoho z tlumočníků je profesní skupina součástí vyšší střední třídy a je trochu elitářskou, protože většina tlumočníků pochází z bilingvních či diplomatických rodin, navštěvovala soukromé školy a cizí jazyk a jiné znalosti si osvojila při cestování, a to vše je finančně nákladné.

Soudní tlumočení

V oblasti soudního tlumočení diplomová práce Sojákové věnovaná postavení soudního tlumočníka v České republice potvrdila hypotézy, že osoby *spolupracující se soudními tlumočníky si plně neuvědomují náročnost tlumočení v policejním vyšetřování a soudním řízení a nutnost přípravy na ně* a že *soudní tlumočníci mají náročné pracovní podmínky, které nejsou odpovídajícím způsobem finančně ohodnoceny* (SOJÁKOVÁ: 2012, s. 43), z čehož logicky plynou zejména nereálná očekávání ze strany ostatních zúčastněných stran a pro tlumočníka celkově ztížené podmínky při výkonu profese. Autorka rovněž zmiňuje v soudním tlumočení rozšířenou představu tlumočníka jako „*odosobněného mechanického nástroje*“, který vytváří rovnítko mezi výchozím a cílovým jazykem (SOJÁKOVÁ: 2012, s. 18).

Všechny zúčastněné strany (tlumočníci, představitelé soudu, policisté) sice vnímají tlumočníka jako nezávislého zprostředkovatele komunikace a uvědomují si, že pro zajištění věrného tlumočení je nezbytné zachovat určité prvky promluvy; ovšem na jedné straně soudci a policisté a na druhé straně soudní tlumočníci hodnotili některé aspekty komunikační situace velmi odlišně. Konkrétně se tlumočníci potýkají s právnickým žargonem, informace potřebné k přípravě jim nebývají poskytnuty předem a nemají dostatek přestávek na odpočinek; v menší míře jim práci ztěžuje používání profesionalismů, odborných výrazů či používání zkratk; stěžují si také na velmi rychlé tempo řeči. Respondenti-zástupci státních orgánů naopak vnímali tyto podmínky mnohem pozitivněji. Z výpovědí tlumočníků v dotazníkovém

šetření také vyplývá jejich neuspokojivé finanční ohodnocení v kombinaci s prodleními ve vyplácení honorářů. Autorka dochází rovněž k závěru, že *v soudním tlumočení neexistují pevně stanovená pravidla, kterými by se státní orgány při spolupráci s tlumočníky řídily* (SOJÁKOVÁ: 2012, s. 91). Paradoxně se však zdají být tlumočníci spokojeni, což lze vysvětlit tím, že náročným podmínkám již přivykli.

Řešení spatřuje autorka práce obecně v umožnění lepší vzájemné informovanosti všech zúčastněných stran a vytvoření standardizovaných postupů při spolupráci se soudními tlumočníky – tak, aby byly lépe zohledněny jejich potřeby a tlumočení mohlo být kvalitní.

Komunitní tlumočení

Další šetření, tentokrát v oblasti komunitního tlumočení provedené mezi vlámskými tlumočníky (SALAETS; VAN GUCHT: 2008) rovněž napovídá, že ani na komunitní tlumočníky není nahlíženo ideálním způsobem; což je v tomto případě způsobeno nedefinovaností role komunitního tlumočníka. Celkem 19 tlumočnicků různého vzdělání bylo dotazováno, jak vidí svou profesi a především roli v souvislosti s kvalitou své práce, dodržováním etických zásad a pojetím nestrannosti a neutrality při tlumočení. Většina tlumočnicků se shodla na tom, že jejich práce je pro společnost přínosem, zároveň se však cítili být nedoceněni, což souvisí s neadekvátním finančním ohodnocením a neuznáváním profese z formálního i právního hlediska. Z pohledu pracovníků v sociální oblasti je většina tlumočnicků podle jejich slov hodnocena pozitivně – buď jsou vyloženě nezbytní, nebo napomáhají komunikaci či jsou alespoň přínosem. Tlumočníci hovoří o mylných představách či o zaměňování se sociálním pracovníkem, zmiňují smíšené názory na profesi v sociálním sektoru způsobené různou kvalitou tlumočnicků. V několika případech jsou tlumočníci hodnoceni i jako lepší než konferenční tlumočníci, ovšem posléze se ukázalo, že lepší zde znamenalo cenově dostupnější. Celkový dojem tlumočnicků ukazuje, že sociální sektor o nich má jisté povědomí a považuje je za důležité, ovšem často ne zcela chápe, jaká je tlumočnickova role a kde leží profesionální hranice této profese; samotní tlumočníci však svou roli vidí také každý odlišně⁵⁸.

Salaetsová a Van Gucht dále citují výsledky studie FIT⁵⁹, podle kterého 86% považuje za základní podmínku, aby komunitní tlumočník měl příslušné vzdělání a byl náležitě

⁵⁸ viz SALAETS; VAN GUCHT: 2008, s. 278.

⁵⁹ SALAETS; VAN GUCHT: 2008, s. 279

vyškolen (příčemž specializované školení hodnotí jako podstatnější než formální vzdělání) a 39% vyzdvihuje důležitost znalosti etického kodexu. Většina komunitních tlumočnicků se domnívá, že kvalita tlumočení by mohla být lepší – toho lze dosáhnout v první řadě školením tlumočnicků, dále zavedením certifikace nebo vytvořením norem pro kvalitu jejich práce.

6.2 Tlumočník jako člen profesní skupiny

Nejasná je též pozice tlumočnicka coby příslušníka profesní skupiny. Na jedné straně se velké množství konferencí a odborných publikací věnuje tlumočení jakožto samostatné disciplíně, na druhé straně se samotní tlumočníci mnohdy nedokážou shodnout na tom, co znamená být profesionálním tlumočnickem (v čem spočívá jejich role). Vzhledem k rozdílům mezi finančním ohodnocením konferenčních tlumočnicků a např. komunitních tlumočnicků se také formují představy o jednotlivých druzích tlumočení a statusu různých tlumočnicků (mýty o jednotlivých typech tlumočení a tlumočnicků viz např. MIKKELSON: 2010). Kalina (2002) říká, že je nutné se oprostit od tradičního dělení na prestižní konferenční tlumočení na nejvyšší úrovni jako jediné uznávané, a na všechno ostatní⁶⁰. Každý typ tlumočení musí být jasně definován, stejně tak jako je nezbytné určit, co znamená u každého z druhů kvalita tlumočení. Podle Kaliny by univerzitní instituce měly nabízet dostupné kurzy pro tlumočnický, kteří do té doby pracovali na nižší úrovni a stejně tak by měl existovat mezinárodní akreditační systém i pro komunitní tlumočnický. To je podle autorky cesta k profesionalizaci profese jako celku. Pokud totiž nebude u všech typů tlumočení jasně vymezeno, co je míněno kvalitou, a tlumočníci nebudou mít příležitost zlepšovat své kompetence, budou se na trhu nadále vyskytovat tlumočníci bez příslušné kvalifikace a na jejich základě si veřejnost utvoří obraz profese jako celku; a nutno dodat, že u laické veřejnosti existuje zřejmě vyšší pravděpodobnost setkání s jiným typem tlumočení než s konferenčním (u kterého jsou požadavky na kvalitu jasně definovány).

⁶⁰ viz také DAM & ZETHSEN: 2011, s. 980: *Within the translation profession, conference interpreters and to a certain degree translators working for international organisations are often perceived as having the highest status due to their presumed glamorous working conditions and high salaries, whereas so-called commercial translators, community interpreters and other public-service translators and interpreters are generally considered to be at the lower end of the status continuum for the opposite reasons.*

6.3 Fungování tlumočnického trhu

Společenský status tlumočnicka se zdá být podle Wadensjö (2011) poměrně nejistý, což podle autorky souvisí s fungováním tlumočnického trhu – objednavateli, který je schopen poskytnout co nejvíce tlumočnických služeb za co nejnižší cenu, je nabídnuta smlouva na větší rozsah práce, a to přesto, že neexistuje žádná záruka, že budou vybráni pouze tlumočníci náležité kvality. Vztah mezi tlumočnickovým vzděláním spolu se schopnostmi a sociálním postavením je oslabován také tím, že samotní zákazníci nevědí, jaké je tlumočnickovo vzdělání a co toto vzdělání obnáší. Vzhledem k ne zcela ideálnímu fungování trhu lze předpokládat, že vzdělání a kvalita jednotlivých tlumočnicků se budou velmi lišit. Tlumočnický trh má však oproti trhu s překlady jistou „výhodu“. Výkon špatného tlumočnicka je většinou evidentní a existuje větší pravděpodobnost, že si klient bezprostředně uvědomí, že je třeba ho nahradit, zatímco překladatel si najde jiného klienta a dál pokračuje ve své (nekvalitní) práci (PYM: 2012, s. 84). Relativně dobré fungování tlumočnického trhu napovídají kromě celkové spokojenosti tlumočnicků i např. výsledky průzkumu Kurzové z roku 1983 provedeného mezi 60 rakouskými aj. konferenčními tlumočníky AIIC – 20% bylo se svými příjmy velmi spokojeno, 70% spokojeno, 10% o něco méně spokojeno; negativní odpověď tedy nevybral z dotazovaných nikdo.

V souvislosti s fungováním tlumočnického trhu se jeví problematická feminizace profese – jak poukazují Adamovská a Zellerová, u žen se určité dovednosti nepokládají za kvalifikaci, nýbrž za *uplatnění přirozených vlastností připisovaných ženám* (ADAMOVSÁ: 2005, s. 40). Zellerová ve své práci věnované příčinám a následkům feminizace překladatelské a tlumočnické profese konkrétně došla k závěru, že převaha žen-tlumočnic není způsobena emancipací žen na akademickém poli, ale tím, že muži ženám tuto oblast přenechávají, protože pro ně není zajímavá a tlumočení považují za pouhou službu (ZELLER: 1989). Ženy mají v rámci samotné profese rovnoprávné postavení – Adamovská ve své práci cituje Feldwega, který zdůrazňuje, že ženy-tlumočnice nebyly nikdy za své výkony honorovány hůře než muži; ovšem mohou být v nevýhodné pozici proto, že si je ostatní spojují s hosteskami, sekretářkami apod. a kvůli předsudkům ve společnosti a nahlížení na práci žen upadá celková prestiž tlumočnické profese.⁶¹ Samotní tlumočníci si

⁶¹ Více o problematice žen a práce v souvislosti s tlumočením viz ADAMOVSÁ: 2005, s. 38-43.

zároveň myslí, že na kvalitu práce nemá vliv, zda je tlumočnickem žena či muž, a zároveň se většina domnívá, že klientům záleží především na kvalitě a profesionalitě tlumočnickova výkonu a nedávají přednost jednomu či druhému pohlaví, přestože kvůli feminizaci profese často nemají na vybranou a ženy bývají někdy považovány za nedostatečně kvalifikované pro tlumočení zejména technických oborů.

V oblasti tlumočení mohou však být znevýhodněni i muži – Haláková a Matušovič v souvislosti s fungováním tlumočnického trhu v dluhové krizi poukazují na příklad, kdy byl muž-tlumočnick klientem odmítnut s tím, že žena-tlumočnice usnadní průběh náročného jednání⁶². Autoři dále provedli menší výzkum mezi deseti tlumočníky a deseti tlumočnicemi: zatímco z žen byla někdy diskriminována pouze jedna tlumočnice, z mužů se s diskriminací a odmítnutím ze strany klienta setkali celkem čtyři tlumočníci (autoři neuvádějí důvody).

Haláková a Matušovič dále podotýkají, že v období dluhové krize vzniká kompetitivnější prostředí a na překladatele a tlumočníky jsou kladeny vyšší nároky. Problém vidí v tom, že západoevropské země s vysokými cenami za překlad mohou nechávat své překlady pořizovat v jiných zemích s nižšími sazbami (to se týká např. lokalizace překladů). V letech 2006-2016 je očekáván nárůst poptávky po překladatelských a tlumočnických službách o 24%. Dobré vyhlídky mají v souvislosti s upevňováním mezinárodních kontaktů překladatelé a tlumočníci pohybující se v technických oblastech medicíny, práva a bezpečnosti či tlumočníci znakového jazyka pro neslyšící. Naopak lze očekávat méně pracovních příležitostí v oblasti konferenčního tlumočení a literárního překladu (HALÁKOVÁ; MATUŠOVIČ: 2011, s. 85).

6.4 Tlumočnickova role

Role tlumočníka v komunikační situaci je taktéž dvojznačná⁶³ – od tlumočníka se na jednu stranu očekává, že co nejvěrněji převede sdělení obou stran; avšak je pro něj obtížné zachovat si vůči oběma stranám skutečnou neutralitu a v rámci zachování své profesionality a poklidného průběhu setkání je např. často nucen některé části projevů zmírnit nebo

Less flatteringly, the high percentage of women, who first outnumbered men within AIIC in 1967 (...), has also been associated with declining prestige and the increasing image of interpreting as a service or helping profession (PÖCHHACKER: 2004, s. 174).

⁶² (...) *I prefer a woman-interpreter. The Wednesday meeting is crucial for me. If there are any difficult moments I would like to rely on beauty and charm of the Slovak women, too. (...) Let me know asap, please whether you can provide a woman-interpreter for my company* (HALÁKOVÁ; MATUŠOVIČ: 2011, s. 80).

⁶³ Základní popis role tlumočníka (a role člověka ve společnosti obecně) viz ADAMOVSÁ: 2005, s. 9.

vynechat. Status (role) tlumočnicka není předem daný, ale proměnlivý v závislosti na kontextu konkrétního setkání.

Anderson (2002) říká, že např. existuje vyšší pravděpodobnost, že se tlumočnick ztotožní spíše s mluvčími svého mateřského jazyka, než s druhou stranou, a tím již jeho tlumočení může být mírně zaujaté; nestrannost je možné očekávat tehdy, kdy ani jeden z jazyků či ani jedna z kultur nejsou pro tlumočnicka výrazně dominantní. Proto někdy každá ze zúčastněných stran používá svého vlastního tlumočnicka (ANDERSON: 2002, s. 211; 213).

Dále poukazuje na fakt, že nároky na tlumočnickovu roli (závazky k oběma stranám) bývají někdy zcela nekompatibilní. Tlumočnick je sice pouhým prostředníkem (*man in the middle*) mezi oběma stranami, na druhou stranu jako jediný ovládá jazyky obou stran, což mu spolu s nedefinovaností jeho role dává moc a volnost, co se týče rozhodování o svém chování. Pokud jsou oba klienti bilingvní, jeho moc je menší.

6.4.1 Tlumočnickova viditelnost

Viditelnost tlumočnicka lze podobně jako u překladatele chápat jako již zmiňovanou všeobecnou neobeznámenost s náplní jeho profese; u tlumočení ovšem hraje roli také fyzická neviditelnost tlumočnicka – Wadensjö v souvislosti s různými kategoriemi tlumočení cituje Pöchlhackerův výzkum z roku 2007, z jehož výsledků vyplývá to, na co již poukázal Herbert v 50. letech – pokud budou tlumočnicki okamžitě „nahnáni“ do kabin, místo toho, aby byli postaveni vedle řečníka nebo posazeni ke konferenčnímu stolu, stane se tlumočnick neviditelným a bude na něj tak nahlíženo jako na osobu neúčastnící se jednání, která „pouze tlumočí.“⁶⁴ Pöchlhackerův výzkum spolu s dalšími studiemi konkrétně ukázal, že kabinoví tlumočnicki si spolu s pocitem nedocení nepřípadali jako důležití zprostředkovatelé komunikace. Z jím citovaného výzkumu (PÖCHHACKER: 2011, s. 56) realizovaného mezi 40 tlumočnicki Evropské komise a 54 členy AIIC na jednu stranu vyplývá, že 59% tlumočnicků považuje svůj přínos pro komunikační proces za pozitivní, 42% za velmi pozitivní. Výsledky jiného průzkumu (PÖCHHACKER: 2011, s. 57) však ukazují, že 61% tlumočnicků se cítí být příležitostně nebo vždy obtěžováno pocitem, že je s nimi nakládáno jako s technickým

⁶⁴ (...) because interpreters can be understood as non-persons, i. e. individuals who are “present during the interaction but in some respects do not take the role either of performer or of audience” (...) Assuming the role of non-person in a situation, the individual is supposed to be active but in some respect not seen (WADENSJÖ: 2011, s. 142)

vybavením. Samotní tlumočníci – účastníci Pöchhackerem citovaného Feldwegova výzkumu sebe označovali jednak jako tradiční zprostředkovatele komunikace, ale i jako poskytovatele druhu technické služby.

Podobné závěry vyplývají i ze studie Zwischenbergerové – samotní tlumočníci pro sebe používají rozmanitá pojmenování od zprostředkovatele komunikace přes prostředníka či komunikátora až po v několika případech tak neosobní označení jako nástroj, který umožňuje komunikaci či přirovnání k softwaru převádějícího text mezi formáty word a PDF. Tato pojmenování jsou ve značném kontrastu s tlumočníky, kteří se sebevědomě považují za nejdůležitějšího aktéra komunikace (7% dotázaných).

Ze studie Zwischenbergerové realizované prostřednictvím dotazníků na internetu mezi 704 členy AIIC (2008)⁶⁵ věnované ne přímo vnímání celkového statusu, ale pouze vnímání důležitosti vlastní role (zprostředkovatele komunikace), vyplývá, že 50% tlumočnicků považuje svůj přínos pro zdárný průběh komunikace za důležitý nebo velmi důležitý (47%). Percepce důležitosti práce závisí konkrétně na pohlaví (ženy hodnotily svou roli zprostředkovatele komunikace jako důležitější než muži) či na věku (podobně jako u pohlaví byly rozdíly ve vnímání důležitosti malé; pouze skupina tlumočnicků nad 58 let považuje svou práci za mírně důležitější než ostatní). Členové AIIC s překladatelským nebo tlumočnickým vzděláním hodnotili svou práci jako méně důležitou než členové bez titulu. Vnímání významu vlastní práce souvisí také se způsobem výkonu povolání – tlumočníci na volné noze si připadali důležitější než jejich zaměstnaní kolegové, podobně jako tlumočníci pracující pro soukromé klienty oproti tlumočnickům pracujícím pro vládní aj. instituce. Pracovní zkušenosti se neukázaly být ve vztahu k vnímání důležitosti práce relevantní. Z pohledu mateřského jazyka (hodnoceny byly pouze anglický, francouzský a německý jazyk) hodnotí svou práci jako velmi důležitou nejprve mluvčí francouzského, poté anglického a nakonec německého jazyka; rozdíly se však zdají být poměrně malé. V souvislosti s délkou členství v AIIC bylo zjištěno, že čím déle byli tlumočníci členy asociace, tím spíše hodnotili svou práci jako méně důležitou. Tlumočníci, kteří častěji pracovali konsekutivně, vnímali ve srovnání se svými kolegy, již tlumočili konsekutivně výjimečně, svou práci jako důležitější.

Zajímavou studií ve vztahu k viditelnosti tlumočnicků je výzkum Angelelliové (2004) provedený u soudních a konferenčních tlumočnicků a mezi tlumočníky působícími v oblasti

⁶⁵ viz ZWISCHENBERGER: 2011.

lékařství a medicíny v Kanadě, Spojených státech a Mexiku. Pojetí tlumočnickovy viditelnosti je u Angelelliové míněno jako rozdíl mezi tím, kdy si tlumočnick skutečně zachovává svou předpokládanou neutralitu (neviditelný tlumočnick), a mezi situacemi, ve kterých tlumočnick tím, že není neutrální, komunikační situaci ovlivňuje (tlumočnick s určitou mírou viditelnosti).

Autorka zjišťovala, zda existuje korelace mezi sociálním zázemím tlumočnicků a jejich vnímáním vlastní viditelnosti, dále zda se u tlumočnicků působících v různém prostředí proměňuje jejich viditelnost v závislosti na jejich vnímání své role a zda se tlumočnicki pracující v odlišném prostředí liší v nazírání na svou roli.

Výzkum mj. ukázal, že určitý stupeň viditelnosti existuje u všech tlumočnicků⁶⁶ (nejméně viditelnými se ukázali být konferenční tlumočnicki – podle některých se otázka týkající se viditelnosti na ně nevztahovala, protože považovali svou neutralitu za danou; více viditelní se ukázali být soudní tlumočnicki a nejvíce tlumočnicki působící v oblasti lékařství). Respondenti se lišili ve vnímání své vlastní role v závislosti na prostředí, ve kterém se pohybovali. Angelelli vnímá tyto výsledky jako výzvu předepisované neutralitě tlumočnicka – závěry ukazují, že tlumočnick přece jenom má určitou moc a někdy ani není vhodné, aby zůstal zcela neutrální, naopak tohoto může využít ke zkvalitnění komunikace. Role tlumočnicka je vždy dána konkrétním prostředím, a do konfliktu se tak dostávají reálné podmínky, ve kterých tlumočnick pracuje, a etický kodex profese, z čehož vyplývají kromě teoretických i některé praktické důsledky⁶⁷. Podle autorky nelze pouze předpokládat, že tlumočnicki odhadnou kontext dané situace; měli být vyškoleni, aby získali různé interpersonální dovednosti, které by měly být hodnoceny spolu s jazykovými aj. schopnostmi.

⁶⁶ *This means that to some extent (sometimes greater, sometimes lesser), they perceived that they play a role in building trust, facilitating mutual respect, communicating effect as well as message, explaining cultural gaps, controlling the communication flow, and/or aligning with some of the parties in the interaction in which they participate* (ANGELELLI: 2004, s. 82).

⁶⁷ *Rather than prescribing an unrealistic interpersonal role for the interpreter and blindly transferring standards from one setting to another (...), associations should encourage research to explore and understand the true role of the interpreter in each of different settings where interpreters work. The pressures and constraints that result from each of these settings should be considered from the perspective of the three (or more) interlocutors. Additional studies are needed to address the interactive and interpersonal challenges of the interpreting task and to acknowledge the power that the interpreter holds and how this power plays itself out in the different settings where interpreters work* (ANGELELLI: 2004, s. 96).

6.5 Utrřídění poznatků z pohledu tlumočnicků, klientů a laické veřejnosti

Podobně jako u překladatelů obsahuje následující shrnutí poznatky relevantní ke stanovení hypotéz u empirického výzkumu, vyplývající z obsahu kapitol 3 a 6. První z přehledů je popisem faktického stavu tlumočnické profese; další informace jsou opět rozděleny dle pohledu samotných tlumočnicků, klientů a laické veřejnosti.

Stav profese

Tlumočnická profese je objektivně psychicky velmi náročnou činností vyžadující vynikající jazykové a jiné znalosti, schopnosti a dovednosti, a tlumočení je nedílnou součástí rozmanitých typů mezinárodních setkání a interakcí. Proto by tlumočnická profese měla být náležitě finančně ohodnocena a ve společnosti uznávána a respektována.

Status profese by měl vzhledem k jejímu charakteru být opět vysoký; problematická se však jeví různá míra profesionalizace jednotlivých typů tlumočení. Liší se proto status a finanční ohodnocení konferenčních a např. soudních či komunitních tlumočnicků.

Status je dále snižován feminizací profese, tím, že veřejnost není s profesí běžně v kontaktu a není s tlumočnickou činností obeznámena. Dále fyzickou neviditelností tlumočnicka, faktem, že se jedná o službu a tlumočnick je „pouhým“ zprostředkovatelem komunikace, případně různými nedůstojnými situacemi, do kterých se tlumočnick při výkonu profese dostává.

Profesionální tlumočnick by měl mít univerzitní vzdělání (ideálně v translatologickém oboru) a dostatek praxe a zkušeností; další specializované vzdělání či praxe jsou nezbytné u soudního či komunitního tlumočení.

Tlumočnick má možnost své povolání vykonávat nezávisle pro přímé klienty či přes agentury, nebo jako stálý zaměstnanec, přičemž většina tlumočnicků opět pracuje na volné noze. Tlumočnick se také může stát členem profesní organizace, jež by měla chránit profesní zájmy a šířit povědomí o profesi na veřejnosti; zároveň může být i zprostředkovatelem tlumočnických zakázek. Tlumočnicki mají možnost si v rámci organizací vyměňovat zkušenosti či se dále vzdělávat; výběrový charakter některých organizací také potvrzuje kvalitu jejich práce.

Tlumočnická profese je velmi feminizována, a přestože obě pohlaví mohou být diskriminována, minimálně po finanční stránce jsou ženy-konferenční tlumočnice zcela zrovnoprávněny s muži. U tlumočnického trhu je pravděpodobné, že bude vzhledem k bezprostřední viditelnosti kvality tlumočnickova výkonu fungovat lépe, než trh s překlady; existují však také návrhy zavést pro tlumočnicky mezinárodně platný certifikát.

Tlumočnickova sociální moc je z podstaty výkonu povolání velmi malá, přestože veškerá komunikace závisí pouze na něm a v určitých situacích je uplatnění moci pro zkvalitnění komunikace nezbytné.

Jak vnímají svou profesi tlumočníci

Obecně jsou především konferenční tlumočníci se svou profesí spokojeni – jako důvody uvádějí rozmanitý životní styl a dobré finanční ohodnocení spolu se značnou volností a samostatností. Komunitní tlumočníci a čeští soudní tlumočníci však již hodnotí finanční ohodnocení jako méně uspokojivé. Tlumočníci se rovněž shodnou na nezbytnosti vzdělání, praxe a zkušeností a na vysoké odbornosti své profese.

Neshodují se ovšem na hodnocení statusu profese – existuje značná diskrepance mezi osobní spokojeností se samotnou profesí a hodnocením statusu. Obecně je status tlumočnické profese spíše vysoký, přestože není zcela ideální (z důvodů uvedených výše). Obě pohlaví hodnotí svůj status stejně, muži mají, podobně jako u překladatelů, tendenci hodnotit status profese níže než ženy. Kvůli nedostatečné profesionalizaci všech typů tlumočení se na trhu stále pohybují amatéři, kteří poškozují obraz profese.

Se statusem souvisí také percepce důležitosti vlastní práce – tlumočníci pracující na volné noze si připadají být důležitějšími zprostředkovateli komunikace než jejich kolegové pracující v zaměstnaneckém poměru, podobná korelace byla zjištěna mezi tlumočníky pracujícími pro soukromé klienty oproti tlumočnickům pracujícím pro instituce v tomto pořadí. Jako důležitější si připadají také tlumočníci pracující konsekutivně. Tlumočníci s akademickým titulem nazírají na svou roli zprostředkovatele komunikace jako na méně důležitou než tlumočníci bez formálně zakončeného vzdělání. Většina tlumočnicků vnímá svůj přínos jako pozitivní, často se však cítí být obtěžováni faktem, že je jejich přítomnost vnímána jako samozřejmá.

Pro tlumočníky je důležité společenské uznání jako potvrzení kvality vlastní práce, prestiž profese je pak opět významná pro profesi jako celek (možnost získání lepších pracovních podmínek).

Jak vnímají profesi tlumočnicka zákazníci

Vzdělání klienti a ti, kteří jsou s tlumočením běžně v kontaktu, si spíše uvědomují náročnost profese a jsou schopni ji docenit. Jiní vnímají tlumočnicka jako pouhého zprostředkovatele komunikace, jehož přítomnost je daná a mají na tlumočnickou činnost podstatně zjednodušený pohled – to vede u zadavatelů a organizátorů k neschopnosti zajistit tlumočnickům vhodné podmínky k výkonu práce, což se dále promítá do kvality tlumočení. Účastníci setkání mohou často na roli tlumočnicka klást zcela odlišné nekompatibilní požadavky.

Někteří klienti sice považují tlumočení za špičkový výkon, ale pouze v jedné – jazykové – oblasti či uznávají jenom tlumočení slovo od slova. Jiní na tlumočnický svádí své vlastní chyby (překnutí) či mají obavy, že tlumočnick zneužije své poznámky (zápis) nebo bude šířit informace ze soukromých jednání. Význam tlumočnickovy role klesá, pokud jsou obě strany bilingvní; v tomto případě se také projevuje tendence tlumočnickův výkon více hodnotit nebo kritizovat.

Podobně jako u překladatelů existují zákazníci, kteří si jsou vědomi významu kvalitní komunikace a jsou ochotni tlumočnicka náležitě ohodnotit, jiní se na tlumočnicka obracejí, jenom pokud je to opravdu nezbytné. Pro některé klienty nehraje roli, zda tlumočí žena či muž (přednější je pro ně kvalita tlumočení), jiní mohou ženy podceňovat. Při výběru tlumočnicka má význam také typ tlumočnické akce, na druhou stranu je omezen značnou feminizací profese.

Pro zákazníky je důležitým kritériem vzdělání, stejnou a někdy i vyšší roli hrají také praxe a zkušenosti.

Jak vnímá profesi tlumočnicka laická veřejnost

Velká část veřejnosti si neuvědomuje náročnost profese, tlumočení si plete s překládáním a domnívá se, že k tlumočení je nutná pouhá znalost cizího jazyka; tlumočnický si asociuje se sekretářkami, bývalými au-pair či turistickými průvodci. Tlumočení bývá považováno za typickou ženskou profesi. Pro většinu lidí je tlumočnická profese velmi vzdálená, z čehož spolu s neznalostí profese vyplývá, že její status hodnotí jako nízký. V důsledku zjednodušených představ o tlumočnické práci se autorka této práce domnívá, že veřejnost není ochotna tlumočnickům přiznat nárok na relativně vysoké finanční ohodnocení.

7. Překladatelé a tlumočníci v české společnosti

7.1. Vzdělání a požadavky pro výkon profese

V České republice je překladatelství a tlumočnictví zavedenou akademickou disciplínou – oba obory lze v současné době studovat především na Ústavu translatologie FF UK⁶⁸ ve formě bakalářského studia překladatelství tlumočnictví (mezi češtinou a anglickým, francouzským, španělským německým či ruským jazykem) a navazujícího magisterského studia, nabízejícího odděleně studijní obor překladatelství nebo tlumočnictví mezi těmiž jazyky. Bakalářské studium překladatelství mezi českým a anglickým jazykem poskytuje také Univerzita Palackého v Olomouci; Ústav translatologie je však jediným pracovištěm v zemi, kde je možné studovat obor tlumočnictví (některé vysoké školy však mají ve svých programech navazujícího magisterského studia tlumočení jako povinně volitelný předmět). Ústav dále nabízí také postgraduální studium v oboru translatologie a zároveň je výzkumným pracovištěm v oblastech překladu a tlumočení. Kromě klasického studia je zde možné každé dva roky začít studovat v rámci placeného dvousemestrálního postgraduálního rekvalifikačního kursu EMCI, jehož cílem je připravit tlumočníky na tlumočení pro evropské instituce. Karlova univerzita (a Západočeská univerzita v Plzni) příležitostně nabízí také kurs tlumočení pro veřejnost. Další vysoké školy taktéž nabízejí v rámci bakalářského či navazujícího magisterského studia překladatelské či tlumočnické předměty, které ovšem nejsou doplněny teoretickým základem.

Výuku překladu či tlumočení mají ve své nabídce i některé soukromé jazykové školy, jejichž kvalita není prokazatelná.⁶⁹

V souvislosti se vzděláním zmiňme výstupy Svobodova projektu (2011) týkající se zaměstnanosti absolventů Ústavu translatologie. Cílem bylo zmapovat možnosti uplatnění absolventů překladatelství a tlumočnictví a zjistit, jaké požadavky na ně kladou zaměstnavatelé, jaké vlastnosti jim připisují a jaké jsou jejich eventuální požadavky na zkvalitnění kompetencí absolventů Ústavu. Průzkum ukázal, že *absolventi jsou obvykle hodnoceni kladně a jsou žádáni zejména pro své překladatelské zkušenosti, jazykový cit*

⁶⁸ V letech 1963-1974 byl tento obor vyučován na Univerzitě 17. listopadu, po jejím zrušení na samostatné Katedře překladatelství a tlumočnictví FF UK (dnešním Ústavu translatologie).

⁶⁹ Více k možnostem vzdělávání tlumočnicků v České republice viz MARTINKOVÁ: 2012 In SALAJKOVÁ: 2012).

a schopnost zvolit adekvátní způsob překladu. Na druhou stranou mnohdy postrádají technickou zdatnost a vybavenost (používání nástrojů CAT), mají zájem překládat pouze humanitní obory, zatímco poptávka je dnes spíše po technické specializaci, či mohou nabídnout překladatelské služby pouze v běžných a příliš rozšířených jazykových kombinacích (SVOBODA: 2011).

7.1.1 Vlastnosti a osobnost překladatele a tlumočníka

Zde uvedeme výsledky diplomové práce věnované osobnosti konferenčního tlumočníka a profesionálního překladatele (BREJLOVÁ: 2001)⁷⁰, konkrétně tzv. průzkumu názorů, tedy srovnání, jak sami sebe (v českém prostředí) vidí překladatelé a tlumočníci a jak na ně nahlíží laická veřejnost.

Překladatelé a tlumočníci zdůrazňují u překladatelů pečlivost, svědomitost, ochotu se dále vzdělávat a trpělivost spolu se spolehlivostí, zatímco u tlumočníků byla vyzdvihována pohotovost, komunikativnost a schopnost improvizace, v menší míře také společenská povaha tlumočníka spolu se sebevědomím a asertivitou (BREJLOVÁ: 2001, s. 74).

Podle laické veřejnosti jsou u překladatele důležitými vlastnostmi trpělivost, pečlivost a svědomitost, u tlumočníků respondenti uváděli pohotovost, rychlost a komunikativnost. Laická veřejnost přisuzuje tlumočníkům také vyšší míru společenskosti, energičnosti a sebevědomí, ale také povrchnosti než u překladatelů. Na tlumočnický je nahlíženo jako na výrazně rychlejší a schopnější zvládat stres, asertivnější a schopné lépe jednat s lidmi (BREJLOVÁ: 2001, s. 77).

Ze srovnání názorů překladatelů a tlumočníků s názory laické veřejnosti je patrné, že kromě 4% laiků všichni spatřují rozdíly mezi profesí překladatele a tlumočníka⁷¹. Z hlediska podávaného výkonu se obě skupiny shodují, že profese tlumočníka je náročnější

⁷⁰ Cílem diplomové práce bylo prozkoumat z psychologického hlediska osobnost překladatele a tlumočníka, porovnat v tomto ohledu názory laiků a samotných překladatelů a tlumočníků, zjistit, jakými vlastnostmi překladatelé a tlumočníci disponují a porovnat přístup překladatelů a tlumočníků k překládanému textu. Autorka při výzkumu vychází z předpokladu, že *jedinec s určitými rysy osobnosti inklinuje k výběru profese tlumočníka či překladatele* a že *osobnost zástupců obou profesí je ovlivněna výběrem povolání a jeho podmínkami a požadavky*. Dále pracuje s hypotézami, že některé vlastnosti budou u tlumočníků a překladatelů zastoupené v podobné míře, zatímco jiné budou odlišné, a že osobnostní charakteristika bude odrážet vliv pracovních požadavků a prostředí (BREJLOVÁ: 2001, s. 42.43).

⁷¹ Respondentům byla ovšem položena konkrétní otázka, zda spatřují rozdíl mezi prací tlumočníka a překladatele a dále měli volit míru konkrétní vlastnosti zvlášť u překladatele a tlumočníka – je otázkou, zda by tyto vlastnosti uvedli u každé profese spontánně (viz BREJLOVÁ: 2001, Příloha č. 1, s. 1-2).

a také lépe honorována. V názorech na míru ovládnutí cizího jazyka a na náročnost přípravy u překladatelů, resp. tlumočnicků se obě skupiny liší minimálně.

Za účelem stanovení dalších vlastností překladatelů a tlumočnicků byly zjišťovány také profily zástupců obou profesí prostřednictvím dotazníků osobnosti (BREJLOVÁ: 2001, s. 80-81 a přílohy č. 6 a 7). Ze širokého spektra vlastností a na základě porovnání názorů, výsledků osobnostních dotazníků a srovnání s jinými výzkumy lze popsat překladatele jako *inteligentního jedince upřednostňujícího vlastní společnost, který je přátelský, tolerantní, spíše vážný, pečlivý a sebejistý* a tlumočnicka jako *inteligentního a emocionálně stabilního jedince, otevřeného ke změnám, jenž je společenský, sebejistý, rychlý, pohotový a asertivní* (BREJLOVÁ: 2001, s. 108). Tím se také částečně potvrzují stereotypy překladatele jako více introvertního a tlumočnicka jako naopak extrovertního jedince.

7.2 Výkon profese, zavádění mezinárodně platného certifikátu, profesní organizace

V České republice, podobně jako v mnoha evropských zemích, není titul překladatel ani tlumočnick právně zakotven, profesi může tedy dělat v zásadě kdokoli s příslušným živnostenským listem či stálý zaměstnanec, který má překládání či tlumočení v popisu práce; s výjimkou soudních tlumočnicků, již jsou pro tuto činnost na základě vzdělání, praxe a jiných požadavků jmenováni dle zákona o znalcích a tlumočnících; přičemž stále není rozlišováno mezi soudním překladatelem a soudním tlumočnickem – termín soudní tlumočnick zahrnuje obě profese. Většina překladatelů a tlumočnicků pracuje jako osoby samostatně výdělečně činné (viz např. SVOBODA: 2011, s. 4). Podobně např. 70% studentů tlumočnickví výzkumu Adamovské by chtělo pracovat jako Osoba samostatně výdělečně činná; důvodem je především vyhnout se monotónnosti práce a mít větší míru svobody, nezávislosti a časové flexibility spolu s možností volby zakázek (ADAMOVSÁ: 2005, s. 51)⁷².

⁷² Empirická část diplomové práce se českých a rakouských konferenčních tlumočnicků tázala na spokojenost s vykonávanou profesí, zda klienti upřednostňují tlumočnicka či tlumočnicki a zda jsou členy profesní organizace. Tlumočnicki se měli dále vyjádřit k případnému zavedení jednotného mezinárodně uznávaného titulu a ke společenskému postavení konferenčních tlumočnicků. Dále byly provedeny rozhovory s českými/rakouskými klienty, tlumočnický a jedním zadavatelem. Dotazníky byly rozdány také českým a rakouským studentům tlumočnických oborů – ti se měli vyjádřit k upřednostňování tlumočnicka či tlumočnickice, k členství v profesní organizaci, dále měli uvést, zda počítají s tím, že tlumočení bude jejich hlavní výdělečnou činností a zda by chtěli pracovat jako osoby samostatně výdělečně činné nebo jako stálí zaměstnanci, a zhodnotit společenské postavení tlumočnicka (ADAMOVSÁ: 2005).

V českém prostředí není tedy používán ani žádný mezinárodně platný certifikát opravňující k výkonu překladatelské, resp. tlumočnické profese; konkrétně respondentí-konferenční tlumočníci výzkumu Adamovské se k jeho případnému zavedení staví skepticky – celých 70% se domnívá, že by jeho zavedení bylo zbytečné a jednalo by se o další byrokratické opatření, kterých je již tak dost. Jeden z tlumočnicků k tomu dodává, že se k tlumočení často dostávají lidé, kteří mají velmi odlišné vzdělání, každý si buduje postavení na základě své praxe, zatímco po zavedení titulu by byli uznáváni pouze tlumočníci, kteří absolvovali studium či zkoušky pouze na jednom typu instituce; není tedy jasné, na základě čeho by se takový titul uděloval. Na druhou stranu by zákazníci mohli brát titul jako záruku kvality. Neexistující právní rámec profese může být částečně kompenzován výběrovým charakterem některých profesních organizací.

Profesní organizace

V oblasti překladů a tlumočení působí v českém prostředí několik profesních organizací. Za překladatele zmiňme **Obec překladatelů** (OP), jež byla založena v roce 1990 a sdružuje překladatele krásné literatury a teoretiky, kritiky či historiky zabývající se překladem. Posláním organizace je hájit práva a prosazovat profesní zájmy členů a dbát o úroveň a prestiž překladu v České republice. Členem se může stát každý občan České republiky, který (kromě uhrazení ročního členského poplatku) zveřejnil dva překladové tituly (nebo soustavně publikuje v oblasti teorie, historie či kritiky překladu) a cizí státní občan, jenž překládá z/do češtiny. Organizace má v současné době celkem 340 členů a sama je členem Evropské rady asociací literárních překladatelů (CEATL). Obec každoročně uděluje Cenu Josefa Jungmanna za nejlepší překlad roku, za nejhorší anticenu Skřípec a pro začínající překladatele pořádá Překladatelskou soutěž Jiřího Levého. www.obecprekladatelů.cz

Organizací sdružujících překladatele i tlumočníky je **Jednota tlumočnicků a překladatelů** (JTP), založena v roce 1990 a v současné době čítající přes 600 profesionálních překladatelů, tlumočnicků a vyučujících translatologie v České republice a na Slovensku. JTP je členem FIT a jejím cílem je zastupovat profesní zájmy překladatelů a tlumočnicků, dosáhnout odpovídajícího společenského uznání a ohodnocení obou profesí a zvyšovat jejich odbornou úroveň. Členem JTP se může stát každý, kdo souhlasí se stanovami organizace a zaplatí roční členský příspěvek. JTP vydává čtvrtletník ToP, svým

členům zasílá informační zpravodaj a každý rok také zveřejňuje minimální doporučené tarify za překlad a tlumočení. www.jtpunion.org

V oblasti konferenčního tlumočení působí jako jediná výběrová organizace **Asociace konferenčních tlumočnicků** (ASKOT), která vznikla také v roce 1990. Aktuálně čítá 93 řádných a 10 emeritních členů, pracujících celkem ve 20 jazycích. Členy se mohou stát pouze špičkoví tlumočníci s bohatými zkušenostmi s tlumočením; kandidát na členství musí mít doporučení od pěti stávajících členů a prokázat minimálně 40 odtlumočených dní během posledního roku. Asociace dále zveřejňuje etické zásady a pracovní a technické podmínky nezbytné pro výkon profese. www.askot.cz

Organizací zastupující soudní tlumočnický je v České republice **Komora soudních tlumočnicků České republiky** (KST ČR) – profesní organizace sdružující tlumočnický jmenované podle zákona o znalcích a tlumočnících, jejímž úkolem je obhajovat profesní, pracovně-právní a sociální zájmy svých členů. Komora nabízí svým členům různé možnosti vzdělávání, spolupracuje na tvorbě legislativy týkající se soudních tlumočnicků a formuluje etické zásady jejich činnosti. www.kstcr.cz

V oblasti tlumočení znakového jazyka působí **Česká komora tlumočnicků znakového jazyka** (ČKTZJ) – nezisková profesní organizace sdružující tlumočnický pro neslyšící, nedoslýchavé a ohluchlé klienty. Členy komory se mohou stát i ti, kteří se pouze zajímají o tuto problematiku. www.cktzj.cz

7.3 Hodnocení společenského statusu profese

V českém prostředí jsou dostupné studie hodnocení statusu pouze u tlumočnicků, u překladatelů nikoli. Stejně tak české žebříčky prestiže povolání překladatele ani tlumočnický neobsahují. V oblasti tlumočení ukázaly již zmíněné výsledky výzkumu Adamovské (viz s. 33), že naprostá většina tlumočnicků je se svou prací spokojena a společenské postavení profese hodnotí jako dobré či velmi dobré. Podobně 68% studentů tlumočnický průzkumu stejné autorky považuje postavení tlumočnicka za dobré, 32% pak za velmi dobré. Studenti se domnívají, že tlumočení je elitní náročné povolání, které nezvládá každý a myslí si, že umění tlumočit vyvolává ve společnosti obdiv. Na druhou stranu připouštějí, že výkon tlumočnicka mají Češi tendenci kritizovat (ADAMOVSÁ: 2005, s. 51).

7.4 Feminizace profese

Jak napovídají databáze jednotlivých překladatelských a/nebo tlumočnických organizací a složení studentů jazykových či translatologických oborů, i v České republice jsou obě profese velmi feminizovány, což pravděpodobně povede ke snižování statusu profese a podceňování její náročnosti. Česká republika je země s vysokou zaměstnaností žen, přesto zde platí úměra, že čím vyšší pracovní pozice, tím existuje menší pravděpodobnost, že na tomto místě bude žena (ADAMOVSÁ: 2005, s. 39).

7.5 Finanční ohodnocení profese

Vzhledem k povaze výkonu profesí není výše příjmu, a tím ani jeho (ne)adekvátnost snadno zjištělná, uvedeme pouze některé výrazné tendence. Jednota tlumočnicků a překladatelů ovšem každoročně stanovuje již zmiňované doporučené minimální tarify za překlad a tlumočení.

Překladatelé

Ze studií zmiňme Svobodův průzkum překladatelského a tlumočnického trhu mezi celkovými 209 respondenty⁷³. Pomineme-li, že malé procento respondentů se překladu vůbec nevěnuje, tj. pouze tlumočí, ukazují výsledky u zbývajících překladatelů pouze cenu, kterou si průměrně účtují za překlad z cizího jazyka do češtiny, z češtiny do cizího jazyka a mezi dvěma cizími jazyky. To ovšem nevypovídá o tom, zda se jim tyto ceny skutečně daří prosadit u všech klientů, poukážeme však na to, že 12% překládá do češtiny v průměru za 150,- Kč a dalších 12% za 200,- Kč a 31% za 300,- Kč za normostranu – jelikož jsou mezi dotazovanými rozšířené s výjimkou slovenštiny cizí jazyky, jež JTP ve svých současných minimálních doporučených tarifech řadí do kategorie C⁷⁴, čemuž odpovídá při překladu

⁷³ Průzkum překladatelského a částečně i tlumočnického trhu zjišťoval u respondentů délku praxe, zda pracují přes agentury či pro přímé zákazníky, pro české či pro zahraniční klienty, zda pracují pro instituce EU; jako OSVČ, zaměstnanec apod., zda jsou členy některé z profesních organizací, dále typ instituce, na které získali vzdělání, směr překladu, resp. tlumočení, výchozí a cílové jazyky překladu, procentuální výši příjmu zvlášť z překladu a z tlumočení a výši účtovaných sazeb při překladu z cizího jazyka do češtiny, z češtiny do cizího jazyka a mezi dvěma cizími jazyky.

⁷⁴ SVOBODA: 2011, s. 7; tarify JTP: *ToP*, 2012, č. 106, s. 14-16.

do češtiny sazba 390,- Kč za normostranu, můžeme konstatovat, že při překládání z cizího jazyka do češtiny je více jak polovina dotazovaných překladatelů ohodnocena nedostatečně.

To samé platí opačným směrem při překladu z češtiny do cizího jazyka, přestože zde již velmi nízké sazby nejsou tak silně zastoupeny; pod doporučenou minimální sazbou 430,- Kč za normostranu se však pohybuje přes 70% dotázaných překladatelů (SVOBODA: 2011, s. 12).

Tlumočníci

V oblasti tlumočnického trhu je zjevná pouze neadekvátnost odměn soudních tlumočnicků (tedy i překladatelů), kteří se dodnes musí řídit zastaralým zákonem z roku 1967. O relativně dobré situaci v oblasti konferenčního tlumočení naopak svědčí i např. míra spokojenosti konferenčních tlumočnicků-respondentů výzkumu Adamovské: 58,3% je se svým povoláním velmi spokojeno, 41,7% spokojeno (ADAMOVSÁ: 2005, s. 55).

K situaci absolventů Ústavu translatologie se specificky vyjadřuje výzkum Čenkové⁷⁵ (absolventi překladatelství a tlumočnictví na FF UK, resp. Univerzitě 17. listopadu, v letech 1963-1999; 1999) – ze všech absolventů, kteří pracovali ve vystudovaném oboru, hodnotilo 40% své příjmy jako nadprůměrné; mezi absolventy jsou však zahrnuti i tlumočníci a nutno podotknout, že subjektivní vnímání nad/podprůměrnosti vlastních příjmů se může značně lišit. Celkově se zdají být absolventi oboru se svou profesní dráhou a osobním životem spokojeni – na škále od 1 do 5 hodnotili tyto aspekty průměrnou známkou 1,87, resp. 1,74 (ČENKOVÁ: 1999).

⁷⁵ Cílem výzkumu bylo zmapovat všechny dosavadní absolventy oboru překladatelství a tlumočnictví. U absolventů bylo zjišťováno především nejdůležitější zaměstnání v oboru či mimo obor (a vztah mezi rokem ukončení studia a druhem zaměstnání); počet absolventů, kteří se věnují pouze překládání/tlumočení; důvody, které dotázané vedly k tomu, že pracují mimo obor; míra obtížnosti při hledání ideálního zaměstnání; hodnocení perspektivnosti profese; způsob hledání zaměstnání po skončení studia; úloha školy z hlediska přípravy studentů ke vstupu do praxe a k výkonu povolání; názory na kvalitu výuky a míru teoretičnosti studia na Ústavu translatologie; představy o zaměstnání z hlediska funkčního postavení; možnosti seberealizace; celková spokojenost s profesní dráhou a osobním životem; spokojenost s podílem času stráveného prací/s rodinou; vztah k učitelům a fakultě; další vzdělání a zvyšování kvalifikace; spokojenost s výší příjmů; rodinný stav a místo bydliště; zda pracují přes agentury či pro přímé zákazníky; zda jsou členy profesní organizace a zda by měli v budoucnu zájem o případnou spolupráci s Ústavem translatologie. U některých aspektů byly také zkoumány další vzájemné souvislosti (ČENKOVÁ: 1999)

Z českých studentů tlumočnickví-respondentů Adamovské necelých 30% počítá s tím, že tlumočení bude jejich hlavní výdělečnou činností. Dalších 26% prozatím neví a ostatní se plánují živit i překladem či např. pracovat v nakladatelství, vyučovat jazyky, dělat průvodce aj. Jako důvody studenti uvádějí obavy z nedostatku zakázek a kontaktů na začátku kariéry či nemožnosti se na trhu uplatnit kvůli nedostatku schopností, a přání mít různorodou práci (ADAMOVSKE: 2005, s. 51).

7.5.1 Finanční ohodnocení literárních překladatelů, nakladatelská praxe a státní podpora

Pro Českou republiku se jeví jako závažné výsledky studie realizované Evropskou radou asociací literárních překladatelů v roce 2008⁷⁶. Čeština je relativně malý jazyk, do kterého je o to více potřeba překládat; proto je Česká republika evropskou špičkou co do počtu literárních překladatelů (FOCK: 2008, s. 8). Nicméně průměrný čistý roční příjem českých překladatelů je nejnižší v celé Evropě (FOCK: 2008, s. 54; 56), stejně tak doporučené minimální tarify představují téměř dvojnásobek reálné sazby za normostranu a tato disproporce je opět na evropské poměry nejvýraznější (FOCK: 2008, s. 27). Zároveň překladatelé nemají možnost čerpat téměř žádné státní granty a dotace, což je na pováženou v malé zemi jako je Česká republika – *stojí zde proti sobě nutnost zprostředkovávat kulturní hodnoty z jiných (kulturně silných) oblastí a omezený počet lidí, kteří za tyto hodnoty „mohou zaplatit“*, a proto se jeví určitý vnější mechanismus jako nezbytný (FANTYS: 2008). V českých podmínkách na rozdíl od jiných zemí také neexistuje vzorová smlouva (v souladu s autorským zákonem) mezi překladatelem a nakladatelem. Překladatel tak dostává polovinu honoráře po odevzdání rukopisu a zbytek až po vydání díla, přičemž nakladatel má povinnost knihu vydat nejpozději do dvou let a překladatel nemá možnost termín vydání ovlivnit. Stává se, že překladatel dostane zaplacení až po několika letech, nebo také vůbec. Obci překladatelů se nepodařilo vzorovou smlouvu prosadit a její zavedení se nezdá v budoucnu pravděpodobné. Lepší postavení překladatelů v jiných evropských zemích nevyplývá pouze z výše honoráře – autor článku *Chudý jako český překladatel* uvádí příklad Nizozemska, kde

⁷⁶ Cílem studie bylo postihnout všechny podmínky ovlivňující činnost literárního překladatele, průzkum se kromě výše honorářů zabýval také dostupností stipendií, grantů či dotací, daňovými povinnostmi, platbami zdravotního a sociálního pojištění; dále byly sledovány i údaje o počtu překladatelů, počtu vydávaných knih, způsobu vyplácení odměn a záloh či poskytování autorských výtisků. Výsledné údaje byly porovnány s vývojem HDP a reálnými mzdami v oblasti průmyslu a služeb.

panuje všeobecná shoda, že *náročné překlady jsou jednoznačným a nepochybným společenským přínosem*⁷⁷ a funguje zde efektivní systém přidělování stipendií, kterým je zajištěna kvalita práce překladatelů.

V článku je dále poukázáno, že úroveň překladové produkce od 90. let (příznačných amatérskými a rychlokvašenými překlady) stoupla, avšak pro nakladatele stále nemá význam rozlišovat mezi vynikajícím a dobrým překladem a řídí se především cenou. Na tomto se ale neshodnou ani samotní překladatelé, jak vyplývá z diskuze k článku *Neviditelný překladatel* – podle jednoho z diskutujících se u nás lze překládáním beletrie uživit slušně, pracná a detailní korektura nemá v poměru k výsledku smysl, protože čtenář rozdíl beztak nepostřehne⁷⁸, a státní dotace na překlady (které by vyšly tak jako tak) by znamenaly podporovat „překladatelskou kastu“⁷⁹. Mezi překladateli existuje také názor, že literární překlad není činností, kterou by se člověk měl a mohl uživit – a podle Novotného (2009) je *věčné skuhrání mnohých kolegů nedůstojné a trapné*.

Autor článku (mj. také překladatel) *Chudý jako český překladatel* se staví poměrně kriticky k postoji Obce překladatelů, jež podle něj překladatele nedostatečně hájí a omezuje se na konstatování, že se současnou situací nelze nic dělat⁸⁰. *To vše vede nakonec k tomu, že se literární překlad vnímá jako téměř dobročinná aktivita s jistým nádechem mučednictví (děláme „kulturu“, tak musíme přinášet oběti), nebo naopak k pocitu, že jde o činnost, kterou může dělat každý, kdo zvládne nějaký cizí jazyk. Nestačí, když překladatelé sami budou říkat, že je to vysoce odborná a značně namáhavá práce, k níž je potřeba rozsáhlého vzdělání a zkušeností. Je třeba, aby jakožto profesní skupina navenek hájili literární překlad coby kvalitní řemeslo, které si zaslouží odpovídající ohodnocení* (FANTYS: 2008).

⁷⁷ viz příspěvek v diskuzi Edgara de Bruin (de BRUIN HÜBLOVÁ: 2012)

⁷⁸ Většina profesionálních překladatelů však zastává opačný názor: *Nakladatel si dnes nemůže dovolit to, co například kdysi státem dotovaný (a státem cenzurovaný) Odeon. Na každou jazykovou oblast zde byl specializovaný odborný redaktor, který jednak vybíral a navrhoval knihy k vydání, a jednak pečlivě procházel překlady a srovnával je slovo od slova s originálním textem, případně s překladatelem nad textem debatoval. Byla to nedocenitelná škola, každé knize byl věnován pečlivý redakční čas. Dnes by plat takového redaktora knihu neúměrně zdražil. I nejpečlivější redaktor – často je najímán externí odborný redaktor – už čte překlad většinou pouze jako český text a do originálu nahlíží při nejasnostech. Tím roste odpovědnost překladatele: zůstává na svůj překlad až na výjimky sám. To je ošidné: takzvané „druhé oči“ jsou u náročných překladů nezbytné. Sama si neumím představit, že bych se bez nich obešla. Beru to jako novou odpovědnost překladatele: sám si najít partnera, druhé oči, případně u náročných překladů i opoňenský názor* (KARENINOVÁ: 2010). K potřebě druhých očí a vztahům mezi překladateli a redaktory po roce 1989 se vyjadřují také účastníci ankety (viz Téma: Překladatel a redaktor, 2007).

⁷⁹ viz příspěvky Viktora Janíše (de BRUIN HÜBLOVÁ: 2012)

⁸⁰ (...) *česká strana jako by se vyčerpala odpovědi na otázku „Jak se věci mají?“ natolik, že na následující otázku, totiž, „Co s tím uděláme?“, už síly nezbývají.* (de BRUIN HÜBLOVÁ: 2012)

Předsedkyně Obce překladatelů dodává, že Obec nemá status profesní komory a kromě vydávání doporučení apod. nemá žádné pravomoci. Mnozí nakladatelé považují špičkovou práci odborníků za samozřejmost, podotýká, že špatný překlad není na první pohled rozpoznatelný; zároveň připomíná, že existují i nakladatelství, kde jsou vztahy s překladateli korektní, ovšem i zde jsou honoráře na směšné úrovni. Zmiňuje také názor, že pouhý fakt, že překladatele jejich práce baví, jim má být dostatečnou odměnou⁸¹ a rovněž poukazuje na mizivou státní podporu: *Ve světě existují další formy, jak zlepšit postavení překladatelů, pokud si jich stát váží. Je to propracovaný systém grantů a podpor. Mohou si jej ovšem ve větším rozsahu dovolit země investující do kultury alespoň jedno procento HDP, zatímco u nás se tento oprávněný a všeobecně akceptovaný požadavek stále rozplývá v nedohlednu* (LINHARTOVÁ: 2008)⁸². Pokud u obou článků nahlédneme do diskuze, najdeme kritiku současné situace, ale také naprosté neporozumění, agresivní reakce a některé mezi veřejností rozšířené názory. K situaci na trhu překladu se vyjadřuje také jeden z čestných členů JTP: Řešením vidí ve vytváření překladatelských/tlumočnických sekretariátů, které by plnily funkci jiných zprostředkovatelů (místo agentur apod.) Skupina překladatelů, podpořená ekonomem/právníkem – nebo flexibilně tvořený velký tlumočnický tým mohou odpovédět na současné požadavky trhu (RÁDY: 2011).

7.6 Společenská a historicko-politická specifika

Z hlediska vnímání obou profesí je významný fakt, že pohled obyvatel České republiky na povolání vyžadující vysoké vzdělání a kvalifikaci byl narušen zkušeností, kdy byl člověku za minulého režimu umožněn přístup k vzdělání především na základě jeho dělnického původu a politické angažovanosti, stejně tak jako politická loajalita byla hlavním kritériem pro dosažení vyšší pozice v zaměstnání. *Tato zkušenost přežívá u části obyvatelstva ve formě všeobecné nedůvěry k významu vzdělání pro úspěšnou kariéru* (MACHONIN; TUČEK: 1996, s. 40)⁸³. Dnes je sice zřejmé, že úspěch a s ním spojené některé pracovní

⁸¹ *Když jsme se před lety snažili vyjednat lepší podmínky se Svazem českých knihkupců a nakladatelů, vyrazila mi dech slova jeho předsedkyně: „Ale vy to přece děláte rádi, ne?“* (LINHARTOVÁ: 2008)

⁸² K otázce státních grantů viz také OSERS: 2000.

⁸³ *Ve většině západních zemí se faktor vysokého vzdělání a kvalifikace podle pořadí důležitosti, které mu přisuzovali dotazovaní, umístil na prvním místě, navíc s určitým odstupem od ostatních faktorů (za vzděláním se umístily přirozené schopnosti člověka, dále touha vyniknout, těžká práce, kontakty aj.) V postkomunistických zemích bylo vzdělání v pořadí podle důležitosti na čtvrtém až pátém místě (...) – za důležitější byly považovány štěstí, pracovitost, známosti nebo majetek. Nejníže byl význam vzdělání oceněn v Československu. (...) dosažení*

pozice se bez vzdělání neobejdou, na druhou stranu současné obsazení některých vysokých postů, ať v soukromé či veřejné sféře, tuto zkušenost dále vyživuje. To vede k tomu, že vzdělání a náročnost jeho získání mohou být podceňovány⁸⁴. Mnozí také přivykli skutečnosti, že bez ohledu na vzdělání se příjmy skupin obyvatel příliš nelišily⁸⁵, a nyní se nejsou schopni u jiných smířit se vzděláním jako zdrojem vyšších příjmů.

Socialistický vývoj také velmi výrazně ovlivnil vztah manuálních a nemanuálních povolání (HAVLOVÁ: 1996, s. 19) – na jedné straně docházelo k soustavné propagaci dělnických povolání, naopak velká část inteligence byla z veřejného společenského života systematicky odstraňována. Přestože se jednalo o oficiální ideologii, obraz dělníka nebo alespoň člověka s „řádným pravidelným zaměstnáním“ jako jediný uznávaný druh práce přetrvává v České republice především u průměrně vzdělaného obyvatelstva do značné míry dodnes⁸⁶.

Pokud se navíc podíváme na pracovní život a denní režim většiny národa (TUČEK; FRIENDLANDEROVÁ: 2000, oddíl 3.1), je zjevné, že rozmanitý a nepravidelný životní styl překladatele či tlumočníka bude více než polovině obyvatel země přinejmenším vzdálený. Z jiných studií také vyplývá, že typický Čech upřednostňuje především stabilní a jisté zaměstnání (které je adekvátně finančně ohodnoceno), před svobodou a flexibilitou práce na volné noze (ČADOVÁ: 2006, s. 154), což je pravý opak toho, čemu dávají přednost překladatelé a tlumočníci. Zároveň se však většina lidí shodne, že pro spokojenost v pracovním životě je pro ně na prvním místě důležité mít práci, která je baví a naplňuje a která je pestrá a různorodá. Psychicky namáhavá práci lidem nevádí, zato fyzicky namáhavá ano (ČADOVÁ: 2006, s. 182). Nejspokojenější jsou pak osoby samostatně výdělečně činné, podnikatelé či řídící pracovníci.

vysokého vzdělání a kvalifikace nebylo v bývalých socialistických zemích spojeno s odpovídající pozicí ve společnosti a zejména neurčovalo vysokou životní úroveň (MACHONIN; TUČEK: 1996, s. 40).

I výzkum z roku 1998 ukazuje, že vzdělání přikládá důležitost pouze 21,7% dotazovaných. Na první místa však již řadí pracovní výkon a kvalitu práce a pracovní zkušenosti (ČADOVÁ: 2006, s. 91).

⁸⁴ *Vliv vzdělání na příjem i na alokaci profesních pozic u nás roste (stále ještě) a dokládá, že vzdělání je ekonomickou hodnotou. Zatímco se korelace vzdělání – zaměstnání – příjem vyvíjí pozitivně, subjektivní vnímání tohoto vztahu se mění. Do roku 1995 bylo vzdělání (v korelaci se zaměstnáním a příjmem) vnímáno jako nástroj životního úspěchu, po roce 1995 subjektivní pocit významu vzdělání pro životní úspěch klesá. Je to odrazem určitého napětí a nespokojenosti ve společnosti (BROŽOVÁ: 2003, s. 34)*

⁸⁵ *Bylo mnohokrát prokázáno, že v Československu byla v osmdesátých letech nejnižší mzdová a příjmová diferenciacie obyvatelstva nejen ve srovnání s vyspělými státy západní Evropy, ale také ve srovnání se zeměmi tehdejšího socialistického bloku (MACHONIN; TUČEK: 1996, s. 50).*

⁸⁶ Podle osobních zkušeností autorky této práce a jejího okolí.

Podle škály složitosti a náročnosti práce spadá překladatel a tlumočník do 8. (tedy druhé nejvyšší) kategorie (MACHONIN; TUČEK: 1996, s. 56) – práce vysoce složité a kvalifikované, mnohostranné a samostatné. Vzhledem ke své náročnosti by měla mít profese teoreticky i vysokou prestiž – na horní příčce českého žebříčku prestiže povolání se stabilně nacházejí lékaři, vědci a vysokoškolští učitelé a jiná povolání svou náročností srovnatelná s překladateli a tlumočníky, ti zde však nejsou zastoupeni. Veřejnost se s překladateli a tlumočníky nesetkává tak často, jako např. s lékaři, což spolu s neznalostí profese pravděpodobně povede k zařazení obou povolání o několik příček níže (např. sekretářky, se kterými si veřejnost má tendenci obě profese spojovat, získaly v hodnocení o polovinu méně bodů, a podle náročnosti práce se také nacházejí o čtyři kategorie níže; ČADOVÁ: 2006, s. 95). Obecně mají kvalifikovaná povolání tendenci hodnotit výše lidé s vyšším vzděláním (ČADOVÁ: 2006, s. 99).

Je tedy možné, že kromě neznalosti obou profesí se především u lidí s nižším vzděláním projeví určité nepochopení či dokonce nechuť k překladatelům či tlumočnickům jakožto zástupcům vzdělané části obyvatelstva s relativně vysokým příjmem a odlišným životním stylem.

7.6.1 Překladatelé a tlumočníci v českých médiích

Při zběžném pohledu na česká psaná média je patrné, že termíny překladatel a tlumočník bývají považovány za synonyma – viz např. rozhovor s tlumočnicí, na kterou je již v nadpisu odkazováno jako na překladatelku (SOTONA: 2010).

V souvislosti s nahlížením na tlumočníky v médiích a u veřejnosti zmíníme výsledky diplomové práce věnované obrazu tlumočnicka v českých médiích (SALAJKOVÁ: 2012). Autorka sledovala veškeré informace o tlumočnících zveřejněné v českých tištěných médiích v letech 1990-2012 a mj. zjišťovala, v jakých obdobích a v jakých souvislostech se o tlumočnících nejvíce psalo.

Hlavním cílem práce bylo zjistit, jaký obraz o tlumočnících vytvářejí česká média a do jaké míry se tento obraz shoduje s povědomím české veřejnosti o profesi. V práci je rovněž porovnáván tlumočnický diskurs (jak tlumočníci v médiích prezentují sami sebe) a novinářský diskurs (jak jsou tlumočníci prezentováni novináři): zatímco samotní tlumočníci vyzdvihují především náročnost povolání, potřebu přípravy, neustálého vzdělávání,

profesionalitu a nestrannost, zdůrazňují, že tlumočnick převádí smysl sdělení a ne slovo od slova, nabádají řečníky, aby mluvili pomaleji a srozumitelně, a sami sebe vidí jako mezikulturní zprostředkovatele, kteří často nejsou za svou práci adekvátně finančně ohodnoceni; novinářský diskurs je podle slov autorky povrchnější a s tlumočnickým diskursem se shoduje pouze v náročnosti profese. Podle novinářů je platové ohodnocení tlumočnicků uspokojivé, tlumočnicki se často vyskytují v blízkosti elit či celebrit a zajímavé povolání je jim dostatečnou odměnou. Novináři často vysvětlují rozdíl mezi překladem a tlumočením a zároveň připouští, že k tlumočení je potřeba více než pouhá znalost cizího jazyka. Hovoří také o neviditelnosti a nepostradatelnosti tlumočnicků, což tlumočnicki naopak vůbec nezmiňují.

Dotazníkové šetření provedené u laické veřejnosti kromě nízkého povědomí o profesi ukázalo, že veřejnost zdaleka obraz podávaný médií nesdílí: respondenti často tvrdili, že nějakého tlumočnicka znají, ovšem s názory tlumočnicků se neztotožňují; tlumočnicki zdůrazňují význam vzdělání, dotazovaní se mnohdy domnívají, že tlumočení se lze naučit pouhou praxí; v médiích byli často tlumočnicki zmiňováni v souvislosti s Evropskou unií, nikoli však u veřejnosti; média mluví o tlumočnickích u diplomatických jednání či u soudu, veřejnost si myslí, že se nejčastěji uplatní ve sféře obchodu, či si tlumočnicki plete s překladateli nebo turistickými průvodci. Vliv médií dotázaní popřeli tím, že v médiích o tlumočnickích nikdy nic nečetli či o nich neslyšeli, a pokud ano, z těchto informací si nic nepamatují (SALAJKOVÁ: 2012, s. 90-91).

7.7 Shrnutí poznatků

Specifika českého prostředí

V České republice je překladatelství a tlumočnictví zavedenou akademickou disciplínou, čímž je vytvořeno zázemí pro kvalitní přípravu překladatelů a tlumočnicků. Samotný výkon profese ovšem není s výjimkou soudních tlumočnicků právně vymezen, a profesi tak může vykonávat každý s příslušným živnostenským listem či mající překládání, resp. tlumočení v popisu práce v rámci stálého zaměstnaneckého poměru. Názory překladatelů na případné zavedení jednotného mezinárodně platného certifikátu opravňujícího k výkonu profese nejsou známy, čeští tlumočníci jeho zavedení spatřují jako nereálné a vidí v něm pouze další byrokracii. Obě profese je tedy možné vykonávat nezávisle či v rámci stálého pracovního poměru. Také v českém prostředí pracuje většina překladatelů a tlumočnicků na volné noze; podobné přání vyjádřili studenti tlumočnictví Ústavu translatologie.

Překladatelé a tlumočníci mají možnost stát se členy některé z profesních organizací dobrovolného charakteru. Některé z organizací sdružují všechny, kteří se danou problematikou zabývají, jiné jsou výběrové a mají konkrétní požadavky pro členství, čímž je částečně nahrazován neexistující legislativní rámec obou profesí.

I v českém prostředí jsou obě profese velmi feminizovány, což může jejich status snižovat.

U překladatelů ze srovnání reálných cen účtovaných za normostranu s výší doporučených minimálních tarifů JTP vyplývá, že velká část z nich se pohybuje pod doporučovaným minimem. Zvláště neuspokojivé je pak honorování literárních překladatelů, přestože názory samotných překladatelů na adekvátnost ohodnocení a „užitelnost se“ literárním překladem se různí. Je však zjevné, že podmínky českých literárních překladatelů jsou ve srovnání s podmínkami evropských kolegů jedny z nejhorších a že v zemi nepřevažuje všeobecný souhlas, že překlady představují nepopíratelný společenský přínos. To se projevuje mj. v tom, že oblast překladu není z pohledu vládní politiky prioritou při udělování grantů a dotací a financování oblasti obecně.

Z průzkumu realizovaného mezi českými konferenčními tlumočníky vyplývá, že jejich finanční ohodnocení je pravděpodobně uspokojivé. Celkově tlumočníci považují své postavení za dobré, či dokonce velmi dobré, podobně jej hodnotí i studenti tlumočnických oborů. Neodpovídající ohodnocení je patrné pouze u soudních tlumočnicků (a tedy i překladatelů). Část studentů tlumočnictví Ústavu translatologie má však obavy, že se neuplatní, a tím pádem se domnívá, že se bude žít i jinými činnostmi.

U překladatelů je dostupných relativně málo průzkumů, kde by překladatelé hodnotili své vlastní postavení ve společnosti, a u obou profesí nejsou k dispozici ani výzkumy veřejného mínění. Obě profese navíc nejsou zařazovány do českých žebříčků prestiže povolání.

U nahlížení veřejnosti na obě profese se projevují již výše uvedené tendence. V českém prostředí však podle mínění autorky této práce mohou mít obzvláště u lidí s nižším vzděláním na nazírání na překladatele a tlumočníky vliv různé historicko-politické skutečnosti, jež deformovaly pohled na profese vyžadující vysokou odbornost, a dále současný charakter pracovních aktivit a životní styl většiny národa, který se od pracovního a životního stylu překladatelů a tlumočnicků nutně liší.

Na základě všech výše uvedených poznatků stanovíme hypotézy k empirickému výzkumu a v následující části se pokusíme ukázat, jak tyto podmínky hodnotí čeští překladatelé a tlumočníci, studenti Překladatelství a tlumočnictví a jak na překladatele a tlumočnický nahlíží česká laická veřejnost.

EMPIRICKÁ ČÁST

8. Cíle empirického výzkumu

Hlavním cílem empirické části je zjistit a porovnat, jak vidí překladatelskou a tlumočnickou profesi samotní čeští překladatelé a tlumočníci, česká laická veřejnost a studenti 1. ročníků bakalářského studia spolu se studenty navazujícího magisterského studia překladatelství a tlumočnictví ÚTRL FF UK – tedy zjistit, do jaké míry a v jakých ohledech se vnímání obou profesí liší u všech tří, resp. čtyř skupin dotazovaných.

U překladatelů a tlumočnicků bude zjišťována jejich spokojenost s profesí, hodnocení vlastního statusu a českých pracovních podmínek.

Umožní-li to množství jednotlivých typů dotazovaných překladatelů, resp. tlumočnicků, bude také porovnáváno vlastní hodnocení společenského postavení mezi jednotlivými typy překladatelů (literárními/neliterárními) a tlumočnicků, a mezi překladateli, resp. tlumočnickými pracujícími na volné noze, podle zákona o znalcích a tlumočnících a ostatními vykonávajícími svou profesi jako zaměstnanci.

Dalším z cílů je ověřit závislost hodnocení vlastního statusu na vybraných faktorech – uznání práce a výše příjmu.

U studentů překladatelských a tlumočnických oborů je hlavním záměrem prověřit smýšlení o obou profesích a představy o jejich profesní dráze, zjistit jejich motivaci a hodnocení vlastních předpokladů ke studiu a výkonu obou profesí; zároveň také porovnat nahlížení studentů prvního ročníku bakalářského studia se skoroabsolventy oboru-studenty navazujícího magisterského studia.

U laické veřejnosti je kromě zjištění představ o obou profesích cílem ověřit všeobecné povědomí o překladatelské a tlumočnické činnosti a konkrétní znalosti jednotlivých aspektů práce překladatele a tlumočnicka.

U překladatelů a tlumočnicků a u laické veřejnosti bude také porovnáváno hodnocení statusu a profese u žen a u mužů.

9. Hypotézy k výzkumu

U překladatelů a tlumočnicků a široké veřejnosti bude stanovena vždy jedna hlavní hypotéza a vedlejší hypotézy či další podružné otázky; u studentů překladatelství a tlumočnictví nebudeme pracovat s hypotézou, smyslem výzkumu je zde pouze zjistit, jak studenti nahlízejí na obě profese. Na základě poznatků z českých a zahraničních studií a popisu české reality jsme dospěli k následujícím hypotézám:

9.1 Profesionální překladatelé a tlumočníci

- Čeští překladatelé i tlumočníci se v důsledku neobeznámenosti veřejnosti s oběma profesemi, nepříznivého společenského klimatu a ekonomických podmínek (vzhledem k současné ekonomické krizi) setkávají při výkonu profese s nepochopením a četnými problémy. Překladatelé i tlumočníci jsou se svou prací osobně spokojeni, přičemž tlumočníci hodnotí svůj status jako spíše vysoký, zatímco překladatelé jako spíše nízký.
 - Muži budou status profese častěji než ženy hodnotit jako nízký.

Další otázky výzkumu nebudou pracovat s předem stanovenou hypotézou, cílem je prostě zjištění faktů:

- Jak hodnotí svůj status literární překladatelé oproti neliterárním, a jak se toto hodnocení liší od hodnocení statusu tlumočnicků? Jaký je rozdíl ve vnímání vlastního statusu u soudních překladatelů a tlumočnicků, stálých zaměstnanců a překladatelů a tlumočnicků pracujících jako OSVČ?
- Závisí u českých překladatelů a tlumočnicků status také více na uznání jejich práce, než na finančním ohodnocení, podobně jako u dánských překladatelů? Autorka práce se domnívá, že obzvláště u českých překladatelů (na rozdíl od dánských) existuje vyšší pravděpodobnost existence silnější korelace mezi finančním ohodnocením a hodnocením vlastního statusu (oproti korelaci mezi hodnocením uznání vlastní práce a hodnocením statusu), protože jakkoli pracovní podmínky dánských překladatelů

nejdou ideální, jsou na tom čeští překladatelé poměrně hůře; a je tedy možné, že faktor finančního ohodnocení bude pro ně hrát mnohem větší roli.

9.2 Studenti překladatelství a tlumočnictví

U studentů překladatelských a tlumočnických oborů nebude výzkum pracovat s hypotézami, smyslem je zjistit, jak studenti nahlíží na obě profese a české pracovní prostředí.

Autorka této práce se nicméně domnívá, že současná generace studentů je konzervativnější, což se může projevit – oproti výzkumu Adamovské (2005) – např. tím, že více studentů bude dávat přednost stálému zaměstnaneckému poměru namísto práce osoby samostatně výdělečně činné.

Podobně lze předpokládat hodnocení statusu obou profesí spíše jako vyšší – jednak jsou studenti s náplní obou profesí obeznámeni a zároveň logicky chtějí vykonávat práci, kterou bude společnost oceňovat (cf. výzkum Kurzové – s. 41). Je také pravděpodobné, že studenti, kteří při studiu překládají nebo tlumočí, budou mít jasnější představy např. o možnostech uplatnění a druhu či způsobu výkonu profese. U studentů se možná projeví nižší hodnocení statusu profese, než u studentek; bude-li to ovšem vůbec pozorovatelné vzhledem k vysoké feminizaci obou oborů.

9.3 Široká veřejnost

- Všeobecné povědomí o překladatelské a tlumočnické profesi je velmi nízké a v důsledku neznalosti obou profesí a absence kontaktu s překladateli a tlumočníky v každodenním životě nepovažuje veřejnost profese překladatele a tlumočnicka za prestižní.
 - Většina nerozlišuje překladatele od tlumočnicka.
 - Většina se domnívá, že finanční ohodnocení překladatelů/tlumočnicků je dostatečné, zároveň však výši odměn podceňuje; podceňována je také náročnost obou profesí.
 - Muži mají oproti ženám tendenci hodnotit status profese častěji jako nízký.

- Znalost obou profesí a schopnost obě profese pochopit a docenit roste s vyšším vzděláním a větším počtem osobních kladných zkušeností s prací překladatele či tlumočníka.

10. Metodika výzkumu

V českém prostředí byly dosud provedeny pouze studie týkající se v naprosté většině objektivních faktorů postavení překladatelů a tlumočnicků (vzdělání, délka praxe, pracovní zaměření, způsob výkonu práce, členství v profesních organizacích, výše příjmu atd.); subjektivní prvky jsou zastoupeny např. ve výzkumech Čenkové (1999; otázka týkající se spokojenosti s profesní dráhou a osobním životem), Adamovské (2005; otázky vztahující se k hodnocení statusu, spokojenosti s prací, závádění certifikátu pro tlumočnický, hodnocení toho, zda hraje při výběru tlumočnicka roli fakt, jestli je tlumočnickem muž či žena; dále dotazování se na důvody pro členství v profesní organizaci či motivaci pro volbu výkonu profese) a Sojákové (2012; kde je konfrontováno subjektivní nahlížení více stran na vybrané prvky situací při tlumočení u soudu aj.).

U tlumočnicků a překladatelů však v českém prostředí dosud nebyl proveden výzkum, jenž by reflektoval subjektivní nahlížení na realitu českých podmínek pro překládání a tlumočení; u hodnocení vlastního společenského postavení jsou k dispozici výsledky pouze u tlumočnicků a ani u jedné z profesí nebyl proveden, s výjimkou části práce Salajkové (2012) žádný průzkum veřejného mínění.

K výzkumu bude za účelem získání poznatků od co největšího počtu osob použita kvantitativně-kvalitativní metoda dotazníkového šetření – empirická část této práce bude z převážné části kvalitativní analýzou odpovědí překladatelů, tlumočnicků, studentů oborů překladatelství a tlumočnictví a laické veřejnosti a bude realizován pomocí tří odlišných dotazníků, ve kterých budou respondenti vyjadřovat své subjektivní nahlížení na realitu, zkušenosti či znalosti (široká veřejnost). Jednotlivé odpovědi na kvalitativní otázky budou poté dány do souvislostí mezi sebou a dále vzhledem k identifikačním otázkám (u překladatelů a tlumočnicků jsou těmito identifikačními otázkami míněny kromě věku, pohlaví a vzdělání i druh činnosti a způsob výkonu práce, u studentů obor studia, zkušenosti s překládáním a tlumočením mimo výuku a fakt, zda při studiu také pracují).

10.1 Organizace dotazníkového šetření

Dotazníky pro širokou veřejnost a pro překladatele a tlumočníky budou především z důvodů snadné dostupnosti vytvořeny v aplikaci *Disk Google*, která zároveň umožňuje kontrolovat zodpovězení všech otázek a ukládá jednotlivé odpovědi, se kterými je poté možno dále pracovat.

Odpovědi budou sbírány metodou náhodného výběru a přístupová adresa dotazníku⁸⁷ spolu s žádostí o její distribuci bude v případě široké veřejnosti elektronicky rozeslána mezi co nejširší okruh okolí autorky této práce, které lze z pohledu překladatelů a tlumočnicků považovat za laickou veřejnost; případně bude odkaz sdílen také na sociálních sítích. Vzhledem k předpokládané neinformovanosti veřejnosti se dotazník vztahuje na obě profese.

U překladatelů a tlumočnicků bude odkaz na dotazník⁸⁸ se žádostí o jeho další šíření rozeslán na sekretariáty hlavních českých překladatelských a tlumočnických profesních organizací – Obec překladatelů, Jednota tlumočnicků a překladatelů, Asociace konferenčních tlumočnicků a Komora soudních tlumočnicků České republiky a na sekretariáty Ústavu translatologie a vybraných filologických ústavů FF UK.

Studentům překladatelství a tlumočnictví bude v zájmu co nejvyšší návratnosti dotazník⁸⁹ rozdán v tištěné podobě na hodinách společných předmětů.

⁸⁷ Schematický náčrt elektronického dotazníku pro širokou veřejnost viz *Příloha č. 3*.

⁸⁸ Schematický náčrt elektronického dotazníku pro překladatele a tlumočníky viz *Příloha č. 1*.

⁸⁹ Dotazník pro studenty překladatelských a tlumočnických oborů viz *Příloha č. 2*.

11. Výsledky dotazníkového šetření

11.1 Profesionální překladatelé a tlumočníci

Dotazník určený profesionálním překladatelům a tlumočnickům vyplnilo od 5. do 22. 3. 2013 celkem 195 překladatelů a tlumočnicků, z toho 142 žen a 53 mužů. Jedna z dotazovaných žije a působí především v Nizozemí, tři z respondentů jsou rodilí mluvčí – Francouz a Maďar žijící v České republice, třetí je zjevně cizinec podle písemného projevu.

Jednotlivé věkové kategorie byly zastoupeny velmi rovnoměrně: 48 dotázaným bylo mezi 25 – 35 lety (25%), dalším 50 respondentům mezi 35 – 45 lety (26%), 38 překladatelů a tlumočnicků se nacházelo v kategorii od 45 do 55 let (19%) a 59% dotázaných byli překladatelé a tlumočníci starší 55 let (30%).

S výjimkou 7% středoškolsky vzdělaných překladatelů a tlumočnicků a 1%, kteří své vzdělání neuvedli, měla naprostá většina dotázaných vysokoškolské vzdělání (viz *Příloha č. 4 – s. i*). Nejvíce, tedy 65 překladatelů a tlumočnicků (33%) mělo filologické vzdělání, dále 59 překladatelů a tlumočnicků vystudovalo některý z překladatelských či tlumočnických oborů (30%), dalšími početnými obory byly pedagogické, právnické či ekonomické obory a různé komunikační vědy, publicistika apod. Celkově byly zastoupené obory a jejich kombinace velmi rozmanité – viz *Příloha č. 4 – s. ii*.

Nejpočetnější skupinou byli neliterární překladatelé – 86, tj. 44%. Na dotazník dále odpovědělo 49 literárních překladatelů (25%) a 39 tlumočnicků (20%). 4 dotázaní se zabývali neliterárním překladem i tlumočením, další 3 respondenti se věnovali literárnímu překladu spolu s jinými činnostmi a 3 dotázaní se věnovali všem uvedeným činnostem zároveň. Zbývajících 9 dotázaných uvedlo jako svou hlavní činnost jiná povolání než překladatele či tlumočníka (včetně korektora neliterárních překladů, lingvisty a jednoho nakladatele), případně již odešlo do důchodu (2 dotázaní). Tato ostatní povolání byla při vyhodnocování výsledků brána v potaz pouze u některých otázek⁹⁰.

Nejvíce překladatelů a tlumočnicků pracuje jako osoby samostatně výdělečně činné – 135 (69%). Dalších 24 dotázaných pracuje zároveň jako OSVČ a podle zákona o znalcích a tlumočnících (12%), 7 pouze dle zmíněného zákona (4%), 17 respondentů jsou stálí zaměstnanci (9%) a 9 dotázaných pracuje zároveň jako OSVČ a stálý zaměstnanec (5%).

⁹⁰ Seznam všech povolání viz *Příloha č. 4 – s. iii*.

Jeden dotázaný pracuje zároveň jako stálý zaměstnanec a dle zákona o znalcích a tlumočnících a zbývajících dva dotázaní pracují ve všech zmíněných pracovních poměrech zároveň.

Hodnocení náročnosti profese

Naprostá většina překladatelů a tlumočnicků považuje své povolání za náročné – jako velmi náročné jej hodnotí 46% dotázaných, jako spíše náročné dalších 50%. Možnost spíše nenáročné profese zvolila pouhá 4% (1 literární a 7 neliterárních překladatelů, všichni vysokoškolsky vzdělání); za vysloveně nenáročné povolání nepovažuje překladatele ani tlumočníka žádný z respondentů.

Hodnocení společenského statusu překladatelské profese

Překladatelé a tlumočníci měli ohodnotit status překladatelské a tlumočnické profese a několika dalších povolání – tato povolání, konkrétně dělnické povolání, účetní, vyučující na základní škole, lékař, právník a manažer velké firmy byla do dotazníku přidána proto, aby byla vytvořena určitá referenční rovina a dotázaní si tak lépe uvědomili, kam překladatele či tlumočníka skutečně zařazují, a jejich hodnocení nebude zahrnuto do celkových výsledků této práce⁹¹.

Status překladatele byl nejčastěji hodnocen jako spíše vysoký (45%), zhruba stejný počet respondentů jej však hodnotí jako spíše nízký (43%). 7% dotázaných se domnívá, že překladatel má v českém prostředí vysoký status, 6% si naopak myslí, že je nízký.

Porovnáme-li hodnocení statusu u mužů a u žen, zjistíme, že ženy hodnotí společenský status překladatele častěji jako spíše vysoký (49% oproti 34% u mužů) a zároveň jej hodnotí méně často jako nízký (2% oproti 15% u mužů). Hodnocení statusu jako spíše nízkého jsou však na stejné úrovni (43% u žen, resp. 42% u mužů), podobně hodnocení statusu jako vysokého.

⁹¹ Otázka *Na škále od 1 do 4 zaškrtněte možnost, která odpovídá vašemu hodnocení statusu uvedených povolání v českém prostředí, tj. jak si myslíte, že česká společnost jednotlivá povolání hodnotí (1 = nízký status, 4 = vysoký status)* nebyla ve své původní variantě formulována zcela jasně (bez vysvětlivky na konci). Autorka práce se domnívala, že je vzhledem k formulaci *hodnocení statusu v českém prostředí* patrné, že se jedná o hodnocení statusu většinovou českou společností, nikoli o hodnocení toho, jaký status by uvedená povolání ideálně měla mít, resp. jaké je hodnocení statusu obou profesí u konkrétního překladatele či tlumočníka. Zdá se, že většinou byla otázka pochopena v souladu s původním záměrem, přesto je možné, že někteří dotázaní uvedli své vlastní hodnocení statusu.

Ze srovnání hodnocení statusu překladatele literárními překladateli, neliterárními překladateli a tlumočníky vyplývá, že nejhůře hodnotí status literární překladatelé – celých 53% si myslí, že je statusu profese spíše nízký, 9% jej hodnotí jako nízký. Na druhé straně si však 27% literárních překladatelů myslí, že status profese je spíše vysoký a 11% jej považuje za vysoký. O něco lépe je status překladatele hodnocen neliterárními překladateli – 53% z nich považuje status profese naopak za spíše vysoký a 38% jej hodnotí jako spíše nízký. Hodnocení statusu jako vysloveně vysokého a nízkého jsou zastoupena okrajově (3%, resp. 5%). Tlumočníci vnímají status překladatele v českém prostředí nejčastěji jako spíše nízký (46%), na druhé straně jej však 39% však považuje za spíše vysoký. 13% tlumočnicků hodnotí statusu překladatele jako vysoký a pouhá 2% jako nízký.

Z hlediska jednotlivých pracovních poměrů hodnotí relativně nejvýše status překladatele překladatelé a tlumočníci pracující dle zákona o znalcích a tlumočnících – 56% z nich považuje status překladatele za spíše vysoký, 9% za vysoký. Podobné hodnocení vyplývá z odpovědí překladatelů/tlumočnicků – stálých zaměstnanců – 55% jej hodnotí jako spíše vysoký. U překladatelů/tlumočnicků pracujících jako OSVČ je hodnocení spíše opačné – 45% z nich považuje status překladatele za spíše nízký, 43% za spíše vysoký⁹².

Hodnocení společenského statusu tlumočnické profese

Status tlumočnicka byl nejčastěji hodnocen jako spíše vysoký – 55% dotázaných, přestože dalších 26% jej hodnotí jako spíše nízký. 16% si myslí, že povolání tlumočnicka má v českém prostředí vysoký status, jako nízký jej hodnotí pouhá 3%.

Ženy hodnotí status častěji jako spíše vysoký a vysoký a zároveň jsou u nich méně často než u mužů zastoupena hodnocení statusu jako nízkého, přestože rozdíly nejsou výrazné (viz *Příloha č. 4* – s. 5).

Hodnocení statusu tlumočnicka u literárních překladatelů, neliterárních překladatelů a samotných tlumočnicků jsou velmi podobná a nelze jednoznačně určit, která ze skupin hodnotí status tlumočnicků jako nejvyšší, resp. nejnižší. U všech tří skupin se vyskytuje více než 50% hodnocení statusu jako spíše vysokého. Např. literární překladatelé hodnotí status nejčastěji jako spíše vysoký (58%), zároveň jsou však u nich oproti ostatním skupinám častěji zastoupena hodnocení statusu jako spíše nízkého či nízkého. U neliterárních překladatelů a tlumočnicků je více zastoupeno hodnocení statusu tlumočnicka jako vysokého (18%, resp.

⁹² Kompletní výsledky k otázce hodnocení statusu viz *Příloha č. 4* – s. vi – vii.

17%), hodnocení statusu jako spíše nízkého se pohybují kolem 25% a hodnocení statusu jako nízkého jsou zastoupena minimálně nebo vůbec – viz *Příloha č. 4 – s. v – vi*).

Z hlediska způsobu výkonu práce překladatelů a tlumočnicků vyniknou značné rozdíly mezi hodnocením statusu tlumočnicka jako vysokého – 58% u OSVČ, 28% u stálých zaměstnanců a 18% u překladatelů a tlumočnicků pracujících dle zákona o znalcích a tlumočnících. Jako spíše vysoký dále hodnotí status tlumočnicka 14% OSVČ, 48% stálých zaměstnanců a 59% překladatelů a tlumočnicků pracujících dle již zmíněného zákona. Hodnocení statusu jako spíše nízkého se u všech skupin pohybují mírně nad 20% a hodnocení statusu jako nízkého jsou zastoupena minimálně a (všechny výsledky viz *Příloha č. 4 – s. vi – vii*).

Neznalost profese a z toho plynoucí problémy

Nejvíce respondentů uvedlo, že se s neznalostí profese a následnými problémy setkává občas (43%). Dalších 33% zvolilo odpověď *často*, 15% *velmi často*. 9% překladatelů a tlumočnicků se s neznalostí profese či problémy neseťkává vůbec.

Nejvíce se s neznalostí a potížemi setkávají tlumočníci: 41% tlumočnicků uvádí, že se s problémy setkává často, dalších 13% velmi často. Možnost občas zvolilo 43% dotázaných tlumočnicků, pouhý jeden tlumočnick se s neznalostí či problémy neseťkává vůbec. Na druhém místě se nacházejí neliterární překladatelé – 17% se setkává s problémy velmi často, 30% často, 48% občas. Literární překladatelé se s potížemi setkávají relativně méně často, 23% z nich uvádí, že se s neznalostí či problémy neseťkává nikdy (viz *Příloha č. 4 – s. viii*).

Prosazování odpovídající výše honorářů (podle minimálních doporučených tarifů JTP) a spokojenost s finančním ohodnocením

Více než polovině dotázaných se odpovídající výši honorářů daří prosadit spíše výjimečně, 15% nikdy. Pouhým 5% se podaří odpovídající cenu prosadit vždy a 25% uvádí, že odpovídající honorář získá téměř pokaždé.

Někteří dotázaní uvedli, že tarify JTP jsou *trvale zbožné sny* (TI 182)⁹³ a že pokud by trvali na tarifech podle JTP, nikdy by žádnou zakázku nezískali (TI 98, TI 108). Podle dalšího z dotázaných jsou tarify doporučované JTP podstatně vyšší, než běžné ceny na trhu, avšak

⁹³ Pro účely citací byli překladatelé a tlumočníci označeni zkratkou TI (Translators & Interpreters) : TI 1 – 195.

odpovídající honoráře dle vlastního hodnocení se respondentovi prosadit daří (TI 113). Jiní, pokud nemohou prosadit svou cenu, se zákazníkem nespolupracují (TI 70). Další z dotázaných pracuje převážně pro agenturu, která má odměny pevně stanovené (TI 187). TI 108 uvádí, že občas si klient nechá překlad vyhotovit levněji jinde a poté ji požádá o korekturu, což zásadně odmítá. Podle stejného respondenta také záleží na tom, kde v České republice překladatel žije (v Praze je spíše možné tarify podle JTP prosadit).

Tři respondenti tarify JTP neznalo a několik dotázaných-literárních překladatelů uvedlo, že se tarify JTP řídit nemohou (TI 168, TI 183), a tudíž pro ně nejsou podstatné. Kromě toho Obec překladatelů, jak píše TI 129, má svá vlastní doporučení – TI 129 uvádí 180,- Kč za normostranu, které údajně většinou dostane, podobně jako u komerčních překladů bez problémů prosadí tarify JTP; jeho nespokojenost však vyplývá z toho, že *si ustavičně musí přivydělávat texty, které mu jsou lhostejné*. Jeden z literárních překladatelů uvádí odkaz na článek *Překladatel bere 150 korun za stránku, ale měl by brát třikrát tolik* a říká, že se překladatel musí smířit s chudobou a překládat, protože ho to baví, a ještě si nakonec vyslechnout, že překládání vůbec nerozumí (TI 155).

Ze zbývajících dvou skupin se nejčastěji daří odpovídající odměny prosadit tlumočnickům – 43% prosadí odpovídající honoráře téměř pokaždé, 17% vždy, přestože 37% tlumočnicků se toto daří spíše výjimečně. Spíše výjimečně se doporučené tarify také podaří 60% neliterárních překladatelů⁹⁴.

Stejný počet překladatelů a tlumočnicků – 42% – je s finančním ohodnocením spíše spokojen a spíše nespokojen. Velmi spokojeno je 6% dotázaných, velmi nespokojeno 10%. Po finanční stránce jsou nejvíce spokojeni tlumočníci – 17% je velmi spokojeno, 65% spokojeno. Méně spokojeni jsou neliterární překladatelé – 47% je spokojeno, 44% spíše nespokojeno; a literární překladatelé – 56% je spíše nespokojeno a 27% je velmi nespokojeno (kompletní výsledky viz *Příloha č. 4* – s. ix-x).

Jeden z dotázaných uvádí, že jeho celková spokojenost je dána tím, že většina jeho příjmu pochází od zahraničních agentur (TI 65). Další (TI 111) píše, že před 10-15 lety byl s finančním ohodnocením velmi spokojen, nyní je *hrubě nespokojen*. Podle TI 26 se velmi změnilы poměry, povolání překladatele již dnes nemá budoucnost a nelze se jím uživit. TI 163 – literární překladatelka píše, že v roce 2012 z ekonomických důvodů živnost ukončila.

⁹⁴ Ostatní výsledky a údaje týkající se literárních překladatelů (přestože na ně se tarify JTP nevztahují) jsou uvedeny v *Příloze č. 4* – s. ix).

Ocenění pracovního okolí a celková spokojenost s profesí

Většina překladatelů a tlumočnicků se cítí být svým pracovním okolím oceňována – 66% si myslí, že je jejich okolí spíše oceňuje, 21% se cítí být rozhodně oceňováno. Podobně většina dotázaných překladatelů a tlumočnicků je se svou profesí spokojena (58%) či dokonce velmi spokojena (33%). Pokud se překladatelé či tlumočníci cítí nedocenění (13%) nebo jsou se svou profesí spíše či velmi nespokojeni (9,5%), uvádí některé z následujících důvodů.

Problémy, se kterými se čeští překladatelé a tlumočníci setkávají

- Literární překladatelé

Literární překladatelé zmiňují *nepochopení podstaty překladu jakožto samostatné literární disciplíny* (TI 13), *nepochopení rozdílu mezi „technickým“ překladatelem a překladatelem krásné literatury* (TI 112), *nepochopení překladu poezie* (TI 156), *malou společenskou prestiž spolu s podceňováním důležitosti překladatelské profese* (TI 63):

(...) Protože však už několik let předsedám porotě Jungmannovy ceny za překlad, z této pozice mě velmi silně zaráží nezáměr širší veřejnosti a zejména hlavních médií o tento obor, jehož důležitost byla pro naši kulturu jakožto kulturu menšího národa vždy naprosto zásadní (TI 66).

Umělecký překlad je společností vnímán jako luxusní zboží (TI 161).

Relativně malý zájem o překlady z tzv. malých jazyků (TI 185).

a *nízké základní tarify pro literární překlad* (TI 97) či *kartelové ceny od knižních nakladatelů* (TI 177). Nejčastějším uváděným problémem je právě nízké honorování literárních překladatelů – pro velkou část z nich není překlad jediným hlavním zdrojem obživy, ale spíše zájmovou činností – TI 195 píše, že vzhledem k tomu, že literárními překlady se nelze uživit, *musí překladatel vykonávat více prací naráz, což vede k souběhu činností, neustálému stresu ohledně termínů a podstatě neexistenci volného času*. TI 131, jenž se věnuje všem uvedeným profesím, hovoří také o *pokrytectví kolegyň a kolegů*.

Mnoho literárních překladatelů však také hovoří o špatné spolupráci s nakladateli:

(...) většina nakladatelství zaplatí polovinu honoráře (nízkého) po odevzdání překladu, ale druhou polovinu až po vyjití knihy, což je někdy hodně dlouhá doba, někdy i rok (TI 140).

Kromě nízkého finančního ohodnocení jsou v souvislosti s nakladatelstvími zmiňovány *nevýhodné smlouvy ze strany nakladatelů (TI 97), opožděné proplácení honorářů a nutnost urgovat proplacení (TI 128), špatné hodnocení reedic (TI 97) a nespolehlivost nakladatelství obecně (TI 151)*. TI 132 hovoří o nedostatku kvalitních redaktorů a *chaotické a nepochopitelné redakční politice* nakladatelství, TI 142 zmiňuje malou pozornost nakladatelů věnovanou redakční práci a TI 143 si stěžuje na neuvádění jmen překladatelů:

Nakladatelé uvádějí překladatelovo jméno většinou až v tiráži, tedy na stejné úrovni jako korektora nebo tiskárnu, zatímco ilustrátoři bývají v naprosté většině na titulních stranách – tedy vzhled knihy je důležitější než překlad, překlad není považován za autorský přínos k vydání knihy a v recenzích není překlad hodnocen vůbec, v lepších případech je překladatelovo jméno jen uvedeno (TI 143).

Kritizován je také přístup k redakci překladu a díla obecně:

(...) zásahy do překladu bez souhlasu překladatele (...) Nedostatečná kontrola překlepů/tiskových chyb a evidentních gramatických chyb. Nejednotný výklad pravidel českého pravopisu – při dvojí možnosti lpění na „progresivní“ formě (TI 144).

Arogance některých redaktorů při odlišném názoru na řešení konkrétního jazykového problému (TI 146).

(...) nedbalá práce při výtvarném doprovodu, při reedici informování překladatele na poslední chvíli, kdy už se nedá nic opravit, svévolné nakládání s doprovodným textem překladatele apod. (TI 181).

Občasné záchvaty příliš subjektivních hledisek literárních redaktorů uplatňovaných na zvolená stylistická řešení (TI 182).

či praktiky nakladatelství, která zašlou několika překladatelům zároveň velkou část textu „na zkoušku“, čímž si zajistí přeložení celého textu zdarma (TI 170), případně používají části překladů bez souhlasu překladatele (TI 173):

Autorský zákon sice existuje, ale jeho vymahatelnost je z praktických důvodů spíše nulová. Vydavatelé jsou si toho dobře vědomi a nesolidní podniky toho zneužívají (TI 181).

TI 147 hovoří o *sebestředném diletantismu*, TI 190 zmiňuje *občas až úsměvnou neprofesionalitu některých nakladatelů* a TI 160 uvádí u nových nakladatelství *neznalost postupu práce* [při redakci překladu].

TI 141 píše o *tlaku na co nejvčasnější odevzdání překladu* (někdy i před datem uvedeným ve smlouvě) a TI 129 zmiňuje *časovou chudobu*:

Pokud má člověk věnovat literárnímu překladu náležitou pozornost, padnou na to víkendy a veškerý volný čas. „Člověk si může vybrat buď umění, anebo život,“ napsal kdysi Josif Brodskij, a měl pravdu (TI 129).

- Neliterární překladatelé

Nejčastějším zmiňovaným problémem je u neliterárních překladatelů upřednostňování nízké ceny před kvalitou spolu s nekolegialitou (někteří překladatelé se podbízejí svými nízkými cenami), z toho vyplývající nízké finanční ohodnocení (rozdílné v malých a velkých městech – TI 119), potíže při vyjednávání o financích (TI 43 – *handrkování o peníze*) a fakt, že koncový klient podceňuje kvalifikaci a zkušenosti překladatele (kvalifikaci si neověří, TI 1) a *nevidí rozdíl mezi kvalitně odvedenou prací a prací pomocí google překladače* (TI 19):

Jediným kritériem pro rozhodnutí udělit překladatelskou zakázku je cena, bez ohledu na to, zda dotyčný má schopnosti takovou práci odvést v dostatečné kvalitě (TI 81).

(...) nízké finanční ohodnocení, které nereflektuje požadavky na celoživotní vzdělávání tlumočnicků a překladatelů (TI 100).

Problémem je také to, že živnost překladatele a tlumočnicka je živností volnou a klienti sami si kvalifikaci jen málokdy zjišťují (...) profese je zaplevelena amatéry, kteří jsou ochotni pracovat za směšné částky (TI 124).

TI 114 hovoří o *amatérismu a nereálných představách o překladatelském procesu* a podle TI 155 je pro zadavatele překlad *nutné zlo, s nímž se musí vypořádat*.

Francouzský překladatel zmiňuje, že někteří překladatelé překládají do francouzštiny, aniž by si nechali provést korekturu rodilým mluvčím (TI 51). Kvalita souvisí také s velmi často uváděnými nerealistickými představami o časové náročnosti vypracování překladu (např. TI 32) či zadáváním na poslední chvíli a již zmíněnými přeceňovanými schopnostmi překladatele a zároveň neschopností jeho práci docenit:

Většina zadavatelů nedoceňuje práci překladatelů. Většina se domnívá, že překlad není žádná práce, jen pár vět přepsat, „vždyť to máte hned hotové“, a tudíž jen neochotně platí požadované ceny. Čím výše postavený člověk, tím horší přístup (TI 82).

Překladatel/tlumočník je někdy považován za chodící slovník či překladač – bez přípravy perfektně zná veškeré obory a přeloží vše (TI 125).

Často je kritizována spolupráce s agenturami: *vydřidušské sazby agentur* (TI 14), *s agenturami již jsem spolupráci vzdala zcela* (TI 27); několikrát jsou zmíněny agentury, které jsou neprofesionální (TI 89) a *práci překladatele často vůbec nerozumějí* (TI 74), „shrábnou“ většinou peněz od klienta a překladatelům zaplatí podstatně méně. Naopak např. TI 98 (maďarský mluvčí) říká, že má rozhodně lepší zkušenosti s agenturami, než s přímými klienty. Zmiňuje však *neochotu dozvědět se podrobnosti ohledně překladatelské práce a absolutní nepružnost týkající se platební morálky (zaplacení až po čtvrté urgenci, někteří zákazníci i v dnešní elektronické době lpí na zaslání faktury doporučeným dopisem)*. TI 35 říká, že s agenturami nespolupracuje, ale domnívá se, že na českém trhu se prosadily zejména agentury, které svým překladatelům neposkytovaly dobré podmínky; a naopak agentury, které se chovaly korektně, mají problém v konkurenci obstát.

Kvůli nízkým cenám někteří překladatelé nepracují v českém prostředí (TI 60, TI 88). TI 82 zmiňuje i např. problematiku DPH pro klienty se sídlem v zahraničí a s tím související administrativou.

Občas je zmiňována neznalost rozdílu mezi překladatelem a tlumočníkem či představa, že překládat nebo tlumočit může každý (*představa – zvláště u překladů z angličtiny – „to bych uměl taky“ – TI 103*). Několikrát je zmíněno také nejasné zadání zakázky (TI 1, TI 43 – *nedostatečné uvedení do kontextu*):

Při zadávání: např. „není to vůbec odborné, jsou to jen výňatky ze zákona“, „jsou to jen webové stránky, to přece umí každý“, „jó, my vám neřekli, že to není z češtiny, ale že je to převážně z angličtiny (do jiného jazyka), ale anglicky přece umíte, ne?“ (TI 111).

TI 49 hovoří o neposkytnutí originálu v editovatelné podobě a TI 86 poukazuje na stále horší jazykovou a mnohdy i obsahovou úroveň textů zadávaných k překladu (*texty jsou stylizovány tak, že jsou někdy až zcela nesrozumitelné*).

Technické texty k překladu do ČJ jsou často psané lidmi, jejichž rodným jazykem není angličtina (TI 134).

Několik překladatelů píše o nerovnoměrném pracovním nasazení (*Bud' žádné zakázky, nebo přespříliš* – TI 20).

- Tlumočníci

Tlumočníci mezi nejčastěji se vyskytujícími problémy zmiňují obecně špatné technické a pracovní podmínky (nevhodné kabiny, nedostatečné vybavení) a neznalost těchto podmínek. Z dalších problémů uvádějí *zkreslené představy o práci tlumočníka* (TI 8) spolu s nedodáním potřebných materiálů předem, objednávání zakázek na poslední chvíli (TI 85, TI 110) a neschopností pochopit důležitost přípravy a *spolupráce mezi tlumočnickem a objednavatelem* (TI 35). Dále rychle mluvící řečníky (TI 7), nerozlišování pracovních jazyků B a C (TI 1), ignorování autorského zákona – nahrávání tlumočnicků bez jejich souhlasu (TI 3) či svádění nedorozumění na tlumočníka (TI 41) a v neposlední řadě také nutnost (složitého) vyjednávání o financích.

Někteří kritizují snahu na tlumočnicích šetřit či kolegy pracující za příliš nízké ceny nebo ty, kteří jsou ochotni pracovat celý den v jedné osobě, což podle TI 21 vede k *diskriminaci zkušených a kvalitních tlumočnicků a likvidaci cen*:

V některých firmách jsou nereálné požadavky na tlumočníka v důsledku přehnané ochoty některých kolegů vyhovět zákazníkům (např. při cestách do zahraničí, nároky i na volný čas tlumočníka) (...) konsektivní tlumočení u stolu se v některých firmách mění v simultánní, přitom honorář odpovídá konsektivě a zakázka je obsazena pouze jedním tlumočnickem (TI 80).

(...) snaha šetřit na tlumočnicích a jejich technickém a pracovním zázemí namísto šetření např. na občerstvení či na květinové výzdobě (TI 117).

Zmíněni jsou i zákazníci, kteří se domnívají, že *tlumočení musí být stejně dokonalé jako překlad* (TI 6) a nejsou s to pochopit, že tlumočení nemůže být slovo od slova (*nepochopení, že v tlumočení ani překladu nejde jen o slova* – TI 107) či si neuvědomují, v čem spočívá role tlumočníka:

Nepochopení role tlumočníka při jednání, klienti někdy očekávají, že budu myslet za ně a řešit za ně obchodní problémy. Věty typu „řekněte mu, že“ jsou také stále dost slyšet (TI 78).

TI 164 hovoří obecně o *neznalosti, neotevřenosti a čecháčství* a říká, že je mu spolupráce s cizinci bližší, než spolupráce s Čechy.

- Soudní překladatelé a tlumočníci

Soudní překladatelé a tlumočníci velmi často zmiňují špatnou platební morálku klientů: *pozdní proplácení faktur soudy – prodlení až v řádu let* (TI 16) a nízké finanční ohodnocení – *neochota státních orgánů zaplatit horní hranici odměny* (TI 100). Dále hovoří o *nepochopení funkce tlumočníka, který nemá nic interpretovat, dovysvětlovat, ale pouze a jedině tlumočit* (TI 19):

Lidé si ho [tlumočníka] často pletou s poradcem či obhájcem. Je-li osoba nespokojená s verdiktem soudu, obviňuje tlumočníka, že špatně přetlumočil, proč daná osoby postupovala určitým způsobem, někdy dokonce je tlumočník obviněn, že ho protistrana podplatila (TI 90).

Podle některých si státní orgány si předem nezjistí dostupnost překladatele a již posílají podklady (TI 24). Např. soud si objedná zakázku, kterou poté zruší a nebere v potaz blokaci času, kdy tlumočník mohl přijmout jiné, lukrativnější zakázky (TI 35). TI 108 hovoří o nedostatečném informování tlumočníka:

Někteří soudci neumožňují nahlédnutí do spisu, takže když pak má člověk tlumočit nějaké jednání, tak vůbec netuší, co ho tam čeká (TI 108).

TI 58 píše v souvislosti s tlumočením v případech závažné trestné činnosti o nedostatečné ochraně proti vyhrožování nebo napadení, vzhledem k tomu, že každá ze stran má naopak právo nahlédnout do spisu, kde jsou uvedeny osobní údaje tlumočníka. TI 40 hovoří o potížích při ověřování terminologie.

Několik překladatelů a tlumočníků se také domnívá, že vzhledem k současnému vývoji země není překládání ani tlumočení povoláním, ale pouhým přivýdělkem (TI 35). TI 26 píše o *strmém pádu profese* po roce 2008, kdy firmy začaly tvrdě prosazovat snižování nákladů a v kursech si vychovaly anglicky mluvící managery a nechtějí tak zadávat překlady profesionálním překladatelům.

Co překladatelé a tlumočníci v českém prostředí oceňují

Nutno podotknout, že oproti počtu překladatelů a tlumočnicků, kteří neuvedli žádné problémy (a kterých bylo velmi málo) je počet překladatelů a tlumočnicků, kteří nemají, co by ocenili, poněkud vyšší. Přesto většina uvedla i některé pozitivní aspekty své práce v českém prostředí.

- Literární překladatelé

Literární překladatelé oceňují přístup některých nakladatelství (TI 13, TI 122) – *vysokou péči věnovanou redigování a korekturám a spolehlivost při placení* (TI 142), nakladatelství, která *dodržují všechny postupy práce s textem* (TI 160), *nakladatelství, která začala uvádět jména překladatelů na titulních stranách* (TI 143), nakladatele, kteří *respektují jazykové zvláštnosti překladatele a nesnaží se o nivelizaci jazyka* a ti, kteří *vybírají překladatele na základě jeho zájmů* (TI 144) a trpělivé nakladatele, pokud dojde ze strany překladatele ke zpoždění (TI 195); dále kolegalitu (TI 66) a *přátelské vazby v oboru* (TI 63):

Vzájemná pomoc překladatelů, tlumočnicků a jakýchkoli jiných profesí při rešerších, zodpovídání dotazů a pomoci při obtížných textech (TI 112; podobně se vyjadřuje také TI 128).

Osobní vztahy s redaktory a nakladateli, tvůrčí prostředí, volnost (TI 127).

V této profesi budou asi vždy hrát roli osobní známosti a přátelské vztahy. Oceňuji však, že se prosadí i spolehlivost a slušná a poctivá práce (TI 132).

[Oceňuji] *skutečnost, že se ještě najdou nakladatelé, kteří svou činnost pojímají jako službu literatuře a nevydávají škvár* (TI 148).

Některá nakladatelství se o své knihy dobře starají, o recenze, nominují je do soutěží, uvádějí je v médiích (...) po dohodě vyhovují překladatelově potřebě delšího času např. pro překlad básní a povolují více korektur, než je předepsáno (TI 151).

Podobně jako ostatní oceňují svobodu svého povolání – *volnost a práce mimo jakýkoli kolektiv* (TI 146). I literární překladatelé zmiňují *společenské uznání profese a zájem o literární překlad ze strany nakladatelů i čtenářů* (TI 130):

Myslím, že mezi vzdělanou částí populace je překládání náročné beletrie dosud respektováno (TI 174).

TI 145 hovoří o *kladném hodnocení od kolegů i nakladatelů*. Někteří literární překladatelé udávají, že se s vnějšími pracovními problémy vzhledem k samostatnému charakteru své práce nesetkávají (TI 135). Podle některých je fakt, že překladatele jejich práce baví, spíše na škodu:

Je to přece jen přese všechno nádherná práce (...), proto to také děláme a proto jsme nakladateli až v takové míře zneužívání (protože vidí, že to děláme z velkého nadšení a takový naivní postoj se nejen neoceňuje, ale naopak trestá (TI 136).

Jiní toto naopak hodnotí pozitivně:

Nakladatelství (...) jsou často spíš spolky nadšenců a nutně musí hodně šetřit. To je sice na jednu stranu problém, ale na druhou stranu to je sympatické. Lidem jde o něco jiného než o kariéru (TI 153).

[Oceňují] styk s inteligentními a mladými lidmi, majícími někdy i ideály, někdy velmi realistický pohled na život, kteří chtějí něco dokázat a být k něčemu. Bohužel [je jich] malá menšina (...) Tím spíše je oceněníhodná ona menšina, která se přes špatné nastavení společenských asociálních mechanismů snaží pracovat pozitivně (TI 161).

[Oceňují] jednotlivé osobnosti ze zavedených firem. Jsou to pracovníci s citem pro kulturní hodnoty, prosazují dobrou literaturu navzdory tlaku finančních zájmů. Přátelskou spoluprací s těmito osobnostmi (TI 181).

Někteří vnímají celkový stav českého trhu pozitivně:

Oceňuji, že navzdory dvacetiletému sýčkování se knižní trh – především díky čtenářům – stále ještě nerozpadl, že potřeba četby, byť mění své podoby, spíše roste a že celková úroveň překladové literatury po listopadu devadesátých let pomalu, leč znatelně roste a ve svých vrcholných výkonech předčí často nekriticky glorifikovanou produkci z doby před listopadem 1989 (TI 190).

Jiní překladatelé však vidí situaci velmi pesimisticky:

Ocenil bych pro staré zkušené překladatele guillotinu, bylo by méně trápení (TI 170).

- Neliterární překladatelé

Neliterární překladatelé oceňují opět především svobodu povolání, časovou flexibilitu, samostatný výkon práce či možnost výběru zákazníků; přestože ani to nemusí představovat jen samé výhody:

[Oceňují] volné rozložení pracovní doby, takže si prázdniny člověk může udělat kdykoliv. To ale paradoxně vede k tomu, že si je neuděláte nikdy (TI 90).

TI 27 zmiňuje i společenské uznání, TI 37 prestiž povolání, TI 47 se domnívá, že překladatelská a tlumočnická činnost je společensky hodnocena velmi pozitivně. TI 33, TI 69 a TI 78 uvádějí solidní jednání, TI 43 toleranci zákazníků, TI 59 oceňuje i finanční ohodnocení. TI 87 hovoří o *relativní férovosti a spolehlivosti co se týká placení ve srovnání s jinými zeměmi*, podobně TI 89: *relativně krátká splatnost faktur v porovnání se zahraničím*.

Obecně vzato je to nádherné povolání, které – pokud nepracujete na velké zakázce v týmu v Tradosu či podobném programu – umožňuje vám projevit svoji kreativitu, individualitu, odpovědnost... Dostanete se do nejrůznějších prostředí, seznámíte se s různými lidmi, hodně se dozvíte a pořád studujete (TI 35).

[Oceňuji] výborné vztahy s těmi zadavateli, s nimiž jsem „na stejné vlně“, kteří vidí, že se snažím pracovat poctivě a že jim moje práce skutečně pomáhá a že je rozdíl mezi strojem, „halabala“ překladem a profesionálním překladem (TI 149).

Podobně TI 95 hovoří o *intelektuálně stimulující činnosti*, TI 103 říká, že mu *překladatelství přináší především osobní pocit naplnění a smysluplné práce*, podle TI 184 jsou zdrojové texty někdy velmi zajímavé. TI 39 oceňuje *potřebnost překladatelské profese*.

- Tlumočníci

Podle TI 1 *za kvalitního a osvědčeného tlumočnicka klienti platí rádi a trh není dosud přesycen kvalifikovanými tlumočníky/překladaři*. Někteří klienti jsou vstřícní a dovedou ocenit dobře odvedenou práci (TI 6, TI 7). TI 14, který se věnuje zároveň tlumočení a neliterárnímu překladu, říká, že se s pozitivní zpětnou vazbou setkává u tlumočení, nikoli však u překladu (přesto např. TI 41 hovoří o *vděčnosti lidí za to, že překlad dostanou ještě před požadovaným termínem*). TI 72 oceňuje *většinou korektní a přátelské jednání*. TI 111 uvádí, že *netlumočí úplně nejběžnější jazyky a proto se (na rozdíl od mnoha kolegů) setkává s celkem uctivým přístupem*. TI 8 vyzdvihuje také profesionalitu českých techniků.

Jednou z nejčastěji zmiňovaných výhod je svoboda povolání spolu s nepravidelnou pracovní dobou. Podle TI 4 si tlumočnick rozšiřuje obecný přehled s každou novou zakázkou a *profese svou povahou zajišťuje celoživotní vzdělávání*, TI 10 svou práci popisuje jako *zajímavou a pestrou*, tlumočníci obecně oceňují rozmanitost práce.

- Soudní překladatelé a tlumočníci

TI 16 zmiňuje možnost být přítomen u zajímavých kauz. TI 40 píše:

Pokud je v překladu nutno vysvětlit skutečnost nad rámec překladu, tak soudci, notáři i policie tyto poznámky překladatele téměř vždy akceptují (TI 40).

TI 81 pozitivně hodnotí působení KST ČR a její *snahy o spolupráci při tvorbě zákonů týkající se překladatelské práce.*

TI 19 zmiňuje potěšení z toho, že může pomáhat dorozumění mezi lidmi. Několik překladatelů a tlumočnicků oceňuje také aktivity některých profesních organizací – jmenovitě JTP a KST ČR (TI 19, TI 42, TI 82), jednou byla zmíněna také Obec překladatelů – TI 53 *hovoří o zlepšení postavení tlumočnicků/překladatelů díky velké osvětě ze strany JTP a KST ČR.* TI 85 se však domnívá, že se situace zlepšuje pouze v oblasti tlumočení, nikoli překladu a TI 7 píše o potřebě *osvětové činnosti.*

Korelační koeficient se u překladatelů ani u tlumočnicků v případě korelace mezi hodnocením statusu své profese a pocitem docenění okolí a hodnocením statusu profese a spokojeností s finančním ohodnocením neukázal být statisticky signifikantní a nelze proto určit, zda hodnocení statusu profese souvisí více s pocitem docenění, a nebo se spokojeností s finančním ohodnocením⁹⁵.

⁹⁵ Pro výpočet korelací byl použit Spearmanův pořadový korelační koeficient, vhodný pro hodnocení vztahů mezi daty získanými na krátkých diskretních stupnicích (v našem případě čtyřhodnotové škále). Podle zvolené hladiny statistické významnosti by musel být u překladatelů koeficient alespoň 0,163, přičemž hodnota koeficientu byla v případě hodnocení statusu a pocitu docenění 0,127 a v případě hodnocení statusu a spokojenosti s finančním ohodnocením 0,118. Podobně u tlumočnicků byla stanovena minimální (rovněž pětiprocentní) hladina statistické významnosti na 0,294 a výsledná hodnota koeficientu byla 0,231, resp. 0,052. Koeficient byl sice v obou případech u pocitu docenění okolím oproti spokojenosti s finančním ohodnocením vyšší, jak bylo předpokládáno, ale nejedná se o statisticky významné a tedy směrodatné výsledky.

11.2 Studenti překladatelství a tlumočnictví

Dotazník určený pro studenty překladatelských a tlumočnických oborů vyplnilo celkem 62 studentů, z toho 37 studentů 1. ročníku bakalářského studia a 25 studentů navazujícího magisterského studia.

Studenti 1. ročníku bakalářského studia

Z 1. ročníku bakalářského studia vyplnilo dotazník 6 studentů a 31 studentek ve věkovém rozmezí od 19 do 26 let různých studijních oborů Překladatelství a tlumočnictví a jejich kombinací s jinými obory⁹⁶.

Celkem 62% z nich nemělo zkušenosti s překlady či tlumočením mimo výuku, naopak více než polovina (57%) při studiu také pracovala. Většina pracovních činností však měla spíše charakter příležitostné práce či brigád, podobně jako zkušenosti s překlady či tlumočením.

Motivace studentů pro volbu studia Překladatelství a tlumočnictví byla různá: nejčastěji uvádějí zájem o cizí jazyky a fakt, že jim studium připadalo zajímavé a především praktičtější oproti např. studiu filologického zaměření. Několik studentů hovoří o studiu jako o perspektivním. Jeden z dotázaných uvádí, že považuje především práci tlumočnicka za prestižní povolání, jiný si studium zvolil kvůli kontaktům svých rodičů, další se domnívá, že se prostřednictvím studia zdokonalí v cizím jazyce. Dva z dotázaných uvažovali o profesi překladatele či tlumočnicka již delší dobu.

35% studentů by se v budoucnu rádo věnovalo pouze překladu, 27% chce pouze tlumočit a 38% by se chtělo věnovat oběma činnostem zároveň. Studenti upřednostňující pouze překlad velmi často uváděli jako důvod, že se nejedná o tolik stresující činnost a že je možné překládat „z pohodlí domova“ a zorganizovat si lépe čas. Tlumočení často považují za příliš náročné, nebo se obávají, že pro něj nebudou mít dostatečné vlohy, případně nechtějí být v neustálém kontaktu s lidmi, nebo si myslí, že pro ně není vhodné, protože bývají při vystupování na veřejnosti nervózní. Jeden ze studentů uvádí, že má tlumočení spojeno s obchodní sférou, což mu není sympatické. Jiný píše, že chce překládat, protože ho baví hrát si se slovy a zajímá se o literaturu, jinému je sympatické, že překlad je třeba jakožto umělecké

⁹⁶ Podrobnější údaje viz *Příloha č. 5* – s. i.

dílo vypracovat k dokonalosti. Studenti, kteří chtějí spíše tlumočit, uvádějí, že je tato činnost oproti překládání živější, nabízí více možností uplatnění a mohou se díky němu dostat do různorodého prostředí a být více v kontaktu s lidmi. Myslí si, že překládání je špatně finančně ohodnocené, někteří také tvrdí, že by s překlady neměli trpělivost a jednotvárné „kancelářské sezení“ mezi slovníky je neláká; případně mají dojem, že se hodí více na mluvený projev, než na písemný, nebo hovoří o studiu tlumočení jako o méně teoretickém než překládání. Studenti, již se chtějí věnovat oběma činnostem, uvádějí buď lepší možnosti uplatnění díky širšímu zaměření, nebo prozatím nevědí, která z činností jim půjde lépe a bude jim více vyhovovat.

Většina studentů (téměř 80%) se nechce v budoucnu věnovat pouze překladu či tlumočení. Současně by se totiž také chtěli věnovat jiným oborům nebo svým zájmovým činnostem, které by rádi do své práce zapojili. Kromě specifických činností spjatých se zájmy studentů, jako např. výtvarnictví, činnost v oblasti divadla nebo překlad filosofických textů uvádějí studenti nejčastěji různé činnosti, při kterých lze využít znalosti cizích jazyků (výuka či průvodcovství). Jednomu ze studentů nezáleží na tom, co chce on sám, a bude se řídit pouze podle toho, po čem bude v danou dobu poptávka.

57% studentů se domnívá, že jejich práce bude spíše náročná, 40% vnímá svou práci jako velmi náročnou. Student, který uvedl možnost spíše nenáročné práce, je přesvědčen, že pokud ho bude práce bavit, nebude mu připadat náročná.

Status překladatele hodnotí studenti 1. ročníků nejčastěji jako spíše vysoký (54%), dalších 38% jej naopak vnímá jako spíše nízký a pouhých 8% jako vysoký. Možnost nízkého statusu nezvolil žádný ze studentů. Status tlumočnicka je podobně nejčastěji vnímán jako spíše vysoký (67%) a po 17% studentů jej dále hodnotí jako spíše nízký, resp. vysoký. Možnost nízkého statusu opět nebyla zastoupena.

Přes 80% studentů se domnívá, že nejspíše má předpoklady pro výkon profese překladatele či tlumočnicka. 11% se o tomto naprosto přesvědčeno a pouhých 8% o svých schopnostech pochybuje. Polovina studentů doufá, že se ve svém oboru uplatní. 30% si myslí, že nalézt práci bude možná obtížné, 11% nemá pochyb, že práci nalezne snadno, a pouze jeden student vidí uplatnění v oboru jako nereálné.

78% studentů doufá, že je jejich práce překladatele či tlumočnicka uživí, čtyři studenti toto vidí jako problematické, dva studenti si myslí, že si budou muset přivydělávat prací v jiné oblasti, další dva studenti se naopak domnívají, že se překlady či tlumočením uživí bez problémů.

Relativně nejvíce studentů (38%) by rádo pracovalo jak na volné noze, tak jako stálý zaměstnanec. Dalších 35% chce pracovat jako OSVČ a 19% chce být stálým zaměstnancem. Jednomu studentovi na tom nezáleží a dva z dotázaných v tomto nemají jasno. Příznivci obou pracovních poměrů uvádějí, že by rádi měli určitou finanční jistotu, ale zároveň si zachovali do jisté míry svou nezávislost. Studenti, kteří si přejí být zaměstnáni, vyzdvihují jistotu stálého příjmu, na druhé straně studenti upřednostňující volný pracovní poměr zdůrazňují především svobodu. Studenti však většinou nejsou příliš vymezení vůči jednomu ani druhému, což může být zapříčiněno jejich obavami, zda získají práci, která je uživí. Přestože stálým zaměstnancem chce být pouhých 19% dotázaných, i studenti, kteří chtějí pracovat jako OSVČ, se stálému pracovnímu poměru v případě nutnosti většinou nebrání. Pouze jeden ze studentů chce OSVČ zůstat, protože tak již pracuje, a jiný hovoří o zaměstnání jako o „drahém luxusu“. Dva studenti vyjádřili přání pracovat v nějaké instituci či mezinárodní organizaci.

Studenti navazujícího magisterského studia

Ze studentů navazujícího magisterského studia vyplnili dotazník tři studenti a 22 studentek ve věkovém rozmezí od 22 do 28 let různých oborových kombinací (převážně oborů překladatelství a tlumočnictví a oborů filologického zaměření)⁹⁷.

84% studentů má zkušenosti s překlady či tlumočením mimo výuku a 88% z nich při studiu také pracuje, přičemž praxe velmi často souvisí s aktuálně vykonávanou prací – velké množství studentů překládá nebo tlumočí, ať již příležitostně či v rámci dlouhodobější spolupráce s konkrétní agenturou či firmou.

Z důvodů pro volbu oboru uvádějí studenti nejčastěji zájem o studium cizích jazyků a možnost jejich praktického využití (oproti případným jiným oborům, na které byli také přijati), případně averzi k oborům technického typu. Jeden z respondentů píše, že nechce být amatér a chce pracovat na profesionální úrovni, někteří si studium vybrali z prestižních

⁹⁷ viz Příloha č. 5 – s. vi.

důvodů, volbu oboru vnímají jako dobré kariérní rozhodnutí, jeden z dotázaných uvedl dobré finanční ohodnocení. Jiný si studium zvolil s vidinou zajímavé, tj. nerutinní práce s pevným časovým režimem. Další z dotázaných uvádí potřebu se po ukončení studií dále intelektuálně rozvíjet, což práce v oboru umožňuje. Dalším dvěma studentům se povolání zdálo sympatické, nebo se vysloveně chtěli stát tlumočníky. Jednoho studenta k volbě oboru inspirovala přednáška Rodericka Jonese. V odpovědích některých studentů je však znát určitá deziluze – někteří hovoří o tom, že se jim povolání překladatele/tlumočníka dříve zamlouvalo, ale nyní již pro ně není tolik zajímavé.

48% studentů chce v budoucnu pouze tlumočit, dalších 48% by se rádo věnovalo překladům i tlumočení a pouze jeden student chce jenom překládat, přičemž studenti s preferencí obou činností zároveň často uvádějí, že chtějí více tlumočit, než překládat. Důvody jsou poměrně jednoznačné – studenti vidí tlumočení jako atraktivnější povolání ve všech směrech, díky kontaktu s lidmi a rozmanitější práci. Někteří uvádějí, že překládají neradi, případně nemají trpělivost dovádět věci k dokonalosti či trpělivost s překladem obecně. Jeden z respondentů uvádí, že pro něj komerční překlady nejsou zajímavé a literárním překladem se neužívá, tudíž chce spíše tlumočit. Studenti však podotýkají, že by rádi měli vyváženou práci, tak, aby si mohli od překladu či tlumočení odpočinout a myslí si, že i z finančních důvodů je nutná kombinace obojího. Student, který chce pouze překládat, tak volí z důvodu absence stresu při překládání a potřebě si vše promyslet.

32% studentů počítá s tím, že se bude věnovat pouze překládání či tlumočení, zbývajících 68% nikoliv. Spolu s tlumočením a překlady chtějí studenti využít cizí jazyky při jiných činnostech (výuce jazyků), nebo chtějí zároveň pracovat např. v neziskové organizaci. Někteří uvádějí konkrétní představy práce pro Ministerstvo zahraničí či na diplomatickém postu, nebo vysněnou práci na britské ambasádě.

Všichni studenti považují svou (budoucí) práci za náročnou (36%) nebo spíše náročnou (64%).

Status překladatele a tlumočníka je stejným počtem studentů (52%) hodnocen jako spíše vysoký, avšak status překladatele je častěji hodnocen jako spíše nízký – 44% oproti 20% u statusu tlumočníka. 28% dotázaných dále považuje status tlumočníka za vysoký, oproti 7%, tj. pouhému jednomu studentovi, který takto hodnotí status překladatele. Jeden student

považuje statusu překladatele za nízký, u tlumočnicků nebyla možnost nízkého statusu vůbec zastoupena.

72% dotázaných studentů si myslí, že spíše disponuje předpoklady k výkonu překladatelské či tlumočnické profese. 20% se domnívá, že tyto předpoklady má zcela určitě a 8% si tímto není jisto.

Nejvíce studentů (44%) si myslí, že nalézt práci v oboru bude problematické. 36% doufá, že práci v oboru nalezne, tři studenti si myslí, že to bude snadné a dva studenti vidí uplatnění v oboru jako nereálné.

64% dotázaných doufá, že se v oboru užíví. 24% toto vidí jako problematické, dva studenti si myslí, že se ve své profesi užíví bez problémů a jeden student počítá s tím, že pouze překlady či tlumočení mu k obživě stačit nebudou.

Nejvíce studentů (40%) by rádo pracovalo v obou pracovních poměrech zároveň, dalších 32% chce pracovat jako stálý zaměstnanec a pouhých 12%, tedy tři studenti chtějí pracovat pouze jako OSVČ. Další čtyři studenti nemají ve svých preferencích jasno. Studenti uvádějí jako důvody především nejistotu stálého příjmu a zdá se, že pro mnoho z nich je druh pracovního poměru vedlejší a že jsou ochotni přijmout práci, která se naskytne a která je užíví. Několik studentů se poměrně radikálně vymezuje vůči práci na volné noze a chce být stálým zaměstnancem za každou cenu a na druhou stranu i studenti, kteří upřednostňují práci na volné noze, připouštějí, že by v případě nutnosti přistoupili na práci v trvalém zaměstnaneckém poměru.

11.3 Široká veřejnost

Na dotazník určený pro širokou veřejnost odpovědělo mezi 4. – 21. 3. 2013 celkem 178 respondentů⁹⁸.

Průzkumu se zúčastnilo 110 žen a 68 mužů různého věku a vzdělání⁹⁹. 51 respondentů se pohybovalo ve věkové kategorii mezi 15-25 lety (29%), 88 dotázaných mezi 25-35 lety

⁹⁸ Po tomto datu již respondenti přibývali velmi sporadicky, a proto byla aplikace s dotazníkem uzavřena. Původní počet dotázaných byl 198, někteří respondenti však museli být vyřazeni, protože se buď sami příležitostně živili překlady či tlumočením, nebo se jednalo o studenty Ústavu translatologie, kteří dotazník vyplnili omylem. Autorka práce odkaz na aplikaci s dotazníkem osobně zaslala zhruba 170 lidem, kteří byli požádáni o další šíření zprávy, odkaz na dotazník byl také šířen přes sociální sítě. Vzhledem k rozmanitosti vzdělání dotázaných se autorka této práce domnívá, že se nejedná z valné většiny o její osobní přátele, známé či pracovní kontakty, což by mohlo výsledky zkreslit.

(49%), 18 mezi 35-45 lety (10%), 15 mezi 45-55 lety (8%) a 6 dotázaných bylo ve věku vyšším než 55 let (3%).

102 respondentů (57%) byli lidé s ukončeným vysokoškolským vzděláním, 50 dotázaných (28%) byli studenti vysokých škol, 25 dotázaných byli absolventi středních škol (14%) a necelá dvě procenta tvořil dohromady jeden student střední školy spolu s jedním dotázaným se základním vzděláním. Z povahy respondentů vyplývá, že následující výsledky průzkumu budou ukazovat pohled na obě profese u spíše vzdělaných lidí (přestože údaje uvedené v dotaznících vypovídají samozřejmě pouze o formálním vzdělání, což nemusí nezbytně odpovídat skutečnému vzdělání dotazovaného, a naopak)¹⁰⁰.

Studenti a absolventi vysokých škol byli dotazováni také na obor studia – nejvíce zastoupenými byly ekonomické obory (16%), matematické obory (11%), přírodovědné obory (10%), pedagogické obory a filologické obory (obojí 9%), lékařské a právní obory (obojí 7%) a různé humanitní obory (6%)¹⁰¹.

Náročnost, zajímavost a finanční ohodnocení obou profesí

Z odpovědí na otázky týkající se náročnosti a finančního ohodnocení překladatelské a tlumočnické profese a dále faktu, zda dotazovaní považují profesi překladatele či tlumočnicka za zajímavou, vyplývá, že nejvíce respondentů řadí překladatele ke spíše náročným profesím (59%). Dalších 20% pak považuje profesi za velmi náročnou, 18% za spíše nenáročnou a 5% za nenáročnou profesi.

Nejvíce dotázaných hodnotí povolání překladatele jako spíše zajímavé (40%), poměrně vysoký počet respondentů jej naopak považuje za spíše nezajímavé (31%). 23% si myslí, že práce překladatele je zajímavá, 6% dotázaných ji považuje naopak za nezajímavou.

Respondenti se značně liší, co se týče nazírání na finanční hodnocení překladatele – 47% jej považuje za spíše dobré, zároveň 41% jej hodnotí jako spíše špatné. Zbývajících 7% se domnívá, že honorování překladatelů je dobré, 6% si naopak myslí, že je špatné.

⁹⁹ Výsledky průzkumu mezi laickou veřejností viz *Příloha č. 6* této práce.

¹⁰⁰ Dotazník byl cíleně rozeslán i mezi osoby s nižším vzděláním, avšak tyto na něj nereagovaly. Autorka práce se domnívá, že z povahy výzkumu (dotazník týkající se profesí vyžadujících vysokou odbornost lze zjednodušit pouze do určité míry) je značně nepravděpodobné, že by lidé s nižším vzděláním byli ochotni na dotazník odpovědět a že stejná situace (odmítnutí odpovídat) by nastala i v případě, kdy by byli respondenti osloveni přímo.

¹⁰¹ Procentuální zastoupení dalších oborů a seznam všech konkrétně uvedených oborů viz *Příloha č. 6* – s. ii této práce.

Odpovědi na tyto tři otázky jsou většinou poměrně konzistentní, časté jsou však i případy, kdy dotázaný hodnotí profesi jako náročnou, ale zcela nezajímavou a k tomu špatně finančně ohodnocenou; opačný případ, kdy je povolání hodnoceno jako nenáročné, ale dobře finančně ohodnocené, se vyskytoval mnohem méně často a případy, kdy by respondent profesi překladatele zcela zavrhl (tj. považoval ji za nenáročnou, nezajímavou a špatně finančně ohodnocenou, jsou ojedinělé)¹⁰².

Profese tlumočníka je nejčastěji hodnocena jako náročná (59%) respondentů, méně často jako spíše náročná (31%); v několika případech však také jako spíše nenáročná (7%) či nenáročná (2%).

34% dotázaných považuje povolání za zajímavé, 48% za spíše zajímavé, 13% jej hodnotí jako spíše nezajímavé a 5% jako nezajímavé.

Nejvíce respondentů se domnívá, že finanční ohodnocení tlumočnicků je spíše dobré (56%), dalších 16% jej považuje za velmi dobré; na druhé straně 26% si myslí, že je spíše špatné a 2% jej hodnotí jako špatné¹⁰³.

Podobně jako u překladatelů, vykazují i odpovědi vztahující se k tlumočnickům vysokou míru konzistence. Případy, kdy je povolání např. hodnoceno jako nezajímavé a zároveň náročné a dobře finančně ohodnocené jsou ojedinělé (vyskytly se pouze u několika absolventů technických oborů či u těch, kteří s profesemi nebyli obeznámeni nebo s nimi měli špatnou zkušenost, jak vyplývá z dalších odpovědí).

Někteří respondenti hodnotili obě profese velmi podobně, jak ovšem vyplývá ze srovnání hodnocení všech tří faktorů, dotázaní patrně mají určité povědomí o rozdílnosti obou povolání¹⁰⁴: tlumočnickou profesi hodnotí častěji jako náročnou, stejně tak se domnívají, že tlumočníci jsou lépe finančně ohodnoceni. Naopak je překvapující, že poměrně vysoký podíl respondentů považuje obě profese za spíše nezajímavé či nezajímavé – většina studijních oborů napovídající také současné pracovní zaměření respondentů se nezdá být natolik výstřední, aby se tak dotazovaným zdálo povolání překladatele či tlumočníka

¹⁰² Vzhledem k omezenému počtu respondentů, kteří pochopitelně nejsou reprezentativním vzorkem celé české společnosti, nebudeme v případě široké veřejnosti provádět podrobnou analýzu a vypočítávat korelace mezi jednotlivými odpověďmi, poukážeme však na některé výraznější pozorovatelné tendence.

¹⁰³ Viz *Příloha č. 6* – s. iii-iv.

¹⁰⁴ Přestože jeden z respondentů v komentáři uvedl, že se mu 1. a 2. otázka zdají být totožné.

nezajímavé. Někteří respondenti v komentáři uvádějí, že finanční ohodnocení nedokážou posoudit – dotazovaný P117¹⁰⁵ píše:

Je celkem irrelevantní hodnotit platy profesí, když má člověk jen vágní představu, jaký plat to je a také se platy u tlumočnicků a překladatelů hodně liší.

Jiný dotazovaný (P7) se vyjadřuje k finančnímu hodnocení překladu/tlumočení z konkrétních jazyků:

(...) podle mého názoru jsou obě povolání dosti psychicky náročná, nicméně nejsou moc dobře finančně ohodnocena, zvláště pokud jde o překlad z/do „hlavních jazyků“ (FR, EN, SPA, ITA).

Porovnali jsme také hodnocení náročnosti práce překladatele a tlumočnicka u mužů a u žen (viz Příloha č. 6 – s. v) a zjistili jsme, že muži považují častěji než ženy povolání překladatele za nenáročné (u žen tato kategorie nebyla vůbec zastoupena) či spíše nenáročné. Ženy zároveň častěji hodnotí profesi jako spíše náročnou či náročnou. Podobnou tendenci lze pozorovat u hodnocení náročnosti tlumočnické profese; zde však již není takový rozdíl především u kategorií spíše náročná a náročná profese.

Podobně považují muži častěji než ženy profesi překladatele za spíše nezajímavou či nezajímavou, a naopak; mírněji se tato tendence projevuje i u hodnocení tlumočnicků.

Hodnocení společenského statusu obou profesí

Respondenti měli dále ohodnotit společenský status několika povolání včetně překladatele a tlumočnicka. V aplikaci se však z neznámého důvodu vyskytla chyba a většina údajů o hodnocení statusu zmizela – uvádíme proto alespoň data získaná od posledních 38 respondentů dotazníku.

Status překladatele je nejčastěji hodnocen jako spíše vysoký (50% respondentů). Zároveň však 45% dotázaných vnímá status profese jako spíše nízký. Okrajově je zastoupeno hodnocení statusu jako vysokého i nízkého (každou z možností zvolil pouze jeden respondent).

¹⁰⁵ Pro účel citací jsou respondenti výzkumu pro širokou veřejnost označeni písmenem P (*Public*): P1 – P178.

74% dotázaných hodnotí společenský status tlumočnicka jako spíše vysoký, 24% jako spíše nízký. Jeden respondent jej považuje za vysoký, jako nízký jej neohodnotil žádný z dotázaných.

Nejčastějšími kombinacemi hodnocení bylo buď spíše nízké hodnocení, nebo spíše vysoké hodnocení statusu obou profesí zároveň. Pokud se hodnocení lišilo, byl tlumočnick ve většině případů hodnocen jako povolání s vyšším statusem než překladatel (kombinace spíše nízký status u překladatele a spíše vysoký u tlumočnicka, jež se vyskytovala často i u zmizelých dat). Opačný případ, kdy byl jako vyšší hodnocen status překladatele, se vyskytl pouze jednou.

Porovnáme-li hodnocení statusu u mužů a u žen (*Příloha č. 6 – s. vi*), vidíme i na tomto malém vzorku respondentů, že muži hodnotí status obou profesí jako spíše nízký (nízký status nebyl ani u jedné profese vůbec zastoupen) mnohem častěji, než ženy – u profese překladatele 60% oproti 38% u žen, u profese tlumočnicka 42% v porovnání s 15% u žen; naopak ženy hodnotí status obou profesí častěji jako spíše vysoký – u překladatelů 54% u žen, 42% u mužů, u tlumočnicků 81% u žen a 60% u mužů.

Odhad adekvátní odměny za překlad jedné normostrany textu z českého do anglického jazyka

Nejvíce respondentů (47%) se domnívá, že adekvátní odměna za překlad jedné normostrany neodborného textu z češtiny do angličtiny by se měla pohybovat mezi 200,- – 300,- Kč. Dalších 37% považuje za vhodný honorář 300,- – 400,- Kč, čímž se již přibližuje doporučenému minimu 430,- Kč/NS podle tarifů JTP¹⁰⁶, přestože více než 400,- Kč by překladatelům přiznalo pouze 6% respondentů. 10% dotázaných si myslí, že by honorář za normostranu měl být nižší než 200,- Kč. Nebyla zjištěna žádná souvislost mezi vyšším vzděláním a vyšším hodnocením adekvátnosti odměn za překlad – naopak absolventi středních škol volili často vyšší odměny (kategorie 300,- – 400,- Kč), či alespoň průměrné; a absolvent základní školy zvolil nejvyšší kategorii nad 400,- Kč.

Někteří respondenti sice zvolili jednu z možností (otázka patřila mezi povinné), avšak v komentáři poté píší, že toto nedokážou posoudit.

¹⁰⁶ KAUTSKÝ a kol.: 2012, s. 14

Odhad času potřebného k vyhotovení překladu jedné normostrany textu z anglického do českého jazyka

V odhadu času potřebného k přeložení jedné normostrany textu z angličtiny do češtiny¹⁰⁷ se jednotliví respondenti značně lišili. Nejvíce respondentů považuje za adekvátní čas strávený nad překladem 1 hodinu (25%), po 15% dotázaných se domnívá, že překlad lze vyhotovit během 30 minut nebo 2 hodin, dalších 13% si myslí, že překladatel potřebuje 1 až 2 hodiny času a 10% se domnívá, že překladateli musí stačit méně než 1 hodina. Několikrát se také vyskytly poněkud extrémní odhady (překladatel stihne normostranu přeložit buď za 10 či 15 minut, nebo k tomu naopak potřebuje 5 hodin či dokonce celý den¹⁰⁸).

Někteří respondenti neuvedli konkrétní časový údaj a omezili se na komentář, že čas strávený nad překladem závisí na odbornosti textu či na šikovnosti překladatele (P62, P114, P147) či toto nedokázali posoudit (P125). Jiní se uchýlili k exaktnímu vypočítávání času – viz odhad 70,8 minut (P87). Opět není zjevná žádná souvislost mezi extrémně nízkými odhady a vzděláním, naopak nízké odhady často pocházely od respondentů s vysokoškolským vzděláním.

Někteří dotázaní k této otázce také zveřejnili zasvěcený komentář – např. P33 píše:

Otázka na dobu překladu normostrany je trochu nejasná. Počítá se i čas, který překladatel potřeboval, aby se před zahájením vlastního překladu s textem seznámil? Zdá se mi, že to taky může chvíli trvat.

Několika respondentům činilo potíže představit si, jaký rozsah textu odpovídá jedné normostraně, přestože v zadání otázky bylo uvedeno, že se jedná o 1800 znaků s mezerami.

Nahraditelnost překladatele strojovým překladem

45% respondentů si myslí, že překladatel je nezastupitelný a strojový překlad jej nemůže plně nahradit, dalších 42% se domnívá, že se tak v budoucnu spíše nestane.

¹⁰⁷ Opačný směr překladu byl zvolen cíleně s předpokladem, že většina respondentů se bude domnívat, že překlad z angličtiny do češtiny musí být vyhotoven velmi rychle. Autorka práce si později uvědomila, že odlišný směr překladu neumožňuje srovnání času a výše honoráře a že odlišné zadání obou po sobě následujících otázek mohlo být pro dotazované matoucí (pokud si pozorně nepřečetli zadání, mohli ve skutečnosti odhadovat čas potřebný k překladu jedné normostrany z češtiny do angličtiny).

¹⁰⁸ Kompletní výsledky k této otázce viz *Příloha č. 6* – s. vii.

Překladatel je spíše nahraditelný podle 10% dotázaných (variantu spíše ano zvolili nejčastěji absolventi či studenti vysokých škol technického zaměření a několik absolventů středních škol) a 2% se domnívají, že strojový překlad může překladatele zcela nahradit (možnost *rozhodně ano* pak zvolil respondent se špatnou zkušeností s tlumočníky, jeden absolvent ekonomie a jeden absolvent střední školy).

Z komentářů některých dotázaných vyplývá, že při tvorbě některých otázek byly rozhled a znalosti respondentů poněkud podceněny – P83 (absolvent matematiky) píše:

K otázce 6: Připadá mi jako velmi striktní otázka, téměř zavádějící. Chybí upřesnění, chybí časový horizont. (...)

Příklad:

- strojový překlad poezie mi připadá nereálný.*
- strojový překlad prózy: je možný, pokud jde jen o obsah a nikoli estetický dojem.*
- strojový překlad formálních textů (obchodních smluv) mi připadá jako pravděpodobný.*
- strojový překlad novinových článků je téměř možný už dnes.*

Také bych místo „v budoucnu“ uvedl nějaký časový horizont. Např. do 10 let asi překladatelé nebudou „zcela“ nahrazeni softwarem, za 50 let možná ano (s výjimkou uměleckého překladu), za 200 let třeba software přeloží i báseň a ještě půjde navolit styl verše a jazyka.

Svoji odpověď „spíše ano“ interpretuji ve smyslu do 50 let drtivou většinu překladatelské práce mimo uměleckou oblast nahradí strojový překlad. Kontrola překladatelem bude sice stále potřeba, ale čas, který překladatel vynaloží na jednu normostranu, bude menší než 5 minut.

Přesto je v tomto komentáři znát poněkud technokratický přístup k problému – viz překlad beletrie, u které nezáleží na estetickém dojmu či vidina překladu poezie strojovým překladem, byť za 200 let.

Státní podpora překladu literárních děl

22% dotázaných se domnívá, že by stát rozhodně měl ze svého rozpočtu přispívat na oblast literárního překladu a celých 48% se kloní k možnosti *spíše ano*. Zanedbatelný však není ani podíl dotázaných, kteří si myslí, že by tak stát spíše činit neměl (22%) a podle zbývajících 6% by stát na literární překlady neměl přispívat vůbec.

Z povahy respondentů, kteří zvolili možnost *spíše ne* či *rozhodně ne* vyplývá, že odpovědi na tuto otázku souvisí více než se vzděláním s názorovým založením každého z dotázaných – přestože tyto dvě varianty poměrně často volili studenti či absolventi nehumanitních oborů a několik absolventů středních škol, mezi dotázanými příklánějícími se k záporným odpovědím byli i např. absolvent kulturologie či student divadelního oboru.

Zkušenosti s prací překladatelů/tlumočnicků

Jedna čtvrtina dotázaných někdy využila služeb překladatele či tlumočníka, zbývající tři čtvrtiny tuto zkušenost nemají. Své zkušenosti až na výjimky popisují jako velmi dobré či vynikající:

Dobrá, záleží na domluvě o rozsahu tlumočení a odborné znalosti tlumočníka pokud jde např. o technický nebo jinak specializovaný obor (P18).

Velmi dobrá, až na drobné odborné nuance šlo o kvalitní zpracování (P30).

Vždy velmi pozitivní. Tlumočníci jsou perfektní zprostředkovatelé a zamezují vhodnou volbou slov konfliktům (P69).

Jednalo se o překlad katalogu, překladatel byl známý, byla jsem spokojená s rychlostí i kvalitou překladu (P101).

Išlo najmä o tlmočenie pri obchodných jednaných a tlmočník mi umožnil sústrediť sa na vecnú stránku (P102).

Služby překladatele-tlumočníka v jedné osobě a v několika jazycích byly pohotové a nadmíru rychlé (P129).

Dobrá, u tlumočnicků spojená s obdivem (P138).

Případ překladu pojistné události – precizní, rychlé zpracování, využití tlumočnických služeb při konferenci Čj – En – příjemná spolupráce, vysoká kvalita, využití tlumočnických služeb na tiskové konferenci z různých jazyků do Čj – neocenitelná služba, obzvlášť při složitých tématech bylo třeba se poklonit tomu, s jakou bravurou překlad zvládají (P157).

Jeden z respondentů (P131) ohodnotil svou zkušenost kladně, ale služba podle něj byla *velice drahá*.

Zkušenosti jiných se liší případ od případu:

Překladatelé: jak kdo. Je překlad a překlad (...) (P96).

Nelze jednoznačně odpovědět, zkušenosti byly velmi různé (P98).

Několik dotázaných zřejmě pojem kvality příliš neber v potaz:

Zkušenost? Bylo přeloženo, jinak nic (P83).

Jiní si myslí, že při překladu určitých typů textů toho nelze beztak příliš pokazit:

Zkušenost dobrá, stejně šlo o administrativní dokumenty (P23).

Dva respondenti se kloní spíše k negativnímu hodnocení:

Jednou jsem si nechala přeložit technický návod z němčiny do češtiny a musela jsem si jej dopřeložit z češtiny do češtiny (P129).

Spíš negativní. Přeložil bych si to sám, ale šlo o úřední překlad, tak jsem potřeboval někoho s razítkem (P137).

Celkem čtyři dotázaní svou zkušenost hodnotí pouze negativně:

Překlad dokumentů z ciziny – vyžadovalo to základní znalost jazyka, nicméně potřeboval jsem tam razítko. Cena přehnaně vysoká s ohledem na čas a odbornost provedené práce (P11).

Špatná, tlumočník nerozuměl vůbec danému oboru (mikroelektronika), příště bych dal přednost specialistovi z oboru, který umí daný jazyk (P14).

„Profesionální“ agentura napřed dodala text přeložený službou google translate (P28).

S překladateli nemám příliš dobré zkušenosti. Při překladu textu se zmýlil například i v minulém a přítomném čase a chyby byly více než školácké (P111).

Hlavní rozdíl(y) mezi překladatelem a tlumočníkem

Naprostá většina respondentů vnímá rozdíl mezi překladatelem a tlumočníkem. To, že jsou obě povolání odlišná, sice vyplývá i ze samotné formulace otázky, avšak dotazovaní potvrdili, že si jsou vědomi odlišné povahy obou profesí, i ve svých odpovědích. Velmi málo dotazovaných uvedlo odpověď *nevím*, či velmi neurčitou odpověď, popř. odpověď s otazníkem.

Překladatel pracuje především s textem, tlumočník s mluveným projevem (P20).

Překladatel překládá psané texty, tlumočník tlumočí ústní projev (P40).

Tlumočník pracuje (...) buď konsektivně nebo simultánně (P97).

(...) Tlumočník pracuje s mluveným slovem, tj. poslouchá řečníka v jednom jazyce a s minimálním časovým odstupem totéž říká v jiném – tj. s minimem času na rozmyšlenou (P125).

Tlumočník musí umět přemýšlet ve dvou jazycích najednou. Obzvláště simultánní tlumočení, kdy tlumočník poslouchá hovořící osobu a zároveň tlumočí jiným jazykem, je velmi náročné (P126).

Překladatel – překládá psaný text, tlumočník – zprostředkovává mluvenou konverzaci různě mluvících osob (P177).

Velmi často však respondenti používali ve spojení s tlumočnický výraz překládat, což svědčí o tom, že nejsou v užívání dvou výrazů označujících dvě odlišné činnosti konzistentní:

Překladatel pracuje s psaným textem, tlumočník překládá mluvené slovo (P5)

Tlumočník je zaměřen na mluvené slovo a simultánní překlad (...) (P37)

(...) myslím ale, že často může být význam slova překladatel u široké veřejnosti používán jako nadřazený termín pro obě profese (P116).

Velké množství dotázaných považuje profesi tlumočníka za podstatně náročnější, než práci překladatele. Respondenti ve svých odpovědích zdůrazňují u tlumočníka především rychlost, pohotovost a stresovou zátěž, u překladatele relativní klid na práci, možnost dohledávání a konzultace potřebných informací a možnost zorganizovat si čas:

Překladatel má čas si vše rozmyslet a vyhledat, tlumočník musí reagovat okamžitě, už nemůže vzít zpět vyřčené (P1).

Tlumočník překládá (i když s přípravou v písemné podobě na papíru) ihned, musí se přizpůsobit mluvčímu, kterého překládá, také se může stát, že projev mluvčího bude jiný, než písemný projev, který obdržel předem, překladatel může být také v časovém vytížení, ale může překládat i např. v pohodlí svého domova a některé nesrovnalosti může porovnávat s různými zdroji. Tlumočník je více stresující povolání (P24).

Překladatel pracuje při nižší hranici stresu než tlumočník, který musí okamžitě reagovat, především při simultánním tlumočení (P27).

U tlumočníka je

- vyšší míra akutního stresu
- nízká míra možnosti rozvrhnout čas a síly
- nižší míra psychické i fyzické pohody při práci
- nízký stupeň monotonie (u překladatele vysoký)
- výrazně lepší možnost živých sociálních kontaktů (P77).

Překladatel – pracuje v zázemí kanceláře nebo doma. Tlumočník – musí reprezentovat a přitom být nenápadný... psychicky a sociálně velmi náročné (P96).

V odpovědích respondenti také často vyjadřovali svůj názor, že práce překladatele je poněkud nezáživná či společensky izolovaná:

(...) práce překladatele ve mne evokuje dny strávené doma o samotě v hromadách knih (P4).

Překladatel pracuje s texty, tlumočník s lidmi (P26).

Často převládal také (mylný) dojem, že tlumočník může svou práci odvést méně přesně a kvalitně, a jeho práce nevyžaduje takovou odbornost; přestože tím v některých případech mohl být myšlen fakt, že tlumočník může více zobecňovat a nemá vždy možnost/nemusí hledat výraz s příslušnými stylistickými konotacemi, jako překladatel:

Překladatel – více času na překlad, nicméně překlad musí mít vyšší kvalitu a korektnost. Tlumočník – téměř okamžitý překlad, tón musí odpovídat situaci, menší důraz na korektnost, nicméně překlad musí být plynulý (P7).

Překladatel překládá precizněji a pomaleji, tlumočník rychleji a méně precizně (P38).

Tlumočník musí reagovat okamžitě a nemůže se vždy zdržovat hledáním zcela adekvátního výrazu a harmonického vyznění věty (P42).

Překladatel musí při překladu dbát na stylistiku výsledného textu, aby odpovídala originálu a zároveň cílovému jazyku. Tlumočník se oproti tomu soustředí především na co nejpřesnější a nejrychlejší překlad, někdy na úkor stylistické a gramatické dokonalosti. Tlumočnická profese je podle mě mnohem náročnější právě kvůli pohotovému reagování (P56).

Tlumočník musí reagovat hned = větší stres, ale drobnější přeráknutí, chybička je v ústním projevu tolerována. Překladatel má čas vše pořádně promyslet, ale o to je menší tolerance chyb (P76).

Překladatel: výrazně větší potřeba odbornosti (slovní zásoba, přesná znalost gramatiky), v případě literárního překladu také určitý umělecký talent. Klidnější práce, nevyžaduje přímý kontakt. Pro překlady formálních dokumentů vyžaduje vysokou přesnost a nemá možnost variability.

Tlumočník: mnohem dynamičtější a více stresující (přímý kontakt, nutnost okamžité reakce); nevyžaduje vysokou úroveň odbornosti, stačí komunikační dovednost. Je možná určitá chybovost (nejasnosti lze okamžitě upřesňovat), umožňuje vysokou míru interpretace (P83).

Tlumočník (...), není zas tak důležité přesně přeložit vše, spíš jasně vystihnout podstatu (...) (P93).

Jeden z respondentů se domnívá, že překladatelé jsou vzdělanější a sečtější, zatímco tlumočníci mají lepší finanční ohodnocení (P14). Jiný z respondentů považuje práci překladatele za pasivní, oproti aktivní práci tlumočnické (P35).

Některým byl rozdíl mezi oběma povoláními natolik jasný, že svou odpověď mírně ironizovali:

Překladatel překládá, to znamená, bere něco do ruky a dává to z jednoho místa na druhé. Tlumočník je pak spíš něco jako tunel (P16).

Překladatel může u práce na rozdíl od tlumočnicka mlčet. Vyjma tlumočení ve znakové řeči (P129).

Většina dotazovaných si je rozdílu mezi oběma profesemi vědoma a je schopna i vyjmenovat konkrétní aspekty, ve kterých se činnost překladatele a činnost tlumočnicka liší. Podle výsledků našeho průzkumu znalosti rozdílů nesouvisí s formálním vzděláním – bez odpovědi tuto otázku zanechali někteří absolventi vysokých škol technického zaměření, ale také např. absolvent oboru mediální studia.

Znalosti, dovednosti a osobnostní předpoklady překladatele a tlumočnicka

Mezi znalostmi, dovednostmi a osobnostními předpoklady **překladatele a tlumočnicka** uváděli respondenti nejčastěji výbornou znalost mateřského a cizího jazyka, jazykový cit, blízký vztah k jazyku (P173), znalost oboru, ve kterém se překladatel/tlumočník pohybuje, všeobecný rozhled a znalost reálií včetně např. národní mentality a chuť učit se něco nového. Jak překladatel, tak tlumočník by měli mít dobrou paměť a vyjadřovací schopnosti a být inteligentní. Jeden z respondentů zdůrazňuje u obou jazykové a překladatelské vzdělání (P56). Velmi málo respondentů uvedlo pouze jazykové znalosti či se omezilo na odpověď *nevím*. Naopak většina poskytla poměrně detailní charakteristiku:

Překladatel musí dobře ovládat jazyk v písemné formě, být důsledný, pečlivý, ovládat práci v textovém editoru a vyhledávání na internetu. Tlumočník musí kromě dobré znalosti jazyka mít další předpoklady jako dobrý hlasový projev, dobrou paměť, musí být pohotový, umět improvizovat. Také musí být vnímavý vůči tlumočené situaci a umět s jazykem pracovat citlivě. Tlumočník by se před prací měl dobře seznámit s tlumočenou situací a vyhledat si terminologii ve spolupráci se zákazníkem (P97).

U obou nestrannost, překladatel – široký všeobecný přehled a znalost světové literatury, důslednost, literární talent, tlumočník – široký všeobecný přehled, znalost prostředí, země/zemí, v jejichž jazyce tlumočí, pohotovost, empatie, smysl pro humor, ironii apod. (schopnost jejich tlumočení), takt sebeovládání, příjemné vystupování (P149).

Podle dotázaných by měl **překladatel** dále mít bohatou a slovní zásobu, stylizační schopnosti (znalost různých jazykových stylů), musí být pečlivý, důsledný, spolehlivý,

trpělivý, vytrvalý, systematický, měl by mít smysl pro detail, umělecké nadání, fantazii, schopnost empatie, znalosti v oblasti literatury a znalost *širokého spektra literárních forem a stylů* (P132). Měl by být schopen umění respektovat a sám vytvářet esteticky hodnotné dílo. Jeden z dotázaných uvedl schopnost usouvztažnit si překládané s realitou (P123). Někteří uvádějí také schopnost překladatele pracovat se slovníky, jinými referenčními zdroji a také programy, které při překládání potřebuje (P64, P99, P102). Podle dalšího z dotázaných je u překladatele oproti tlumočnickovi dostačující nižší míra znalosti jazyka (P83), jiný tvrdí pravý opak (P133). Další z respondentů zmiňuje také *odolnost pohybového aparátu* (P77).

Tlumočník by měl být pohotový, odolný vůči stresu, schopný se soustředit a dělat více věcí najednou (schopný zároveň poslouchat a mluvit), schopný myslet v obou jazycích, *zaznamenávat si mluvené slovo pro jeho budoucí překlad* (P111), být přesný, výřečný, vnímavý, klidný, rozvážný, sebejistý, mít logické uvažování, bystré myšlení a být schopný improvizovat a reagovat na nepředvídatelné situace. Někteří oproti překladateli vyzdvihují znalost aktivního mluveného jazyka a hovorových obrátů (např. P103) či schopnost porozumění různým přízvukům cizího jazyka (P116). Další zmiňuje schopnost vycítit *emocionální podtext a směřování dialogu* (P132). Tlumočník by dále měl mít příjemný tón hlasu, výborný mluvený přednes a kultivovaný projev bez řečových vad. Konečně by měl být schopen objektivního náhledu a ve všech ohledech být profesionální. Měl by také ovládat technické vybavení používané při tlumočení (P99). Dva respondenti uvedli, že by měl být také charismatický (P38, P178) a umět se „prodat“ (P178), jiný uvádí požadavek spontánnosti (P70). Další zdůrazňují vzhled tlumočníka (P87, P142, P154).

U tlumočníka byly často vyzdvihovány jeho společenské schopnosti – měl by být spolehlivý, diskrétní, dochvilný, vstřícný, komunikativní, tolerantní a schopný vycházet s lidmi, flexibilní a společenský (nečiní mu potíže mluvit na veřejnosti), mít příjemné vystupování a zdravé sebevědomí:

(...) tlumočník = solidní vystupování, obecný rozhled, pohotovost, přizpůsobivost, předpokladem profi výkonu je vysoké zdravé sebevědomí podložené vlastními vynikajícími schopnostmi a základní vlastností dobrého tlumočníka musí být schopnost zároveň toto sebevědomí potlačit ve prospěch možnosti vyniknutí prvotních řečníků (P31).

Jeden respondent uvedl u tlumočníka schopnost empatie a znalost psychologie člověka (P160). Jiný hovoří o *netriviálních sociálních dovednostech* (P166) a zmiňuje takt

a bezkonfliktnost. Někteří uváděli také již požadavky konkrétní situace, tedy např. znalost cílového čtenáře, resp. publika (P102) či připravenost tlumočnicka na akci. Jeden z dotázaných hovoří o překladateli jako o introvertním člověku a o tlumočnickovi naopak jako extrovertním (P175).

Jak již naznačuje výčet uvedených vlastností, většina respondentů uvedla některé z významných předpokladů nezbytných pro výkon obou profesí, přičemž jejichž souhrn tvoří téměř vyčerpávající přehled všech typů znalostí, dovedností a charakterových vlastností, kterými by překladatelé a tlumočníci měli disponovat.

12. Diskuze a srovnání výsledků

Z výsledků výzkumu je patrné, že pohled na překladatelskou a tlumočnickou profesi je u všech tří skupin odlišný; v několika ohledech se však nazírání na obě profese u všech tří skupin shoduje.

Překladatelé a tlumočníci

Samotní překladatelé a tlumočníci se mezi sebou velmi liší, a to i tehdy, pokud se obecněji vzato věnují podobné činnosti, tedy např. pouze neliterárnímu překladu. Mezi dotazovanými se vyskytují tací, kteří jsou se všemi aspekty své práce téměř bezvýhradně spokojeni, a na druhé straně překladatelé a okrajově i tlumočníci, kteří poukazují na bezútešnost své finanční situace a pracovních podmínek a práci překladatele či tlumočnicka považují v českém prostředí za pouhý přivýdělek, doplňující činnost k jiné práci. Nutno podotknout, že spokojenost se svým pracovním životem a finančními podmínkami je zatížena subjektivním vnímáním každého z dotazovaných, a do jisté míry také odráží životní filosofii každého překladatele, resp. tlumočnicka. Většina překladatelů a tlumočnicků však stále má na své práci v českém prostředí co ocenit, přestože spokojenost některých z nich vyplývá právě z toho, že v českých podmínkách pracovat nemusí.

Výsledky výpočtů korelací mezi hodnocením statusu své profese a pocitem docenění pracovním okolím, resp. spokojeností s finančním ohodnocením se neukázaly být směrodatné. Ze srovnání hodnocení statusu a jiných faktorů však vyplývá, že celková spokojenost s profesí často nesouvisí se spokojeností např. s finančním hodnocením či hodnocením statusu profese v českém prostředí. Většině překladatelů a tlumočnicků se nedaří prosadit odpovídající plnou výši honorářů a svůj status také hodnotí velmi různě. Přesto si většina z nich připadá být svým pracovním okolím oceňována a se svou prací je spokojena či dokonce velmi spokojena.

Literární překladatelé, kteří hodnotili status své profese nejhůře, a zároveň z nich byla většina nespokojena s finančním ohodnocením, byli celkově se svou profesí spokojeni, jako ostatně téměř všichni překladatelé a tlumočníci. Zároveň se s problémy vyplývajícími z výkonu své práce setkávali ze všech skupin nejméně často, což však lze vysvětlit částečnou izolovaností jejich práce. Zajímavý je fakt, že ostatní skupiny hodnotí status literárních překladatelů znatelně lépe, než samotní literární překladatelé.

Největší rozdíly jsou patrné ve skupině neliterárních překladatelů, což je pravděpodobně dáno tím, že do této kategorie lze zahrnout překladatele pracující s rozličnými typy textů a v podmínkách, které se mohou značně lišit. Podobně jako u literárních překladatelů se většině z nich nedaří prosadit odpovídající odměny za práci a zhruba stejný počet je s finančním ohodnocením spíše spokojen, resp. spíše nespokojen. Status své profese však oproti literárním překladatelům hodnotí lépe.

Jako nejkonzistentnější se jeví skupina tlumočnicků, z nichž většina svůj status hodnotí jako spíše vysoký či vysoký, ze všech skupin je nejvíce spokojena s finančním ohodnocením, přičemž tlumočnickům se také relativně nejčastěji daří prosadit odpovídající honoráře za svou práci. Na druhou stranu se však tlumočníci nejčastěji setkávají při výkonu své práce s problémy, což reflektuje kromě nutnosti dojednávání samotných zakázek také potřebu zajistit si k výkonu práce podstatně náročnější a specifické podmínky, oproti podmínkám, které potřebují ke své práci překladatelé.

V případě soudních překladatelů a tlumočnicků je zajímavý rozdíl mezi častějším hodnocením statusu překladatele jako vysokého a naopak statusu tlumočnicka jako nízkého¹⁰⁹.

Porovnáme-li hodnocení statusu překladatele z hlediska jednotlivých pracovních poměrů, zjistíme, že relativně nejhůře hodnotí status své profese překladatelé na volné noze, což je možné zdůvodnit nestabilitou přísunu zakázek a příjmu a nutností přímé konfrontace s klienty (projevuje se zde tedy podobná tendence jako u dánských překladatelů). U tlumočnicků se projevuje naopak zcela opačná tendence – OSVČ hodnotí svůj status nejvýše, pravděpodobně z toho důvodu, že mají větší svobodu ohledně organizace času a volby zakázek a nejsou omezeni např. pevně stanovenými sazbami za práci dle zákona o znalcích a tlumočnících.

Obecně je status tlumočnicků považován nejčastěji za spíše vysoký, u překladatelů je téměř vyrovnané zastoupení kategorií spíše vysokého a spíše nízkého statusu.

Hodnocení statusu obou profesí u mužů a u žen napovídá, že ženy hodnotí status obou profesí častěji jako vysoký, resp. spíše vysoký, a u obou profesí méně často jako nízký, než muži; přestože se nejedná o extrémní rozdíly.

¹⁰⁹ Specifika pracovních podmínek soudních překladatelů a tlumočnicků jsou však podrobně popsána v práci Sojákové (2012), a proto se jimi na tomto místě nebudeme dále zabývat.

Postoje studentů překladatelských a tlumočnických oborů do značné míry odrážejí situaci na trhu a z toho vyplývající obavy o získání práce. Studenti se většinou domnívají, že k výkonu jedné či druhé profese mají dostatečné schopnosti, většina z nich by se ráda věnovala kromě překladu a tlumočení i jiným činnostem a zároveň si myslí, že překladatelé a tlumočníci mají v české společnosti spíše dobré postavení. Na druhou stranu však mají obavy, zda se se svým zaměřením uplatní, přičemž tyto obavy jsou častější u studentů navazujícího magisterského studia oproti studentům 1. ročníků bakalářského studia.

Porovnáme-li dále hodnocení statusu mezi oběma skupinami studentů, zjistíme, že u studentů-téměř absolventů oboru jsou častěji zastoupeny kategorie spíše nízkého statusu, než u studentů prvních ročníků. Celkově studenti hodnotí status u obou profesí velmi často jako spíše vysoký, což může být na jedné straně dáno tím, že považují obě povolání za profese vyžadující vysokou odbornost a pochopitelně chtějí vykonávat práci, kterou budou ostatní oceňovat (cf. KURZ: 1990); na druhé straně si však mohou své budoucí pracovní podmínky poněkud idealizovat, vzhledem k tomu, že velká část z nich nevěnuje většinu času překládání nebo tlumočení.

Pro většinu dotazovaných studentů je také charakteristická poměrná nevyhraněnost, co se týče upřednostňovaného pracovního poměru – vysoký počet studentů se vyjádřil ve smyslu, že je ochoten přijmout jakoukoli práci, přičemž nezáleží na tom, zda se bude jednat o stálé, ale do jisté míry omezující zaměstnání, či o práci překladatele či tlumočnicka na volné noze. Relativně vysoký je i počet studentů, kteří chtějí za každou cenu pracovat ve stálém zaměstnaneckém poměru, oproti počtu studentů trvajících na práci jako OSVČ. Tento fakt je poměrně zarážející a je pravým opakem způsobu současného výkonu práce většiny překladatelů a tlumočnicků, na druhou stranu někteří studenti si prozatím nejsou jisti, jaká práce jim bude více vyhovovat, a jejich přání také do značné míry reflektují nestabilní situaci v podmínkách českého pracovního trhu.

Mezi studenty 1. ročníků a jejich staršími kolegy je patrný také výrazný rozdíl, co se týče preferované činnosti. Je otázkou, zda jsou studenti prvních ročníků pohodlnější a chtějí práci, která pro ně nebude tolik stresující (překládání), nebo si nejsou jisti, zda mají pro práci tlumočnicka dostatečné schopnosti; nebo zda studenti navazujícího magisterského studia chtějí častěji více tlumočit s vidinou lepšího finančního ohodnocení, či proto, že již mají s tlumočením více zkušeností a oproti překládání je tato činnost více baví, nebo je případně

odradila koncepce studia překladatelství na samotném Ústavu translatologie (na navazujícím magisterském studiu pokračuje podstatně více studentů ve specializaci tlumočení, oproti těm, kteří se nadále věnují studiu překladatelství).

Široká veřejnost

Na první pohled se může zdát, že česká veřejnost je s náplní práce překladatele a tlumočnicka velmi dobře obeznámena. Je však třeba zdůraznit, že mezi dotazovanými převažovali vysokoškolsky vzdělaní lidé, avšak i v jejich odpovědích jsou patrné náznaky toho, že ani vysokoškolské vzdělání nezaručuje všeobecný přehled. Většina respondentů si je sice vědoma některého z rozdílů práce překladatele a tlumočnicka, na druhou stranu mnohé z uváděných rozdílů se týkaly spíše různých psychologických aspektů obou povolání, než samotné náplně činnosti překladatele, resp. tlumočnicka; a není tedy jasné, zda i tito respondenti mají skutečně povědomí o tom, co obě profese obnášejí. Kromě toho množství dotazovaných výrazy *překladatel* a *tlumočnick* běžně zaměňuje, resp. používá pojmenování *překladatel* pro obě profese. Podobně odhady adekvátního finančního ohodnocení nebo času potřebného k vyhotovení překladu jedné normostrany textu napovídají, že si veřejnost plně neuvědomuje náročnost obou povolání, přestože naprostá většina považuje obě profese za náročné či dokonce velmi náročné. Místy je zarážející také neznalost obou povolání u studentů či absolventů oborů humanitního zaměření. Z komentářů ve výzkumu pro širokou veřejnost autorka práce nabyla dojmu, že veřejnost často podceňuje náročnost práce překladatele a nepřipouští si, že i překládání může být za určitých okolností stresující činnost. Komentáře překladatelů a tlumočnicků popisující problémy, se kterými se běžně setkávají, navíc svědčí o tom, že stále velké množství české veřejnosti neví, co obě profese obnášejí.

Obě profese jsou však až na výjimky hodnoceny kladně, podobně i status obou profesí je nejčastěji hodnocen jako spíše vysoký, což vypovídá o tom, že veřejnost si je vědoma významu obou profesí – o tomto svědčí také fakt, že většina se domnívá, že překladatele nelze v budoucnu nahradit strojovým překladem.

Záporné hodnocení profesí se často vyskytovalo u respondentů, kteří měli se službami překladatelů nebo tlumočnicků špatné pracovní zkušenosti.

Opět je patrný rozdíl v hodnocení statusu obou profesí mezi muži a ženami, kdy ženy hodnotí status profese častěji jako spíše vysoký či vysoký a méně často jako spíše nízký či nízký; u široké veřejnosti je tento rozdíl navíc výraznější, než u samotných překladatelů

a tlumočnicků. Podobný rozdíl ve vnímání obou profesí u mužů a u žen lze pozorovat na hodnocení náročnosti a zajímavosti profese či (ne)dostatečného finančního ohodnocení.

Popis vlastností a schopností překladatelů a tlumočnicků zároveň částečně potvrzuje stereotypy obou profesí (cf. BREJLOVÁ: 2001).

Je otázkou, zda z nevědomosti některých vysokoškolsky vzdělaných respondentů usuzovat, že lidé s nižším vzděláním budou mít o obou profesích nižší povědomí, než námi zkoumaný vzorek – náš výzkum naopak ukázal, že mnohdy středoškolsky vzdělaní respondenti měli širší znalosti, než lidé s vysokoškolským vzděláním. Je třeba si uvědomit, že zejména v postkomunistické zemi jako je Česká republika, nelze kritérium vzdělání obzvláště u starší generace vždy uplatňovat – ne všechny dřívější generace měly pro přístup ke vzdělání stejné podmínky, jako dnešní studenti vysokých škol.

Všechny tři skupiny dotázaných se shodují na tom, že profese překladatele a tlumočnicka nepatří mezi povolání s vysokým společenským statutem, a všechny hodnotí status tlumočnicka výše, než status překladatele. Relativně nejvýše hodnotí status obou profesí široká veřejnost, toto hodnocení je však problematické vzhledem ke konečnému nízkému vzorku respondentů. Jako spíše vysoký hodnotí status u obou profesí i většina studentů, nejméně kladně je pak status hodnocen samotnými překladateli a tlumočníky.

Jak u široké veřejnosti, tak u překladatelů a tlumočnicků se projevuje u mužů oproti ženám nižší hodnocení statusu obou profesí.

Podobně se všechny tři skupiny dotazovaných spíše shodnou na náročnosti obou povolání. Česká veřejnost hodnotí obě profese spíše jako zajímavé, což odpovídá tomu, že překladatelé i tlumočníci jsou se svou profesí většinou spokojeni. Stejně tak hodnocení finančního ohodnocení u široké veřejnosti zhruba koresponduje s odpověďmi na otázku spokojenosti s finančním ohodnocením a na otázku týkající se tarifů za překlad a tlumočení u překladatelů a tlumočnicků.

Rozdíly vyplývající z diskuze výsledků výzkumů u jednotlivých skupin logicky odpovídají tomu, do jaké míry je každá skupina respondentů s oběma profesemi v kontaktu.

13. Závěr

V teoretické části této práce jsme se nejprve pokusili stručně objasnit, v čem spočívá práce překladatele a tlumočníka a určit, jaké faktory mohou mít vliv na nahlížení na obě profese u překladatelů a tlumočnicků a široké veřejnosti obecně (tj. nezávisle na konkrétní zemi), a dále jsme popsali skutečnosti, které mohou ovlivňovat nahlížení na obě profese v českém prostředí.

Cílem empirické části práce bylo porovnat, jak vnímají svou vlastní profesi překladatelé a tlumočníci, jaké představy mají o obou profesích studenti překladatelských a tlumočnických oborů a jak na obě profese nahlíží česká laická veřejnost.

Hypotézu vztahující se na překladatele a tlumočníky: *Čeští překladatelé i tlumočníci se v důsledku neobeznámenosti veřejnosti s oběma profesemi, nepříznivého společenského klimatu a ekonomických podmínek (vzhledem k současné ekonomické krizi) setkávají při výkonu profese s nepochopením a četnými problémy. Překladatelé i tlumočníci jsou se svou prací osobně spokojeni, přičemž tlumočníci hodnotí svůj status jako spíše vysoký, zatímco překladatelé jako spíše nízký* lze na základě výzkumu považovat za potvrzenou, přestože u překladatelů jsou hodnocení statusu jako spíše nízkého a spíše vysokého velmi vyrovnaná, přičemž jako spíše vysoký hodnotí status profese o 2% více respondentů, než v případě hodnocení statusu jako spíše nízkého. Většina překladatelů a tlumočnicků uvedla některé z potíží, se kterými se při výkonu své práce setkává, avšak hodnocení českých pracovních podmínek se u jednotlivých překladatelů a tlumočnicků velmi liší.

Potvrdil se také předpoklad, že muži budou častěji než ženy hodnotit status profese jako nízký, přestože u skupiny překladatelů a tlumočnicků nejsou tyto rozdíly v hodnocení příliš výrazné.

Relativně nejvýše hodnotí status profese tlumočníci, dále neliterární překladatelé, nejhůře jej naopak hodnotí literární překladatelé. Z pohledu jednotlivých pracovních poměrů hodnotí svůj status relativně nejhůře překladatelé pracující na volné noze; hodnocení statusu překladatele stálými zaměstnanci a překladateli a tlumočníky pracujícími dle zákona o znalcích a tlumočnících je zhruba na stejné úrovni. U tlumočnicků je tendence opačná – tlumočníci pracující nezávisle hodnotí status své profese relativně nejvýše; hodnocení u zbývajících dvou skupin jsou však podobná.

Závislost hodnocení statusu své profese na finančním ohodnocení a pocitu docenění nebyla pomocí výpočtů prokázána, přesto je z výzkumu zřejmé, že překladatelé svoji spokojenost neodvozují pouze z finančního ohodnocení či pracovních podmínek.

U studentů překladatelství a tlumočnictví se potvrdil předpoklad, že více studentů bude upřednostňovat práci v rámci stálého zaměstnaneckého poměru – oproti výzkumu Adamovské (2005), stejně tak i předpoklad vysokého hodnocení statusu obou profesí. Studenti navazujícího magisterského studia však status obou profesí hodnotí oproti studentům 1. ročníku bakalářského studia jako vysoký méně často, mají také častěji obavy, že se na pracovním trhu neuplatní a většina z nich se chce věnovat více tlumočení, než překladu.

Hypotéza týkající se široké veřejnosti: *Všeobecné povědomí o překladatelské a tlumočnické profesi je velmi nízké a v důsledku neznalosti obou profesí a absence kontaktu s překladateli a tlumočníky v každodenním životě nepovažuje veřejnost profese překladatele a tlumočnicka za prestižní* se nepotvrdila, a to z toho důvodu, že znalosti veřejnosti byly podceněny a že respondenty převážně vysokoškolského vzdělání nelze považovat za reprezentativní vzorek české laické veřejnosti. Přesto se i u těchto vysokoškolsky vzdělaných respondentů objevily náznaky, že ani u vysokoškolsky vzdělaných osob není samozřejmostí např. znalost rozdílu mezi překladatelem a tlumočnickem, a rovněž z komentářů překladatelů a tlumočnicků vyplývá, že povědomí o obou profesích na veřejnosti není ideální.

Nepotvrdil se tak ani předpoklad, že většina nerozlišuje překladatele od tlumočnicka – většina si je alespoň některých rozdílů mezi oběma profesemi vědoma, přestože někteří uváděli spíše různé podružné charakteristiky obou povolání.

V hodnocení (ne)dostatečnosti finančního ohodnocení se laická veřejnost spíše shoduje s překladateli a tlumočníky, stejně tak většina respondentů laické veřejnosti hodnotí obě povolání jako náročná. Odhady adekvátního ohodnocení překladu jedné normostrany textu a času potřebného na vyhotovení překladu stejného rozsahu však napovídají, že velká část veřejnosti ve skutečnosti náročnost obou profesí spíše podceňuje.

Podobně jako u překladatelů a tlumočnicků se v případě veřejnosti projevila u mužů tendence hodnotit status profese častěji jako nízký. Stejně tak muži hodnotili obě profese častěji než ženy jako méně náročné, méně zajímavé a hůře finančně ohodnocené.

Na základě našeho vzorku respondentů nelze určit, zda jsou s oběma profesemi lépe obeznámeni lidé s vyšším vzděláním – v několika případech měli středoškolsky vzdělaní

respondenti širší znalosti, než lidé s vysokoškolským vzděláním, a jak již bylo několikrát zmíněno, většina respondentů měla vysokoškolské vzdělání. Podobně není jasné, zda je povědomí o obou profesích vyšší u těch, kteří mají kladné zkušenosti s prací překladatelů či tlumočnicků – některé odpovědi tomu nasvědčují, avšak počet respondentů se zápornými zkušenostmi byl velmi nízký, což neumožnilo srovnání.

Vzhledem k tomu, že ne zcela ideální nahlížení na obě profese u laické veřejnosti spolu s českým pracovním prostředím utváří pracovní podmínky překladatelů a tlumočnicků, je třeba hledat řešení, která by vylepšila jak povědomí o obou profesích na veřejnosti, tak samotné pracovní podmínky českých překladatelů a tlumočnicků.

Shrnutí

Cílem práce bylo porovnat, jak na obě profese v českém prostředí nahlíží překladatelé a tlumočníci, studenti 1. ročníků bakalářského studia a studenti navazujícího magisterského studia Překladařství a tlumočnictví Ústavu translatologie FF UK, a česká laická veřejnost.

Práce se skládá ze dvou částí. V úvodní kapitole jsou nejprve charakterizovány obě profese a popsány znalosti, schopnosti a dovednosti potřebné k jejich výkonu. Další kapitola stručně vysvětluje obecné aspekty týkající se vnímání sebe sama, ostatních a profesních skupin; a aspekty utvářející společenský status člověka a různých profesí. Jádrem teoretické části je pak popis jednotlivých faktorů, které mají vliv na vnímání statusu obou profesí a na reálný společenský status překladatelů a tlumočnicků, včetně vysvětlení toho, jak funguje překladařský a tlumočnický trh, a zmínek o roli překladatele a tlumočnicka. Poslední kapitola teoretické části upřesňuje specifika českého prostředí – v České republice je postavení překladatelů a tlumočnicků problematické především z toho důvodu, že práci může vykonávat v podstatě kdokoli, ale také vzhledem k nastavení společenských aj. poměrů v zemi.

Smyslem empirické části bylo prostřednictvím dotazníkového šetření ukázat, zda a do jaké míry se v českém prostředí liší subjektivní nahlížení na obě profese u zmíněných tří, resp. čtyř skupin.

Výzkum ukázal, že většina překladatelů a tlumočnicků je se svou prací spokojena, považuje svou profesi na náročnou a zároveň se cítí být svým pracovním okolím docenována, avšak většina se také v českém prostředí především v důsledku toho, že veřejnost není s oběma profesemi dostatečně obeznámena, potýká s mnohými problémy, a jednotliví překladatelé se často velmi liší, co se týče např. hodnocení statusu profese či spokojenosti s finančním ohodnocením. Zatímco u překladatele jsou hodnocení statusu jako spíše vysokého, resp. spíše nízkého vyrovnaná, status tlumočnicka byl nejčastěji hodnocen jako spíše vysoký.

Postoje studentů Překladařství a tlumočnictví jsou celkem realistické a odrážejí nejistou situaci na českém pracovním trhu. Studenti si většinou myslí, že mají pro výkon obou profesí dostatečné schopnosti, většina z nich se však v budoucnu nechce věnovat pouze překladu či tlumočení a mnozí se také obávají, že bude pro ně problematické se na trhu uplatnit. Navzdory tomu, že většina překladatelů a tlumočnicků pracuje na volné noze, relativně vysoký počet studentů vyjádřil přání pracovat jako stálý zaměstnanec. Zatímco počet studentů 1. ročníku bakalářského studia, kteří chtějí překládat, tlumočit, nebo se věnovat oběma činnostem, je celkem vyrovnaný, mezi studenty navazujícího magisterského studia nápadně převažují ti, kteří chtějí především tlumočit.

Námi zkoumaný vzorek laické veřejnosti měl o obou profesích relativně vysoké povědomí, což bylo ovšem dáno tím, že většina respondentů byli lidé s vysokoškolským vzděláním. Přestože laická veřejnost hodnotila např. status obou profesí nejvýše a většina byla schopná rozlišit překladatele od tlumočnicka, odpovědi na některé z otázek spolu s výsledky ostatních výzkumů napovídají, že povědomí o obou profesích není ideální a je proto třeba hledat řešení, jak podmínky překladatelů a tlumočnicků v České republice vylepšit.

Summary

The objective of the thesis was to compare the perception of both professions among Czech translators and interpreters, students in their first year of the BA programme and students in the MA programme at the Institute of Translation Studies at the Faculty of Arts at Charles University in Prague, as well as the Czech general public.

The thesis is comprised of two parts. The opening chapter of the theoretical part characterizes both professions and describes the knowledge, abilities and skills needed to practice both professions. The next chapter provides an explanation of the general aspects concerning the perception of oneself, the others and professional groups, and those aspects that form the social status of individuals and professions. The core of the theoretical part is a description of the different factors that can influence the perception of the social status of both professions and the factors that have an impact on the real status of translators and interpreters. It also describes how the translation and interpreting market works and includes a brief mention of the roles of translators and interpreters. The last chapter discusses the working and other conditions of translators and interpreters in the Czech Republic. The status of Czech translators and interpreters seems quite problematic, given that virtually anyone can practice the profession, but also because of the social climate in the country, among others.

The aim of the empirical part was to show, using the questionnaire survey method, if and to what extent the subjective perception among the three or four groups was different.

The results reveal that most translators and interpreters are satisfied with their jobs, consider their work as demanding and feel appreciated; however, most of them also encounter many problems due to the lack of awareness of their profession among the general public. The survey has also shown a lot of differences between the translators and interpreters as for their evaluation of the status of both professions and their satisfaction with their fees. The status of translators was considered as rather high as and as rather low by approximately the same number of respondents, whereas the status of interpreters was mostly considered as rather high.

The attitudes of the students of translation studies were quite realistic and reflected the uncertain situation on the Czech labour market. The students generally think they have enough abilities to practice both professions. However, most of them also want to pursue other activities than translating or interpreting in the future and many are afraid they will not be able to find a job in the field of translation and interpreting. Despite the fact that most translators and interpreters work as freelancers, quite a high number of students have expressed the wish to work as an employer in a company or an institution. Among BA students, both professions are equally as attractive for the future, while most MA students would like to work mainly as interpreters.

The general public was quite aware of both professions but it is necessary to take into account the fact that most of the respondents were people with university education. Although the general public evaluated the social status of translators and interpreters as the highest of all of the three groups and the majority was able to tell the difference between translators and interpreters, some of the answers in the survey show the general awareness of both professions is still not ideal, which makes it necessary to search for solutions on how to improve translators' and interpreters' working conditions.

Bibliografie

Translatologická literatura a další publikace, výzkumy či diskuze k tématu

ADAMOVSká, L. *Postavení konferenčního tlumočnicka ve společnosti: teoreticko-empirická studie na příkladu České republiky a Rakouska*: diplomová práce. Praha: ÚTRL FF UK, 2005. 77 s.

ANDERSON, R.B.W. Perspectives on the role of interpreter. In Pöchhacker, F., Shlesinger, M. *The interpreting studies reader*. London/New York: Routledge, 2002, s. 208-217.

ANGELELLI, C. V. *Revisiting the Interpreter's Role: A study of conference, court and medical interpreters in Canada, Mexico and the United States*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2004, s. 63-99.

BARBERO, M. Usted sabrá cómo se dice. Al fin y al cabo, usted es el traductor, ¿no? *La linterna del traductor, revista de traducción* [online]. 6, 2003 [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <<http://traduccion.rediris.es/6/4articulos.htm>>.

BASSNETT, S. The Week or the Mighty: Reappraising the Role of the Translator. In Alvarez, R.; Carmen-Africa Vidal, M. *Translation, Power, Subversion*. Multilingual Matters Ltd., 1996, s. 10-24.

BREJLOVÁ, D. *Osobnost konferenčního tlumočnicka a profesionálního překladatele*: diplomová práce. Praha: ÚTRL FF UK, 2001. 116 s.

CAMOZZI, D.; RODRIGUES GESUALDI, D. Un Secreto Bien Guardado. *La Máquina del Tiempo, una revista de literatura* [online]. [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <<http://www.lamaquinadel tiempo.com/temas/traducc/Unsecreto.htm>>.

ČEŇKOVÁ, I. Co pro nás znamená kvalita tlumočení? *ToP*, 1996, č. 31, s. 42.

ČEŇKOVÁ, I. Jací jsou absolventi oboru překladatelství tlumočnictví Ústavu translatologie FF UK Praha? *ToP*, 1999, č. 45, s. 5-7.

ČEŇKOVÁ, I. *Úvod do teorie tlumočení*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008.

DE BRUIN HÜBLOVÁ, M. Neviditelný překladatel. *iLiteratura* [online]. 1. 12. 2012 [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/30859/iliforum-neviditelny-prekladatel>>.

DIABOVÁ, A. a kol. *Tlumočení a jak na to*. Praha: JTP, 2003.

DIRIKER, E. *De-/Re-Contextualizing Conference Interpreting: Interpreters in the Ivory Tower?* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2004.

EUROPEAN COMMUNITIES. *Languages in Action* [online]. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2009 [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <http://www.jtpunion.org/spip/IMG/pdf/Languages_in_action_EN.pdf>

FANTYS, P. Chudý jako český překladatel. *iDNES* [online]. 23. 8. 2008 [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <http://zpravy.idnes.cz/chudy-jako-cesky-prekladatel-did-/kavarna.aspx?c=A080820_155841_kavarna_bos>.

FENNER, A. Translation Standards – Who Needs Them? *Ccaps Newsletter* [online]. 2004, 3-4, s. 6-7 [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <http://www.ccaps.net/newsletter/08-07/art_2en.htm>.

FOCK, H.; DE HAAN, M.; LHOTOVÁ, A. *Comparative Income of Literary Translators in Europe* [online]. Brusel: CEATL, 2007/2008 [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <<http://www.ceatl.eu/docs/surveyuk.pdf>>.

FRAGKOU, E. Is Something Wrong with our Profession? Consideration on Translator's Accreditation Processes and Standards. *Translation Directory* [online]. 2004 [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <<http://www.translationdirectory.com/article131.htm>>.

GILE, D. *Basic concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. 2. vyd. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2009.

HALÁKOVÁ, J. a MATUŠOVIČ, J. Tlmočnický trh a kvalifikácia tlmočníka v podmienkách dlhovej krízy. In Zwiebova, D. a kol. *Ochrana hospodárskej súťaže – globálna hospodárska kríza II*. Ekonomická univerzita v Bratislave, 2011, s. 79-88.

HERBERT, J. *Manuel de l'interprète*. Genève: Librairie de l'Université, 1952.

HOCHÉL, B. *Preklad ako komunikácia*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990.

HUMARÁN, A. La jerarquía de los traductores (¿cuál jerarquía?). *La linterna del traductor* [online]. 2004, 9 [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <<http://www.proz.com/translation-articles/articles/461/1/La-jerarqu%C3%ADa-de-los-traductores-%28%C2%BFCu%C3%A1l-jerarqu%C3%ADa%3F%29>>.

CHAN, A. Why Are Most Translators Underpaid? In *The Profession*, *Translation Journal* [online]. 2005, Volume 9, No. 2, [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <<http://www.bokorlang.com/journal/32asymmetric.htm>>.

CHAN, A. Effectiveness of translator certification as a signaling device. In Sela-Sheffy, R.; Shlesinger, M. *Identity and Status in the Translational Professions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2011. Benjamins Current Topics, 32, s. 31-48.

CHRISTENSEN, B.; LUCCARELLI, L. Interpretation and Certification. *Communicate!* [online]. Spring 2011, 57 [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <<http://aiic.net/page/3588/interpretation-and-certification/lang/1>>.

JETTMAROVÁ, Z., KRÁLOVÁ, J. a kol. *Přijímací zkoušky 2002/03, Studijní obory Překladařství-tlumočnictví* [online]. Praha: ÚTRL FF UK, 2002 [cit. 2013-03-07].

Dostupné na

<http://www.kampomaturite.cz/%5Cdata%5CUSR_039_AMOS%5CPřekladařství_tlumocnictví_přijímací_zkousky.pdf>.

JONES, R. *Conference Interpreting Explained*. Manchester, St. Jerome Publishing 1998.

KALINA, S. Interpreters as professionals. In *Across Languages and Cultures* 3(2). Budapest: Akadémiai Kiadó 2002, s. 169-187.

KARENINOVÁ, A. Několik zastavení u literárního překladu po roce 1989. *Host*, 2010, č. 4.

KATAN, D. Occupation or profession – A survey of the translator's world. In Sela-Sheffy, R.; Shlesinger, M. *Identity and Status in the Translational Professions*. Amsterdam/Philadelphia: Johns Benjamins Publishing Company, 2011. Benjamins Current Topics, 32, s. 65-87.

KAUTSKÝ, P. a kol. Doporučené minimální tarify za tlumočení a překlad v Kč a EUR na rok 2013. *ToP*, 2012, č. 106, s. 14-16.

KORNING ZETHSEN, K.; V. DAM, H. Translator Status: A Study of Danish Company Translators. *The Translator*, 2008, Volume 14, Number 1: 71 – 96. Také [online]. [cit. 2013-03-07].

Dostupné na <http://www.languageatwork.eu/readarticle.php?article_id=27>.

KORNING ZETHSEN, K.; V. DAM, H. Who Said Low Status? A Study on Factors Affecting the Perception of Translator Status. *The Journal of Specialized Translation* [online]. 12, 2009 [cit. 2013-03-07].

Dostupné na <http://www.jostrans.org/issue12/art_dam_zethsen.pdf>.

KORNING ZETHSEN, K.; V. DAM, H. Translator Status: Helpers and opponents in the ongoing battle of an emerging profession. *Target*, 2010, 22:2, s. 194-211.

KORNING ZETHSEN, K.; V. DAM, H. The Status of Professional Business Translators on the Danish Market: A Comparative Study of Company, Agency and Freelance Translators. *META*, 2011, Vol. 56, 4, s. 976-997.

KURZ, I. Conference Interpreting: Job satisfaction, occupational prestige and desirability. In Jovanovic, M. *Translation, a creative profession. Proceedings of the XII.FIT Congress Beograd*, 1990, s. 363-373.

LEECH, W. *The Translator's Visibility: An Investigation into Public Perceptions of the Translator and how to Raise the Translator's Status in Society*: diplomová práce. London: Imperial College, The University of London, 2005. Také [online]. [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <http://isg.urv.es/library/papers/leech_translator_visibility.pdf>.

LEVÝ, J. *Umění překladu*. Přel. Karel Hausenblas. Praha: Panorama, 1983.

- LINHARTOVÁ, H. Překladatel bere 150 korun za stránku, ale měl by brát třikrát tolik. *iDNES* [online]. 24. 8. 2008 [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <http://zpravy.idnes.cz/prekladatel-bere-150-korun-za-stranku-ale-mel-by-brat-trikrat-tolik-ph8-/kavarna.aspx?c=A080820_164400_kavarna_bos>.
- MIKKELSON, H. Interpreting is Interpreting – Or Is IT? *Communicate!* [online]. Winter 2010. 14. 12. 2009. [cit. 13. 4. 2010]. Dostupné na <<http://www.aiic.net/ViewPage.cfm/article2470.htm>>.
- NOVOTNÝ, R. Překladatelské peklo. In Bělunková, L.; G. Růžička, J. A2 [online]. 2009, č. 15 [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <<http://www.advojka.cz/archiv/2009/15/prekladatelske-peklo>>.
- OSERS, E. Je literární překladatel ohroženým druhem? *ToP*, 2000, č. 53. Také [online]. [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <http://www.jtpunion.org/spip/IMG/html/Osers_lit_prekl_oehr_druh.html>.
- PÖCHHACKER, F. *Introducing Interpreting Studies*. London/New York: Routledge, 2004.
- PÖCHHACKER, F. *Conference Interpreting: Surveying the Profession*. In Sela-Sheffy, R.; Shlesinger, M. Identity and Status in the Translational Professions. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2011. Benjamins Current Topics, 32, s. 49-64.
- PYM, A. a kol. *The Status of the Translation Profession in the European Union*. European Commission: Studies on Translation and Multilingualism, 7/2012. Také [online]. [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <http://ec.europa.eu/dgs/translation/publications/studies/translation_profession_en.pdf>.
- RÁDY, A. K situaci na trhu tlumočení a překladu. *ToP*, 2011, č. 99.
- ROBINSON, D. *Becoming a Translator*. London, New York: Routledge, 2003.
- RUBÁŠ, S. a kol. *Slovo za slovem – s překladateli o překládání*. Praha: Academia, 2012.
- SALAJKOVÁ, L. *Vývoj obrazu tlumočnicka ve vybraných světových a českých médiích*: diplomová práce. Praha: ÚTRL FF UK, 2012. 101 s.
- SALAETS, H.; VAN GUCHT, J. Perceptions of a profession. In Valero-Garcés, C.; Martín, A. *Crossing Borders in Community Interpreting: Definitions and dilemmas*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008, xii, s. 267–287.
- SELA-SHEFFY, R. How to be a (recognized) translator. *Target*, 17:1, 2005, s. 1-26.
- SELA-SHEFFY, R.; SHLESINGER, B. *Profession, identity and status: Translators and interpreters as an occupational group*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2009, 4:2. Program konference a abstrakty přednášek dostupné na <<http://www.tau.ac.il/tarbut/Workshops/Professions2009/Abstracts-Biographies.pdf>> [cit. 2013-03-07].

SELESKOVITCH, D. *L'interprète dans les conférences internationales*. Paris: Lettres modernes 1975.

SOJÁKOVÁ, J. *Postavení soudního tlumočníka v České republice*: diplomová práce. Praha: ÚTRL FF UK, 2012. 103 s.

SOTONA, J. Obamovi jsem řekla, že nerozumím, Bidenovi, aby zpomalil, přiznává překladatelka. *iDNES* [online]. 6. 8. 2010 [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <http://ona.idnes.cz/obamovi-jsem-rekla-ze-nerozumim-bidenovi-aby-zpomalil-priznava-prekladatelka-1x5-/spolecnost.aspx?c=A100806_1428942_spolecnost_lf>.

STEJSKAL, J. International Certification Study: Czech Republic. In *ATA Chronicle*, 2001, 11/12. Také [online]. [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <<http://www.cetra.com/uploads/Files/2001-11&12.pdf>>.

SVOBODA, T. Anketa – průzkum překladatelského trhu. Praha: ÚTRL FF UK, 2011. Také [online]. [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <<http://utrl.ff.cuni.cz/UTRLFF-75-version1-AnketaVyzkumTrhu.pdf>>.

SVOBODA, T. Udržitelná zaměstnatelnost absolventů Ústavu translatologie FF UK (Závěrečná zpráva o druhé části projektu – pohled ze strany podnikatelské sféry). Praha: ÚTRL FF UK, 2011.

TÉMA: Překladatel a redaktor. Anketa. *Souvislosti*, č. 1, 2007. Také [online]. [cit. 2013-03-07] Dostupné z <<http://www.souvislosti.cz/clanek.php?id=573>>.

VENUTI, L. *The Translator's Invisibility*. London: Routledge, 2005.

WADENSJÖ, C. Status of Interpreters. In Gambier, Y.; van Doorslaer, L. *Handbook of Translation Studies*, 2011, Volume 2, s.140–145.

ZELLER, Ch.M.: *Causes and effects of the feminization of the profession of translating and interpreting*: diplomová práce. Vídeň: Vídeňský tlumočnický institut, 1989. Abstrakt: *The Interpreter's Newsletter*, 1992, 2, s. 73-74. Také [online]. [cit. 2013-03-07]. Dostupné na <<http://www.openstarts.units.it/dspace/bitstream/10077/4808/1/KurzIN2.pdf>>.

ZWISCHENBERGER, C. Conference interpreters and their self-representation (a worldwide web-based survey). In Sela-Sheffy, R.; Shlesinger, M. *Identity and Status in the Translational Professions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2011. Benjamins Current Topics, 32, s. 119-134.

Sociologická a jiná odborná literatura

BERGER, P. L. *Pozvání do sociologie*. Brno: Barrister & Principal, 2003.

BROŽOVÁ, D. *Společenské souvislosti trhu práce*. Praha: Slon, 2003.

ČADOVÁ, N., a kol. *Jak je v Česku vnímána práce*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2006.

HAVLOVÁ, J. *Profesní dráha ve 20. století: Úvod do sociologie povolání*. Praha: Karolinum, 1996.

HENDL, J. *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál, 2004.

JANDOUREK, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2003.

KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Slon, 1992.

LEA, S. *Psychologie ekonomického chování*. Praha, Grada 1994.

MACHONIN, P.; Tuček, M. *Česká společnost v transformaci*. Praha: Slon, 1996.

MOŽNÝ, I. *Česká společnost*. Praha: Portál, 2002.

NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. Praha, Academia 1996.

NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha, Academia 1999.

PETRUSEK, M. a kol. *Sociologie*. Praha: SPN, 1991.

PETRUSEK, M. *Teorie a metoda v moderní sociologii*. Praha: Karolinum, 1993.

TUČEK, M.; FRIEDLANDEROVÁ, H. *Češi na prahu nového tisíciletí*. Praha: Slon, 2000.

Další internetové zdroje

www.aiic.net

www.askot.cz

www.ceatl.eu

www.cktj.com

www.jtpunion.org

www.kstcr.cz

www.obecprekladatelů.cz